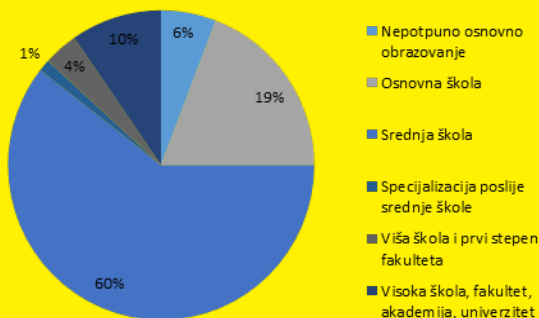
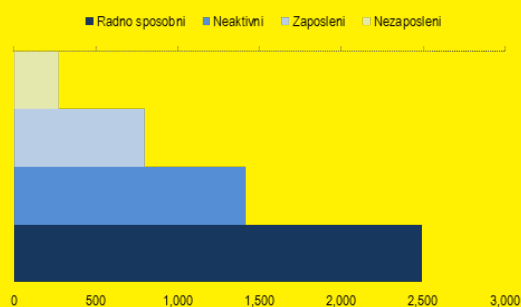
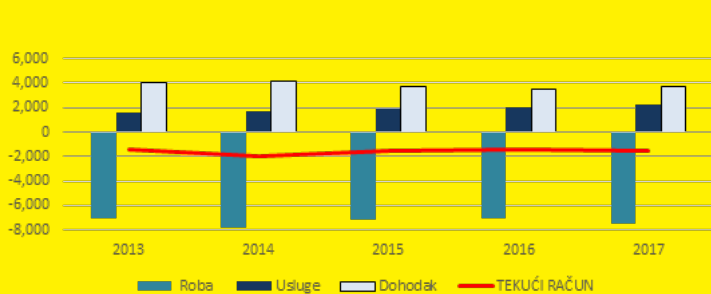

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o razvoju BiH

Godišnji izvještaj 2017.

Sarajevo, septembar/rujan 2018.

Sadržaj

Spisak grafikona i tabela.....	2
Skraćenice.....	3
Uvod	4
Izvršni sažetak.....	6
I. Integrisani rast.....	9
I.1. Makroekonomska stabilnost.....	10
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja	14
II. Pametan rast	18
II.1. Povećati industrijsku konkurentnost	19
II.2. Razvoj ljudskih resursa	24
II.3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore	29
III. Održiv rast	31
III.1. Ravnomjeran regionalni razvoj	32
III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene	34
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj	36
III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti.....	38
IV. Inkluzivni rast	42
IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje za zapošljavanje.....	43
IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju	47
IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost.....	50
IV.4. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu	60
V. Upravljanje u funkciji rasta.....	63
V. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta	64

Spisak grafikona i tabela

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi u BiH.....	8
Tabela 2: Indeks mrežne spremnosti – rang lista, BiH i zemlje zapadnog balkana	19
Tabela 3: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2016.....	22
Tabela 4: Konkurentnost ljudskih resursa	25
Tabela 5: Visoko obrazovanje i vještine, 2016.....	25
Tabela 6: Stopa aktivnosti zemalja Jugoistočne Evrope za 2017 godinu	46
Tabela 7: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva	50
Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011 i 2015.....	51
Tabela 9: Stopa nezaposlenosti mladih osoba 15-24 u zemljama Jugoistočne Evrope za 2017.....	57
Tabela 10: Zaposleni invalidi, BiH 2011-2016. godine	59
Tabela 11: CPI- Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora.....	69
Grafikon 1: Tekući račun platnog bilansa BiH (2013-2017) u milionima KM	11
Grafikon 2: Trgovinski bilans u procentu od BDP-a	12
Grafikon 3: Priliv direktnih stranih investicija (u milionima Eura)	12
Grafikon 4: Lakoća poslovanja, poređenje BiH i druge zemlje 2012 – 2017 godine	14
Grafikon 5: Lakoća poslovanja u BiH za period 2013 – 2017. godine.....	15
Grafikon 6: Globalni Indeks konkurentnosti za BiH period 12/13 - 17/18.....	16
Grafikon 7: Ocjene indeksa konkurentnosti BiH 2013/2014 – 2017/2018.....	16
Grafikon 8: Informaciono-komunikacione tehnologije 2017, rang-zemlje komparatori	20
Grafikon 9: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH	20
Grafikon 10: Prijave patenata u BiH, 2014 - 2017	22
Grafikon 11: Patenti (aplikacije/milion stanovnika) BiH i zemlje komparatori.....	23
Grafikon 12: Ocjena razvijenosti klastera, BiH i komparatori	24
Grafikon 13: Kompjuterski pismeno stanovništvo staro 10 i više godina	26
Grafikon 14: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi	27
Grafikon 15: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi	28
Grafikon 16: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u.....	30
Grafikon 17: Ukupan broj turista u BiH.....	31
Grafikon 18: Pokazatelji transportne infrastrukture po zemljama JIE (rang od 137 zemlje)	32
Grafikon 19: Prevoz robe u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja.....	33
Grafikon 20: Broj prevezenih putnika na aerodromima (učešće u %)	34
Grafikon 21: Učešće (%) poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u BDP-u (2017)	37
Grafikon 22: Struktura zaposlenih po području djelatnosti.....	37
Grafikon 23: Učešće energije iz obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energ.(%)	39
Grafikon 24: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2017)	40
Grafikon 25: Struktura proizvodnje električne energije.....	40
Grafikon 26: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u BiH	44
Grafikon 27: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2017.godina.....	45
Grafikon 28: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013.	49
Grafikon 29: Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM	51
Grafikon 30: Privatni i javni izdaci za zdravstvo, uporedni pregled BiH i Hrvatske.....	62
Grafikon 31: Faktori koji najviše ometaju poslovanje u BiH, 2017.	66
Grafikon 32: Neefikasnost državne administracije u BiH, 2012-2017	67
Grafikon 33: Neovisnost pravosuđa u BiH, rang u odnosu na posmatrani broj zemalja	69
Grafikon 34: Kontrola korupcije u BiH, Svjetska banka (2016).....	70

Skraćenice

APD- Anketa o potrošnji domaćinstva

ARS – Anketa o radnoj snazi

BDP- Bruto domaći proizvod

BiH – Bosna i Hercegovina

BHAS - BH Agencija za statistiku

CBBH - Centralna banka Bosne i Hercegovine

CPI - Indeks percepcije korupcije

DEP - Direkcija za ekonomsko planiranje

DERK - Državna regulatorna komisija za električnu energiju

EK - Europska komisija

EBRD - Europska banka za obnovu i razvoj

ERP - Program ekonomskih reformi

EU - Europska unija

EUROSTAT - Europski statistički ured

ILO - Međunarodna organizacija rada

IKT - Informaciono-komunikacione tehnologije

IPARD - korištenje predpristupnih sredstava za ruralni razvoj

RJU - Reforma javne uprave

RAP - Revidirani akcijski plan

RAK - Regulatorna agencija za komunikacije

RCC - Vijeće za regionalnu suradnju

OECD - Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj

SIGMA - Podrška poboljšanju javne uprave i menadžmenta (zajednička inicijativa OECD-a i EU)

SEE - Jugoistočna europa

PARCO - Ured koordinatora za reformu javne uprave u BiH

SZO - Svjetska zdravstvena organizacija

Uvod

Izveštaj o razvoju BiH je dokument koji prati napredak u socio-ekonomskom razvoju zemlje prema definisanim strateškim ciljevima iz dokumenta „*Strateški okvir za BiH*“¹, putem seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identifikuje ključne izazove. Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u BiH, čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja Evropskoj Uniji.

„*Strateški okvir za BiH*“ je usvojen u 2015. godini, na 19. sjednici Vijeća ministara BiH. Pripremljen je u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine² i predstavlja usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara BiH. Set mjera iz Reformske agende za BiH je inkorporiran u dokument kao i preporuke Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za BiH. Identifikacijom razvojnih područja u okviru ciljeva koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su i opšti ciljevi BiH:

- ✓ *Integrirani rast* kroz promociju regionalne trgovine i uzajamnog investiranja te razvoja nediskriminatornih i transparentnih trgovinskih politika;
- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansiran regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumjeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u cijlu stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

BiH treba da bude institucionalno razvijena sa konkurentnijom i dinamičnijom ekonomijom, i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog rasta, većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima, te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja. To je ostvarivo ispunjenjem 14 strateških ciljeva:

1. Makroekonomska stabilnost
2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja
3. Razvoj ljudskih resursa
4. Povećati industrijsku konkurentnost
5. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore
6. Ravnomjeran regionalni razvoj

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, „*Strateški okvir za BiH*“ je dostupan na adresi www.dep.gov.ba

² Službeni glasnik BiH broj:62/14

7. Pобољшanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene
8. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj
9. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti
10. Povećati mogućnosti za zapošljavanje
11. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju
12. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost
13. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Izveštaj o razvoju za 2017. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013³. do 2017. godine sa akcentom na 2017. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izveštaja za 2017. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze 14. strateških ciljeva za BiH.

³ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za BiH“.

Izvršni sažetak

Bosna i Hercegovina je u 2017. godini **zadržala trend rasta bruto domaćeg proizvoda** od 3% u posljednje tri godine. I ostali glavni makroekonomski pokazatelji ukazuju na stabilnu makroekonomsku poziciju uz pozitivne prospekte u narednom srednjoročnom periodu.

Jedinstveni ekonomski prostor unutar zemlje nije uspostavljen, a predstavlja jednu od prepreka ka integriranju na europsko i svjetsko tržište i poboljšanju konkurentne pozicije BiH. Prema *izvješčaju o lakoći poslovanja BiH* je u 2017. godini rangirana na 86. mjesto po lakoći poslovanja od 190 zemalja. Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti i ne postoji sistem registracije za cijelu BiH. Prema *Globalnom indeksu konkurentnosti* za 2017/18. godinu BiH je i dalje nisko rangirana što ukazuje na to da nije došlo do značajnih promjena u oblastima koje utiču na konkurentnost BiH. Na osnovu svih kategorija koje se prate, pokazalo se da je u BiH najveći problem u oblasti zdravstva i osnovnog obrazovanja, makroekonomskog okruženja i tehnološke spremnosti. Prema ulozi poduzetništva u ekonomskom rastu države BiH je takođe rangirana na dnu svjetske ljestvice. Ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta i nedostaje koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti.

Regionalna komparacija osnovnih indikatora **tržišta rada** pokazuje da u BiH treba posebnu pažnju posvetiti povećavanju stope zaposlenosti i smanjenju stope nezaposlenosti kroz multidisciplinarni pristup, budući da se radi o strukturnoj nezaposlenosti. Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stižu tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje. Osobe sa visokom stručnom spremom ne posjeduju osnovne komunikacijske, rukovodilačke, informatičke vještine niti govore strane jezike.

Proces **digitalizacije** Zapadnog Balkana je u velikom zaostatku za EU. Prema Indeksu digitalizacije Slovenija je najnaprednija, slijede je Hrvatska, Crna Gora, Srbija, Makedonija, BiH, Albanija i Kosovo. Zemlje Zapadnog Balkana, u koje spada i BiH, su potpisale Deklaraciju na Samitu zemalja zapadnog Balkana u Sofiji koja predstavlja razvoj digitalne ekonomije praćene Digitalnom agendom za Zapadni Balkan. Politike razvoja informacionog društva BiH za period od 2017. do 2021. su usvojene i njihov cilj je da se ubrza razvoj informaciono-komunikacione tehnologije u BiH, razvoj mreža sljedeće generacije, uvođenje 4G mreže, ulazak novih investicija, povećanje stepena konkurentnosti i niže cijene za krajnje korisnike. Prema Globalnom inovacijskom indeksu 2018, BiH je rangirana na 77. mjesto od 126 zemalja. U BiH mladih istraživača nema jer nemaju uslova za rad i odliv mozgova je uveliko uticao na sektor za nauku i istraživanje. Veliki broj istraživačkih jedinica u našoj zemlji je prestao da postoji, istraživačka infrastruktura je zastarjela i uništena.

Odnos između **kulturnog i ekonomskog** razvoja i njegov utjecaj na tržište rada sve više postaje oblast diskusija na evropskom nivou. Kulturne industrije predstavljaju poseban ekonomski sektor koji može da potpomogne jačanje regionalnih potencijala. Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72% bruto domaćem proizvodu u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. **Turizam** zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Analiza Svjetskog vijeća za putovanja i turizam predviđa da bi zaradom od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% BiH izvoza do 2019. godine.

U domenu aktivnosti na postizanju **održivog rasta** u BiH u 2017. godini se može izdvojiti usvajanje nekoliko strateških dokumenata od strane Vijeća ministara BiH i to u oblasti zaštite životne sredine (Strategija aproksimacije propisa pravnoj stečevini Evropske unije u oblasti zaštite okoliša Bosne i Hercegovine, Strategija za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2020. godine sa Akcionim planom i Akcioni program za borbu protiv degradacije zemljišta i ublažavanja posljedica suše u Bosni i Hercegovini čije sprovođenje se treba osigurati) i energetike (Nacionalni akcijski plan Mediteranskog područja BiH i Akcioni plan za energetske efikasnost u Bosni i Hercegovini za period 2016. – 2018). Dodatni pomak se desio početkom 2018. godine kada je Parlamentarna skupština BiH usvojila Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018 – 2021. Kao okvirni dokument. Reforma tržišta transporta je sveobuhvatna mjera iz ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi za BiH koju bi trebalo implementirati kroz sinergiju aktivnosti svih institucija (na različitim nivoima vlasti). Nedavno usvojene izmjene i dopune Zakona o akcizama trebale bi pomoći u mobilizaciji sredstava za investicije u infrastrukturu.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi. Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje. Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju djeca povratnici zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji. Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja

UN Agendom 2030 od 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi se izravno odnose na **smanjenje siromaštva i iskorijevanje gladi** u svijetu. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u realivnom siromaštvu. U najvećem riziku od siromaštva su stari (65+) i djeca (<15godina). Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

BiH karakteriše kontinuirano **povećavanje troškova u sektoru zdravstva**, koje se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza. Stopa dojenačke smrtnosti⁴ u BiH smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 5,9 promila u 2016. godini.⁵ Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece.

Javna uprava koja potiče produktivne aktivnosti, inovacije i investicije za dobrobit svojih građana je preduvjet akumulacije faktora ekonomskog rasta. Specifičnost tranzicijskih zemalja je ta da su kratkom vremenu prošle kroz velike institucionalne promjene, a taj proces za većinu je završio ulaskom u EU. Za BiH, ovaj proces još uvijek traje. Brzina integriranja BiH u EU u velikoj mjeri ovisi o tome koliko će brzo biti uspostavljena profesionalna i učinkovita Javna uprava. Provedba RJU, jačanje vladavine prava, smanjenje svih oblika korupcije uz razvoj kapaciteta državnih službenika, odgovornost u pružanju usluga građanima kao i odgovorno upravljanje javnim finacijama su početak sigurnog puta ka EU.

⁴ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

⁵ Demografija 2016, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 1: Najveći socio-ekonomski izazovi u BiH

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Niska stopa aktivnosti na tržištu rada	43,6	43,7	44,1	43,1	42,6
Visoka stopa nezaposlenosti	27,5	27,5	27,7	25,4	20,5
Visoka stopa nezaposlenosti mladih	59,1	62,7	62,3	54,3	45,8
Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja	131. od 189 zemlje	107. od 189 zemlje	79. od 189 zemlje	81. od 190 zemalja	86. od 190 zemalja
Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije	77	80	76	83	91
Nizak nivo FDI po glavi stanovnika	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Visok nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja (Izvještaj o humanom razvoju)	81.	82/188	81/188	n/a	77/189 zemalja
Najviši nivo potrošnje na socijalnu pomoć u regionu	7% BDP (2011[1])	n/a	n/a	n/a	n/a
Najlošije usmjerena potrošnja na socijalnu pomoć (koja dopire do siromašnih)	Najsiromašnijih 20% stanovništva prima svega 36,8% od ukupnog budžeta socijalne pomoći	n/a	n/a	n/a	n/a

Prioritetne mjere u narednom periodu bi trebale biti fokusirane na:

- ✓ Poboljšanje kvaliteta javnih finansija, npr. kroz omogućavanje dodatnog fiskalnog prostora, naročito za kapitalna ulaganja
- ✓ Rješavanje problema nepostojanja jedinstvenog ekonomskog prostora putem usklađivanja i koordinacije industrijskih politika i politika za mala i srednja preduzeća
- ✓ Povećati konkurentnost BiH dodatnim promoviranjem, unaprijeđenjem i razvojem turizma
- ✓ Unaprijediti politike iz oblasti predškolskog obrazovanja, srednjeg stručnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja
- ✓ Osigurati kvalitetne, harmonizovane i pravovremene službene statističke podatke svim korisnicima
- ✓ Usvojiti nedostajuće strateške dokumente u sektoru poljoprivrede
- ✓ Reformu javne uprave, smanjenje korupcije i vladavinu prava
- ✓ Osigurati dodatne izvore finansiranja u zdravstvu

I. Integrisani rast

I.1. Makroekonomska stabilnost

Prema dostupnim parametrima za 2017. godinu može se zaključiti da je makroekonomska stabilnost u BiH ostala očuvana. Uz ekonomski rast od 3%⁶ u 2017. godini, može se zaključiti BiH je zadržala stabilan rast u posljednje tri godine. Pored toga, došlo je i do smanjenja unutrašnjih i vanjskih debalansa zahvaljujući opreznoj fiskalnoj politici i monetarnom uporištu koje je obezbijedio aranžman valutnog odbora. Može se reći i da je stabilnost cijena održana iako je krajem 2017. zabilježena inflacija od 1,2% (uzrokovana rastom cijena nafte i uvezene inflacije).

Iako domaća ekonomija kontinuirano bilježi rast nije primjetno značajnije otvaranje radnih mjesta, jer je nezaposlenost i u 2017. godini bila previsoka, naročito među mladima. Provedene su mjere ekonomske politike i strukturne reforme u sklopu programa koji podržava Međunarodni monetarni fond, uključujući i održavanje fiskalne discipline, očuvanje finansijske stabilnosti i unapređenje poslovnog okruženja. Međutim, čini se da je provedba reformi prespora da bi se ostvario napredak koji bi bio primjetan za građane.

Kao rezultat analiza početkom 2018. agencija za ocjenu kreditnog rejtinga Standard & Poor's potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting „B sa stabilnim izgledima”. Agencija Moody's Investors Service potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting „B3 sa stabilnim izgledima”. Rejting se bazira na činjenici da zemlja ima stabilan ekonomski rast, koji omogućava rast prihoda od indirektnih poreza koje Bosna i Hercegovina koristi za servisiranje vanjskog duga, te da je relativno nisko zadužena i to uglavnom pod koncesionalnim uslovima. Ove ocjene su bazirane na stabilnoj fiskalnoj poziciji zemlje te procjeni da će budžetski deficiti ostati na istom nivou i tokom perioda smanjenog finansiranja iz vanjskih izvora.⁷

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je početkom 2018. godine **Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine**⁸ (ERP) za period 2018 – 2020. godina, koji sadrži srednjoročni makroekonomski i fiskalni okvir, uključujući fiskalne mjere te sveobuhvatan program strukturnih reformi u cilju poboljšanja rasta i konkurentnosti zemlje. Novi ERP jača i proširuje saradnju između države i entiteta u zajedničkom provođenju reformi u oblastima javnih finansija, transporta, poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, poslovnog ambijenta i smanjenja neformalne ekonomije te povezivanja tržišta rada i obrazovanja, odnosno povećanja efikasnosti tržišta rada. Jačanje upravljanja javnim finansijama ostaje kao prioritet svim nivoima vlasti u BiH. Sprovođenje fiskalne konsolidacije bi doprinjelo stabilizaciji javne potrošnje (smanjenje deficita, smanjenje nivoa javnog duga), ali i stvaranju fiskalnog prostora za povećanje kapitalne potrošnje. Vijeće ministara će se u skladu sa navedenim mjerama u ERP-u u narednom trogodišnjem periodu fokusirati pored ostalih predviđenih reformi i na liberalizaciju trgovine. To podrazumijeva punu integraciju ekonomije BiH u međunarodni trgovinski sistem, uspostavljen u okviru Svjetske trgovinske organizacije i na izgradnju trgovinskog zakonodavstva, zasnovanog na pravilima i principima na kojima počiva ova organizacija.

Od važnijih strateških dokumenata koje je Vijeće ministara BiH usvojilo u 2017. godini i time strateški usmjerilo povezane institucije BiH do 2020. godine mogu se istaći **Strategija reforme upravljanja javnim financijama u institucijama Bosne i Hercegovine 2017-2020.** kao i **Srednjoročna strategija**

⁶ BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2017, proizvodni pristup

⁷ Izvor: Centralna banka BiH

⁸ „Program ekonomskih reformi BiH 2018-2020”, dostupan na www.dep.gov.ba

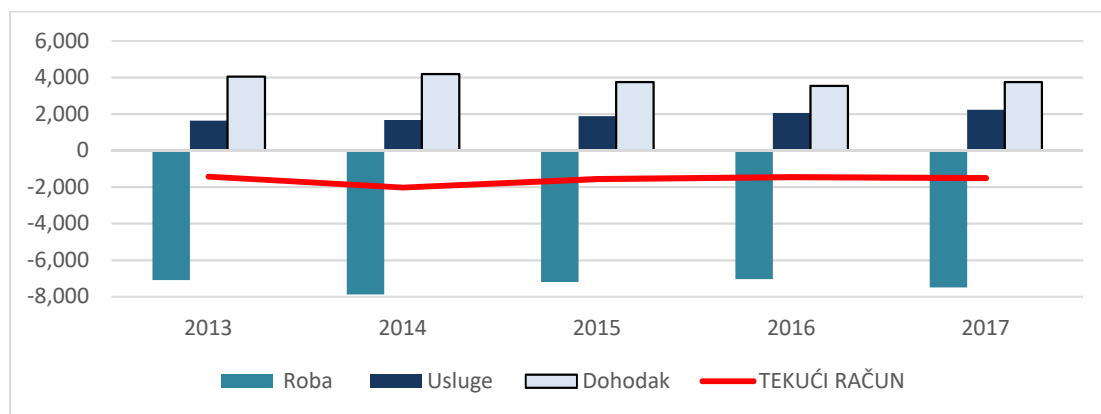
upravljanja dugom Bosne i Hercegovine, čime je Vijeće ministara BiH ispunilo jednu od obaveza iz Akcionog plana Reformske agende za BiH. Usvojena je i **Strategija razvoja statistike za Bosnu i Hercegovinu 2020**.

Realni i spoljni sektor

Rast domaće ekonomije u 2017. godini je podstaknut najvećim dijelom ubrzanim rastom zemalja glavnih trgovinskih partnera BiH. Glavni izvori rasta BDP-a su izvoz i privatna potrošnja, dok je doprinos investicija i dalje skroman. Značajan doprinos ekonomskom rastu zabilježen je u maloprodajama i prerađivačkoj industriji što je uticalo na povećanje zaposlenosti u odnosu na prethodnu godinu. Projekcije rasta BDP-a u narednom srednjoročnom periodu uz provođenje reformi u BiH će se kretati do 4% (Izvor: DEP, MMF, Svjetska banka).

Deficit tekućeg računa BiH (1,5 milijardi KM)⁹ se u 2017. godini povećao (za 4%) uslijed rasta vanjskotrgovinskog deficita. Zabilježene su dvocifrene stope rasta uvoza (12%) i izvoza (17%), a trgovinski deficit je dostigao iznos veći od 7 milijardi KM.

Grafikon 1: Tekući račun platnog bilansa BiH (2013-2017) u milionima KM

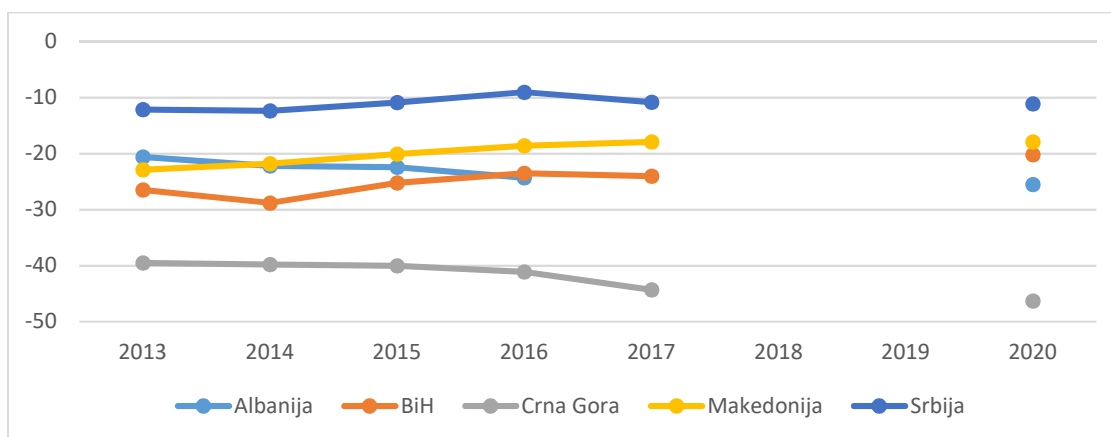
Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

Visok trgovinski deficit je odraz niske konkurentnosti bh. ekonomije. I pored napora vlasti da se dostigne postavljeni cilj iz Strategije Jugoistočna Evropa 2020 (koji za BiH iznosi 20% deficita u trgovini robama izraženog u procentu od BDP-a) u 2017. godini je procijenjen iznos od 24%. U poređenju sa zemljama jugoistočne Evrope može se istaći da Srbija ostvaruje najniži trgovinski deficit u % od BDP-a i da je već dostignut njen cilj, dok je najnepovoljniji omjer po ovom parametru zabilježen u Crnoj Gori.¹⁰

⁹ Izvor podataka o platnom bilansu je Centralna banka BiH

¹⁰ www.rcc.int/seeds/results/1/see2020-progress-tracker

Grafikon 2: Trgovinski bilans u procentu od BDP-a

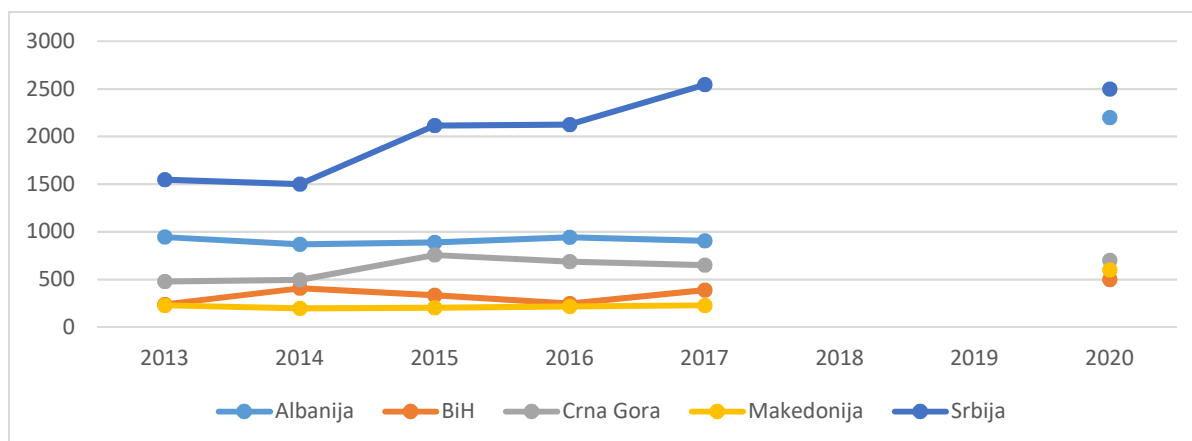

Izvor: Regionalno vijeće za saradnju, Strategija Jugoistočna Evropa 2020

Saldo na računu usluga sa inostranstvom u BiH se i dalje povećava po stabilnoj stopi (u 2017. godini 9%) a sa više od 2 milijarde KM neto priliva čini značajnu stavku na tekućem računu BiH. Međutim, i dalje je najznačajniji priliv ostvaren u okviru dohodaka – personalni transferi u iznosu od 2,6 milijardi KM a koji predstavljaju novčane doznake dijaspore prema BiH.

U 2017. godini je zabilježen i nešto veći priliv (u odnosu na prethodne godine) od direktnih stranih investicija u iznosu od oko 777,7 miliona KM¹¹. Međutim, treba napomenuti da je ovaj iznos niži u odnosu na druge zemlje u regionu zapadnog Balkana (grafikon ispod). Najveći dio (preko 60%) priliva stranih ulaganja potiče iz zemalja EU. Posmatrano po djelatnostima, najviše investicija je realizovano u oblasti finansijskih uslužnih djelatnosti (bankarski sektor) u iznosu od 261,2 miliona KM, u oblasti trgovine na malo u iznosu od 110,2 miliona KM, zatim 64,2 miliona KM u oblasti proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom te 50,7 miliona KM u oblasti proizvodnje baznih metala, i u proizvodnji motornih vozila 46,5 miliona KM.

Grafikon 3: Priliv direktnih stranih investicija (u milionima Eura)

Izvor: Regionalno vijeće za saradnju, Strategija Jugoistočna Evropa 2020

U odnosu na postavljeni cilj – ukupan priliv direktnih stranih investicija iz Strategije Jugoistočna Evropa 2020, sudeći prema dostignutim pokazateljima, može se primjetiti da su Srbija i Crna Gora značajno

¹¹ Centralna banka BiH

napredovale (čak i premašila svoj cilj). Izgleda da se BiH i Makedonija polako kreću prema svojoj ciljanoj vrijednosti, osim Albanije za koju je izgleda previsoko postavljena ciljana vrijednost.

Javne finansije

Fiskalni bilans je u 2017. godini bio pozitivan, kao i prethodne godine¹². Tome je doprinio stabilan rast prihoda (koji je odražavao stabilan rast proizvodnje, ali i mjere usmjerene ka poboljšanom prikupljanju poreza) dok je potrošnja bila smanjena (najvećim dijelom zbog ušteta ostvarenih na ukupnoj potrošnji za plate u javnoj upravi). Najveći doprinosi prihodima je ostvaren po osnovu indirektnih i direktnih poreza, doprinosa i drugih prihoda koji su u odnosu na prethodnu godinu uvećani za 7,4%¹³.

Javna zaduženost BiH u 2017. godini je iznosila 11,3 milijarde (36% procijenjenog BDP-a)¹⁴ a u odnosu na 2016. godinu je smanjenja za 744,59 mil KM ili 6%. Ovaj podatak svrstava BiH u kategoriju umjereno zaduženih zemalja. Učešće vanjskog duga u strukturi ukupne javne zaduženosti u 2017. godini je 70%, dok je učešće unutrašnjeg duga 30%. Vanjski dug BiH na dan 31.12.2017. godine iznosi 7.852 miliona KM¹⁵ i po prvi put je registrovano smanjenje stanja ukupnog vanjskog duga (u odnosu na prethodnu godinu 8%).¹⁶ Ohrabruje podatak da od ukupno povučenih sredstava u 2017. godini 93% se odnosi na infrastrukturne projekte, 5,7% na javni sektor, dok se 1,6% odnosi na projekte usmjerene na privredne djelatnosti. Dospjele obaveze po vanjskom državnom dugu servisirane su u ukupnom iznosu od 983,26 mil KM što je takođe najveći zabilježeni iznos otplate vanjskog duga. Projekcije Ministarstva finansija i trezora BiH u naredne tri godine su da će se ovaj iznos smanjivati, tj. da će iznos otplate za servisiranje vanjskog duga biti sve niži. Stanje unutrašnjeg duga se smanjilo u odnosu na prethodnu godinu i krajem 2017. godine je iznosilo 3,5 milijardi KM (oko 11% BDP-a) sa projekcijama umanjenja u naredne tri godine.¹⁷

Kvalitet javnih finansija je i dalje nezadovoljavajući. Kapitalne/javne investicije su i dalje niske, a javna potrošnja neefikasna (naročito u zdravstvenom sektoru, i sa loše usmjerenim socijalnim transferima). Uštete ostvarene na ukupnoj potrošnji za plate u javnoj upravi je potrebno usmjeriti prema kapitalnim izdacima koji potiču rast.

Monetarni sektor

Sektor bankarstva je prema osnovnim parametrima likvidan i uglavnom stabilan. Ostvaren je napredak u modernizaciji pravnog i regulatornog okvira za finansijski sektor putem usvajanja novih zakona o bankama i izmjenama i dopunama zakona o agencijama za bankarstvo. Međutim, i dalje treba postupati oprezno, jer je učešće nenaplativih kredita (iako smanjeno u odnosu na prethodnu godinu) iznosilo 10% u ukupnim kreditima.

Kao i prethodnih godina i dalje je primjetan značajan rast depozita (11% u odnosu na prethodnu godinu). Ukupni depoziti na kraju 2017. godine su dostigli 19,7 milijardi KM i veći su od sume kredita (18,4 milijarde KM). Zabilježen je rast i bankarskih kredita (7% godišnje)¹⁸. Najveća stopa rasta je zabilježena kod kredita

¹² Svjetska banka

¹³ Ukupan iznos je 14,2 milijarde KM javnih prihoda

¹⁴ Ministarstvo finansija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti na dan 31.12.2017.godine.

¹⁵ Ministarstvo finansija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti na dan 31.12.2017.godine.

¹⁶ Posmatran je period od poslednjih 10 godina.

¹⁷ Ministarstvo finansija i trezora BiH, Informacija o stanju javne zaduženosti na dan 31.12.2017.godine

¹⁸ Centralna banka BiH

privatnom sektoru. Kamatne stope su se smanjivale ali su i dalje relativno visoke, što ukazuje na visoke premije na rizike i/ili nedostatak konkurencije.

Devizne rezerve Centralne banke Bosne i Hercegovine su adekvatne (10,6 milijardi KM¹⁹) a aranžman valutnog odbora predstavlja sidro makroekonomske stabilnosti.

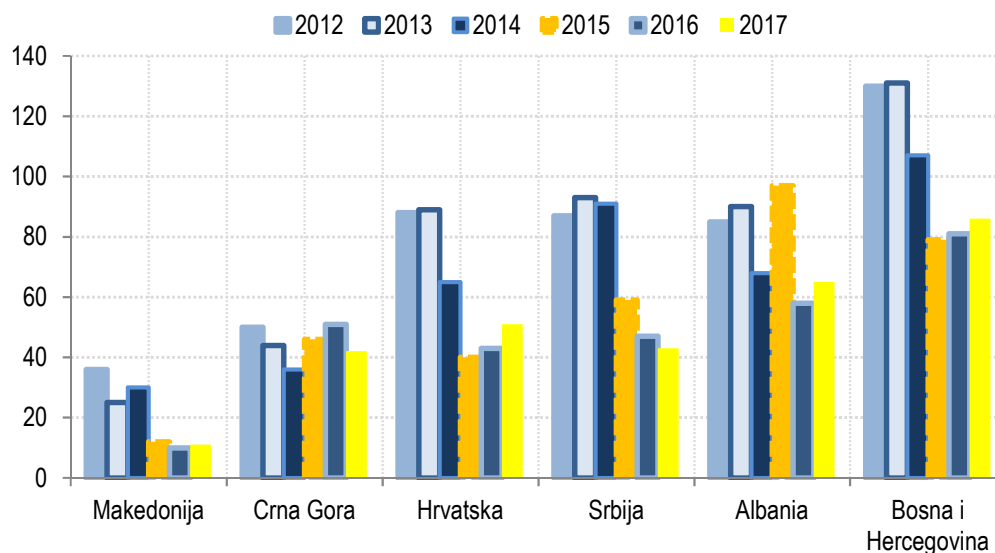
Sveukupno se može ocijeniti da su ključni izazovi za makro stabilnost u narednom period: smanjenje hronično visoke nezaposlenosti, poboljšanje kvaliteta javnih finansija kroz investicije koje podupiru rast, smanjenje javnog duga BiH i uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora.

I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja

Jedinstveni ekonomski prostor unutar zemlje još uvijek nije uspostavljen, a predstavlja jednu od prepreka ka integriranju na europsko i svjetsko tržište i poboljšanju konkurentne pozicije BiH. Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog europskog tržišta. BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Pored jedinstvenog ekonomskog prostora na konkurentnost BiH i investiranje i razvoj iste utiču politička nestabilnost, neefikasna administracija, neharmonizirani zakoni i sama veličina tržišta.

Prema posljednjem *Izveštaju o lakoći poslovanja*²⁰, BiH je u 2017. godini rangirana na 86. mjesto po lakoći poslovanja od 190 zemalja i zabilježila je lošiji rezultat u odnosu na prethodnu godinu kada je bila rangirana na 81. mjesto od 190 zemalja.

Grafikon 4. Lakoća poslovanja, poređenje BiH i druge zemlje 2012 – 2017 godine

Izvor: *Izveštaj o lakoći poslovanja*, 2018. godina

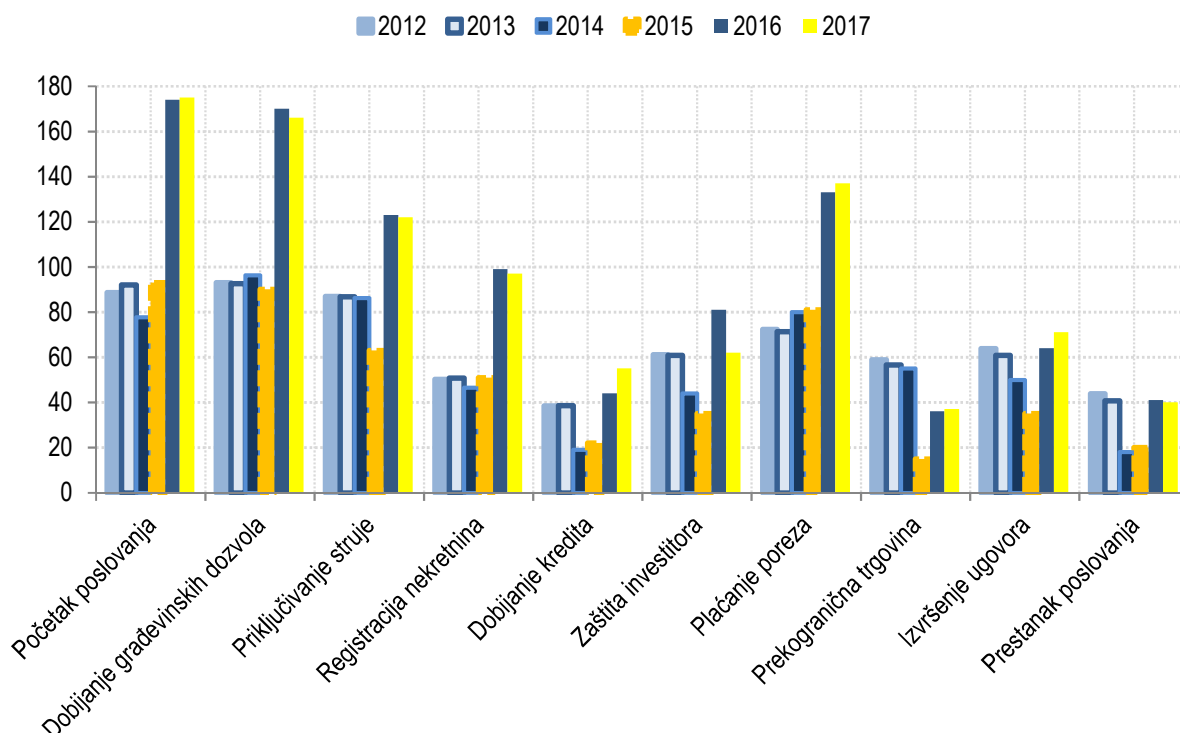
Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrovanju imovine ali se preduzeća i dalje moraju registrovati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji sistem

¹⁹ isto

²⁰ Svjetska banka

registracije za cijelu BiH. Procedure za otvaranje novih firmi, proces dobivanja dozvola, vrijeme i troškovi i dalje su dugotrajni i jedne su od lošijih tačaka konkurentne sposobnosti naše zemlje što odbija i strane investitore. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti odnose se na početak poslovanja tj. započinjanje poslovanja gdje je prema izvještaju Svjetske banke (Lakoća poslovanja u 2018.) navedeno da bi se započeo posao u BiH potrebno proći kroz 12 procedura za koje je potrebno 65 dana. Nakon toga, za dobijanje građevinskih dozvola mora se proći kroz 16 procedura u tajanju od 193 dana i vrijeme potrebno za pristup električnoj energiji u trajanju od 125 dana. Najbolje je plasirana prekogranična saradnja koja je na 37. mjestu globalne liste.

Grafikon 5: Lakoća poslovanja u BiH za period 2013 – 2017. godine

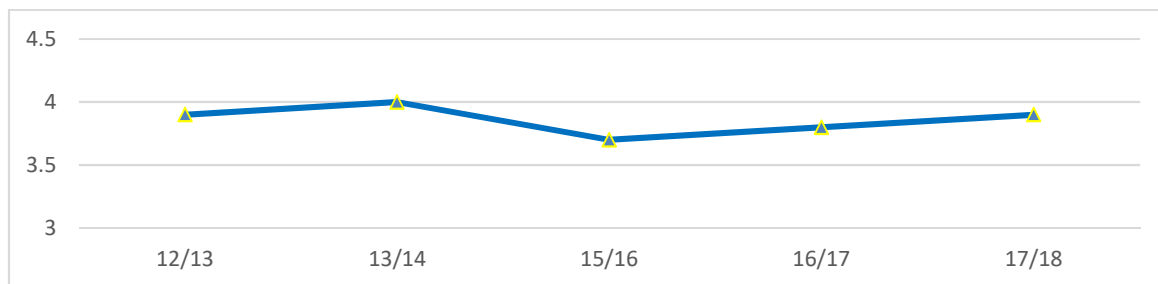

Izvor: Izvještaj o lakoći poslovanja, 2017. godina

Rang zemalja prema *Izvještaju globalnog poduzetništva 2017*, koji procjenjuje ulogu poduzetništva u ekonomskom rastu države, pokazuje da je BiH na 99. mjestu od 138 zemalja a sve druge susjedne zemlje su mnogo bolje rangirane od nje. Najbolje rangirana je Hrvatska na 59. mjestu od 138 zemalja pa Crna Gora na 61. mjestu, Makedonija na 64. mjestu, Srbija 79. mjestu i Albanija na 80. mjestu od 138 zemalja.

Prema *Globalnom indeksu konkurentnosti* za 2017/18. godinu BiH za razliku od prethodnih godina iako je poboljšala svoju rang poziciju i dalje je nisko rangirana što ukazuje na to da nije došlo do značajnih pomaka po pitanju konkurentne pozicije BiH. U 2016. godini je bila pozicionirana na 107. mjesto od 138 zemalja a u 2017. je poboljšala svoju poziciju gdje je rangirana na 103. mjestu od 137 zemalja.

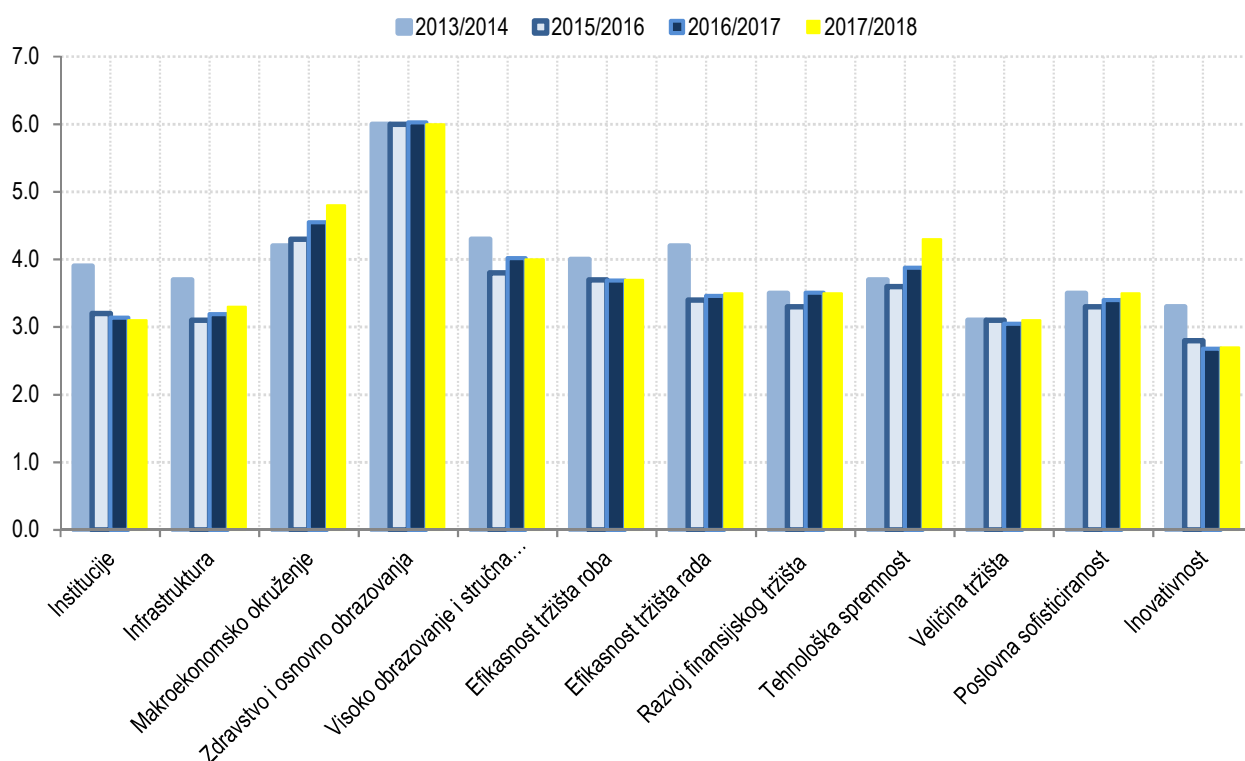
Grafikon 6: Globalni Indeks konkurentnosti za BiH period 12/13 - 17/18

Izvor: Globalni indeks konkurentnosti 2017/2018

Na osnovu svih kategorija koje se prate, pokazalo se da je u BiH najveći problem u oblasti zdravstva i osnovnog obrazovanja, makroekonomskog okruženja i tehnološke spremnosti.

Grafikon 7: Ocjene indeksa konkurentnosti BiH 2013/2014 – 2017/2018

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti, 2017/2018 godine

Analizom rezultata u oblasti nadzora nad tržištem u Bosni i Hercegovini za 2017. godinu u odnosu na prethodnu godinu, vidljivo je da postoji značajan trend povećanja broja neusklađenih i nesigurnih proizvoda na tržištu u odnosu na broj kontroliranih proizvoda za 13% (65% u odnosu na predviđenih 52%)²¹. Sve to vodi ka tome da se propisi o sigurnosti proizvoda moraju primjenjivati jednoobrazno u Bosni i Hercegovini da bi se smanjio nivo nesigurnih i neusklađenih proizvoda na tržištu i osigurao visok nivo zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača u BiH.

Prema važećim zakonima iz područja intelektualnog vlasništva pokrenuti su i okončani upravni postupci za priznanje prava industrijskog vlasništva (prava na *žig*, *patent*, *industrijski dizajn* i *dr.*). Procesuirani su

²¹ Izvještaj o radu Agencije za nadzor nad tržištem BiH za 2017. god

zahtjevi za priznanje prava na žig na temelju Madridskog aranžmana i Protokola uz Madridski aranžman o međunarodnom registriranju žigova i zahtjevi za priznanje industrijskog dizajna na temelju Haškog sporazuma o međunarodnom registriranju industrijskog dizajna (*Ženevski akt 1999*).

Tokom 2017. godine preuzeta su 2160 standarda, od čega 1590 europski i 551 međunarodna standarda i 19 standarda drugih zemalja. Od toga 83,8% europskih standarda koje je objavio Europski komitet za standardizaciju (CEN); 88,9% europskih standarda koje je objavio Europski komitet za standardizaciju u oblasti elektrotehnike (CENELEC) i 67,5% standarda koje je objavio Europski institut za standardizaciju u oblasti telekomunikacija (ETSI). Broj objavljenih izvornih standarda u 2016. godini je 1 (BAS EN 1991-1-1/NA:2016). Prema Izvještaju o radu Instituta za standardizaciju broj bosanskohercegovačkih standarda i drugih standardizacijskih dokumenata iznosio je 32252. Od tog broja 29573 su bosanskohercegovački standardi i amandmani kojima su preuzeti međunarodni, europski i nacionalni standardi drugih zemalja. Broj izvornih bosanskohercegovačkih standarda i standardizacijskih dokumenata je 46.

Koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti je nedovoljna i ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta. Bosna i Hercegovina pored određenog napretka u razvoju konkurentnog ekonomskog okruženja i dalje mora da radi na usklađivanju s *acquis-em* s ciljem osiguranja usklađenosti na cijeloj teritoriji BiH i stvaranja jedinstvenog ekonomskog prostora. S ciljem poboljšanja poslovnog okruženja potrebno je unaprijediti restrukturiranja i privatizacije, donijeti cjelodržavne strategije za infrastrukturu kvaliteta i u oblasti javnih nabavki usvojiti preostale podzakonske akte i uspostaviti specijalizovane funkcije vezane za nabavke u okviru ugovornih organa.

II. Pametan rast

II.1. Povećati industrijsku konkurentnost

Doba digitalne transformacije je u punom jeku. Digitalizacija vodi ka ekonomskoj perspektivi, koja podrazumjeva veći rast, veći nivo zaposlenosti, regionalnoj povezanosti, boljoj pravnoj administraciji i ubrzanju procesa u EU integracije. Bosna i Hercegovina svojom odsutnošću i ne ulaganjem u informaciono komunikacijski sektor rizikuje da postane žrtva istog, gdje će se posljedice osjetiti i vidjeti kroz odlazak sve većege broja ljudi i gubitkom radnih mjesta. Da bi neka zemlja mogla osigurati koristi od upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija mora postojati minimalni nivo infrastrukture, obrazovanja i podrške vladine politike.

Skup faktora koji određuju kapacitet zemlje za korištenje informacijsko komunikacijski tehnologija u cilju povećanja konkurentnosti i blagostanja mjeri se Indexom mrežne spremnosti koji je podjeljen na 4 podindexa i 10 oblasti u kojem se analizira i prati određeni set indikatora. Prema ovom indeksu BiH je rangirana na 97²². mjesto od 139 zemalja u 2016. godini i za razliku od prethodnih godina njen rang se pogoršao. Od zemalja iz okruženja najbolje je rangirana Slovenija na 37. mjestu dok je Hrvatska na 54. mjestu od 139 zemalja.

Tabela 2: Indeks mrežne spremnosti – rang lista, BiH i zemlje zapadnog balkana

Zemlje	Rang 2016
Slovenija	37
Makedonija	46
Crna Gora	51
Hrvatska	54
Srbija	75
BiH	97

Izvor: Izvjestaj Globalne informacione tehnologije, 2016

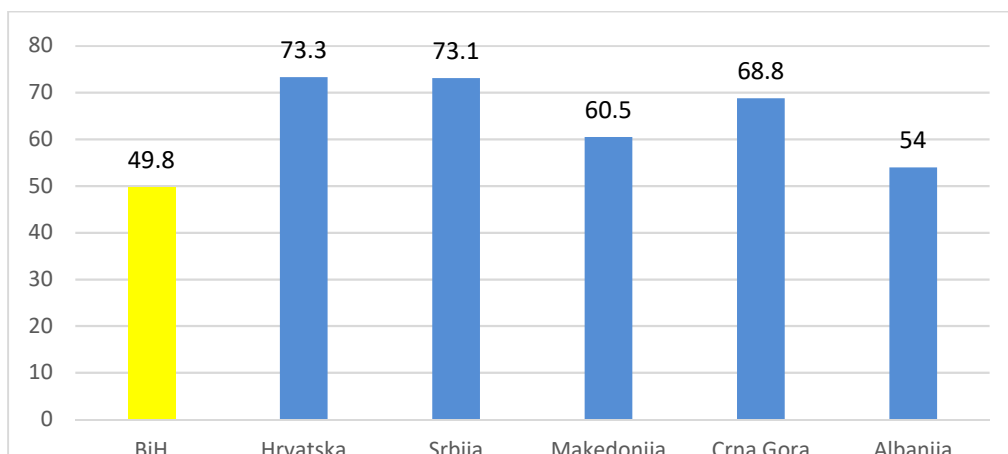
Digitalizacija kao pokretač ekonomije i njenog rasta uvela je digitalnu revoluciju koja je počela mjenjati i način na koji inoviramo. Istraživanje, nauka i tehnologija su osnova svakog društva, njegove ekonomije, etike i sposobnosti da se održi. Zemlje sa najjačim ekonomijama bilježe rast digitalnih inovacija u odnosu na ostale zemlje jer je njihov poslovni sektor prihvatio sve oblike digitalne interakcije i stavlja digitalizaciju u centar svih operacija. U BiH preduzeća i vlade većinom zanemaruju stalno rastuću populaciju korisnika digitalnih tehnologija. Moderne ekonomije se sve više baziraju na znanju i stvaranju znanja.

Proces digitalizacije Zapadnog Balkana je u velikom zaostatku za EU. Prema Indeksu digitalizacije Slovenija je najnaprednija, sljede je Hrvatska, Crna Gora, Srbija, Makedonija, BiH, Albanija i Kosovo. Obzirom da je Digitalna Agenda šesta inicijativa strategije EU, zemlje Zapadnog Balkana u koje spada i BiH su potpisale Deklaraciju na Samitu zemalja zapadnog balkana u Sofiji koja predstavlja razvoj digitalne ekonomije praćene Digitalnom agendom za Zapadni Balkan. Cilj Agende je da se smanje cijene rominga, razvije širokopojasna mreža, razvije eVlada, eZdravstvo i digitalne vještine, povjerenje i sigurnost u digitalni svijet i razvoj digitalne industrije.

Prema pristupu informaciono komunikacionim tehnologijama BiH je rangirana na 74. mjesto od 126 zemalja. Sveukupna ocjena sektora informaciono komunikacionih tehnologija je i dalje niska i u poređenju sa zemljama regiona BiH je najlošije plasirana zemlja na 84. mjestu od 126 zemalja.

²² Izvjestaj Globalne informacione tehnologije za 2016. godinu

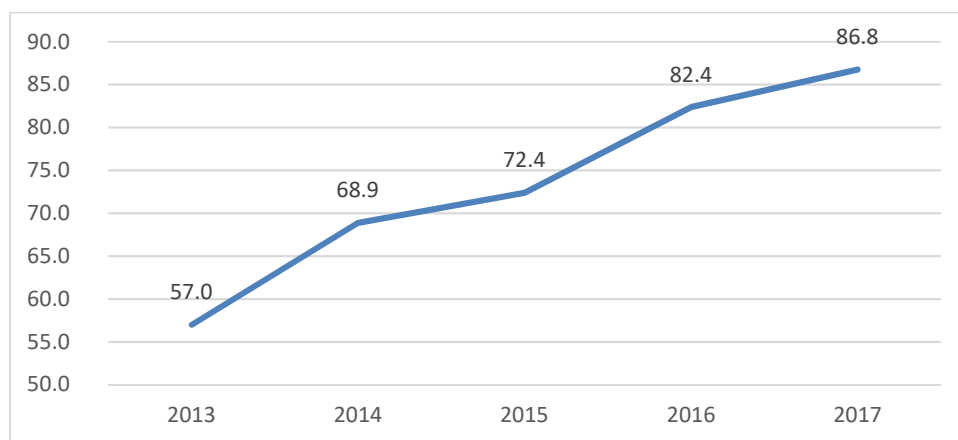
Grafikon 8. Informaciono-komunikacione tehnologije 2017, rang-zemlje komparatori

Izvor: Globalni inovacijski indeks 2018

Stopa penetracije korisnika interneta je najvjerodostojniji indikator razvijenosti IKT sektora u jednoj zemlji i predstavlja jedan od pokazatelja e-spremnosti. E-spremnost je pokazatelj razvijenosti informacionog društva i istovremeno predstavlja mjeru uključenosti društva u međunarodne digitalne tokove i interne digitalne tokove. U 2017. godini stopa penetracije korisnika interneta je iznosila 86,77²³ % što je više nego u 2016. godini gdje je iznosila 82,39 %. Poredeći stopu penetracije korisnika interneta za period od 2013. do 2017. godine može se konstatovati konstantan rast korisnika interneta u BiH.

Grafikon 9: Stopa penetracije korisnika interneta u BiH

Izvor: RAK, 2018

Širokopojasne usluge su u stalnom porastu i broj pretplatnika širokopojasnog pristupa od ukupnog broja Internet pretplatnika je 99,97%²⁴. Najveći broj širokopojasnih priključaka po strukturi ima ADSL (Asimetrična digitalna pretplatnička linija) pristup od 56,83 % a odmah iza njega su kablovski pristup Internetu i FWA (Fiksni bežični pristup) priključak. BiH još uvijek nema Strategiju o širokopojasnom pristupu.

Politike razvoja informacionog društva BiH za period od 2017. do 2021. su usvojene i njihov cilj je da se ubrza razvoj informaciono-komunikacione tehnologije u BiH, razvoj mreža sljedeće generacije (NGN), uvođenje 4G mreže, ulazak novih investicija, povećanje stepena konkurentnosti i niže cijene za krajnje korisnike. U toku izrade pratili su se ključni EU dokumenti, strategija Europa 2020 i Digitalna agenda za

²³ Regulatorna agencija za komunikacije, 2017

²⁴ Izvještaj RAK, 2018

Europu, gdje je prema EU 2020 razvoj informacionog društva važan za Održivi rast i Pametan rast dok se u Digitalnoj agendi najviše fokusira na razvoj digitalnog tržišta zasnovanog na brzom i ultra brzom Internetu i interoperabilnim aplikacijama. Implementacijom politike bi se maksimalno iskoristili društveni i ekonomski potencijali IKTa naročito Interneta kao značajnog sredstva privredne i društvene djelatnosti. Prema Izvještaju Regulatorne agencije za komunikacije za 2018. godinu radiodifuzno televizijsko zemaljsko emitovanje se nije promijenilo od 2016. godine, kada je pušten testni digitalni signal javnih RTV servisa u DBV-T tehnologiji emitovanja. Četvrtina stanovništva u BiH može primiti digitalni signal koji se emituje preko tri RTV servisa. Izrađen je nacrt Odluke o načinu korištenja Multipleksa A (MUX A) za potrebe zemaljskog digitalnog emitovanja u BiH i definisani su tehnički uslovi za digitalno emitovanje Multipleksu B (MUX B).

Prema Izvještaju Regulatorne agencije za komunikacije za 2018. godinu po pitanju razvoja procesa digitalizacije, zemlje predstavnice 13 regulatornih tijela južne Evrope potpisale su okvirni Sporazum zemalja jugoistočne Evrope oko raspodjele frekvencija za digitalnu televiziju, gdje je BiH dogovorila: pet kompletnih pokrivanja teritorije BiH, koje čine pokrivanje 9 digitalnih regija; jedno dodatno pokrivanje u digitalnim regijama Kozara, Vlačić, Majevica, Tušnica, Bjelašnica, Trovrh, Velež i Leotar; i uspješno je riješen problem nedostatka frekvencija u regiji koja gravitira prema Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji.

Ovim je BiH otvoren put za uvođenje nove tehnologije 5G za potrebe mobilne telefonije i za visoku dobit od prodaje dijela RF spektra na 700MHz (druga digitalna dividenda).

Rast modernih i uspješnih ekonomija se sve više bazira na znanju tj. ulaganju u ljudski kapital i svijesti o značaju istraživanja, tehnologije i inovacija u proizvodnju znanja. Po svim ekonomskim indikatorima BiH je daleko od ekonomija baziranih na znanju.

Prema *Globalnom inovacijskom indeksu 2018*, BiH je rangirana na 77. mjesto od 126 zemalja i njena pozicija se poboljšala u odnosu na prethodnu godinu kada je zauzimala 86. mjesto od 127 zemalja. BiH je i dalje najlošije plasirana zemlja sa Balkana i najlošije je ocjenjena u segmentu ulaganja u ljudski kapital i istraživanje. Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) iznosila su oko 0. 2% BDP-a što pokazuje da i dalje jako malo sredstava izdvajamo u te svrhe. U 2016. godini od izdvojenih sredstava za istraživanje i razvoj 41,5% su bila vlasitita sredstva a 30,1% sredstvava je dodjeljeno od državne i ostalih nivoa uprave. Bruto domaći izdaci za istraživanje i razvoj u 2016. godini su najveći bili u oblasti Inžinjerstva i tehnologija oko 50,8²⁵%. Prema izvještajima INSEADa (Međunarodna vodeća škola biznisa) i WIPO (Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo) je navedeno da je za napredak u oblastima inovacija i tehnoloških istraživanja vrlo bitna politička stabilnost zemlje i obrazovanje.

Naučno istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bosansko-hercegovačke ekonomije. U BiH mladih istraživača nema jer nemaju uslova za rad i odliv mozgova je uveliko uticao na sektor za nauku i istraživanje. Veliki broj istraživačkih jedinica u našoj zemlji je prestao da postoji, istraživačka infrastruktura je zastarjela i uništena.

Na poslovima istraživanja i razvoja zaposleno je 2 807²⁶ osoba (sa punim i kraćim od punog radnog vremena), od čega je udio žena 48. Od ukupnog broja zaposlenih najveće učešće imaju istraživači, 69,2%. Među istraživačima ima 70,4% doktora nauka gdje je udio žena među istraživačima sa doktoratom 13,9%.

Objavljena su 862 istraživačka rada, od toga najveći broj radova pripada primjenjenim istraživanjima, 55,8%, fundamentalnim istraživanjima, 29,7% i razvojnim istraživanjima, 14,5%.

²⁵ Saopštenja, Nauka, tehnologija i inovacije, BHAS 2017;

²⁶ Saopštenja, Nauka, tehnologija i inovacije, BHAS 2017;

Tabela 3: Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2016

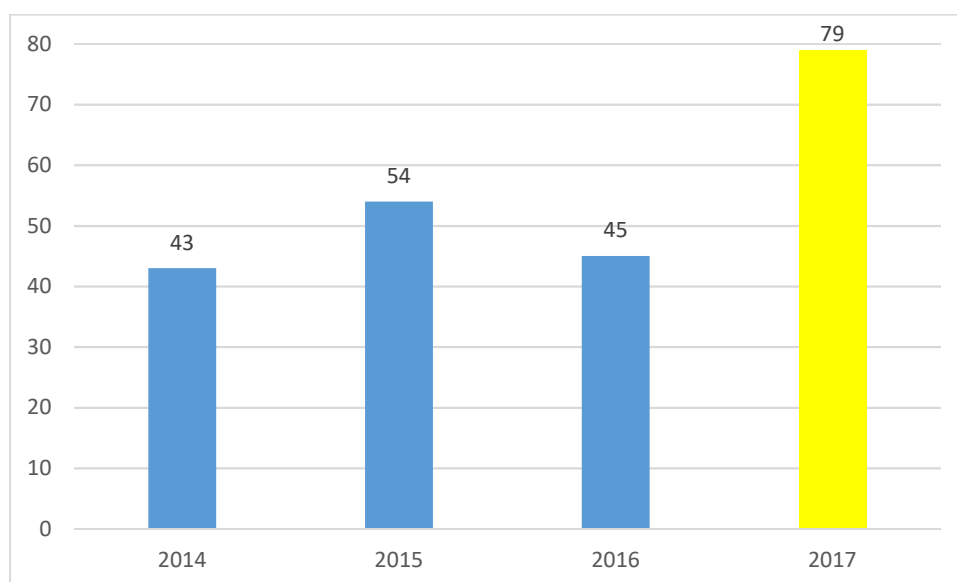
SEKTORI	UKUPNO	VRSTA ISTRAŽIVANJA		
		FUNDAMENTALNA	PRIMJENJENA	RAZVOJNA
Poslovni sektor	106	3	60	43
Državni sektor	72	36	23	22
Visoko obrazovanje	677	215	381	81
Neprofitni sektor	7	2	5	-

Izvor: Nauka, tehnologija i inovacije, BHAS 2018

Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama, elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi pokazati svoje rezultate tokom otvaranja karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala u skladu s politikama EU. BiH je iz privrede zasnovane na efikasnosti prema ocjenama eksperata za poduzetništvo dostigla nivo privrede zasnovane na inovacijama.

Broj prijavljenih patenata se znatno povećao u odnosu na prethodnu godinu, gdje je domaćih i stranih prijava ukupno 79 dok je u prethodnoj godini bilo 45 prijava²⁷. Prema posljednjem podacima najviše patentnih prijava je bilo u metalurgiji (22%) a najveći udio priznatih patenata je u područjima „Svakodnevne životne potrepštine“ (50%) i „Građevinarstvo“ (50%)²⁸.

Grafikon 10: Prijave patenata u BiH, 2014 - 2017

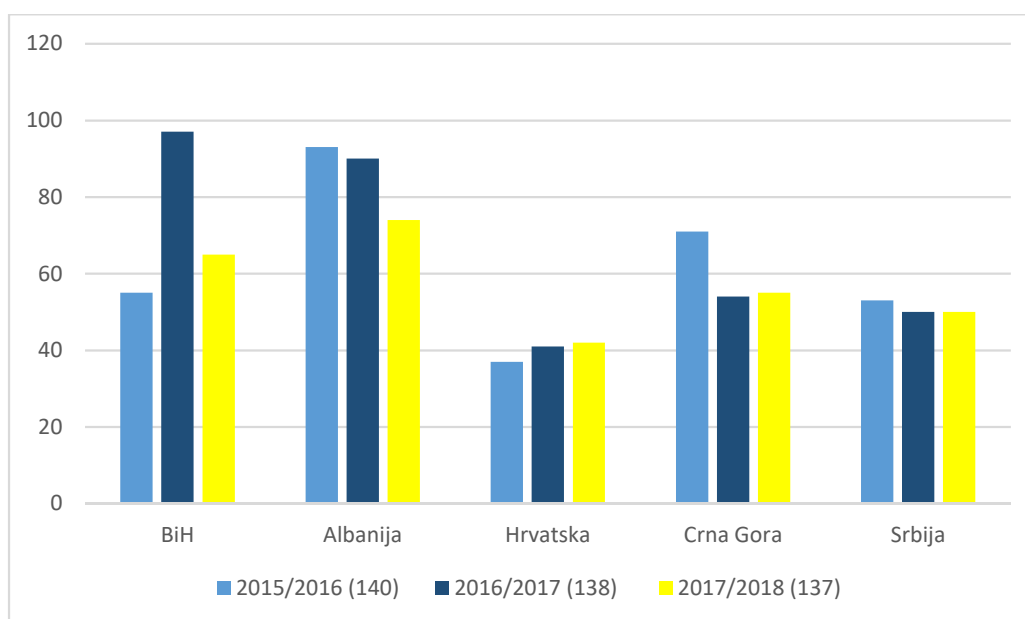
Izvor: Saopštenje, Nauka, tehnologija i inovacije, patenti 2017; BHAS 2018

Prema *Globalnom izvještaju o konkurentnosti* BiH je rangirana na 65. mjesto od 137 zemalja, prema prijavama patenata na milion stanovnika dok je u 2016. godini bila rangirana na 97. mjesto od 138 zemalja. Među zemljama komparatorima najbolje rangirana je Hrvatska na 42. mjestu a najlošije Albanija na 74. mjestu.

²⁷ Saopštenje; Nauka, tehnologija i inovacije, patenti 2017; BHAS 2018

²⁸ Saopštenje; Nauka, tehnologija i inovacije, patenti 2017; BHAS 2018

Grafikon 11. Patenti (aplikacije/milion stanovnika) BiH i zemlje komparatori

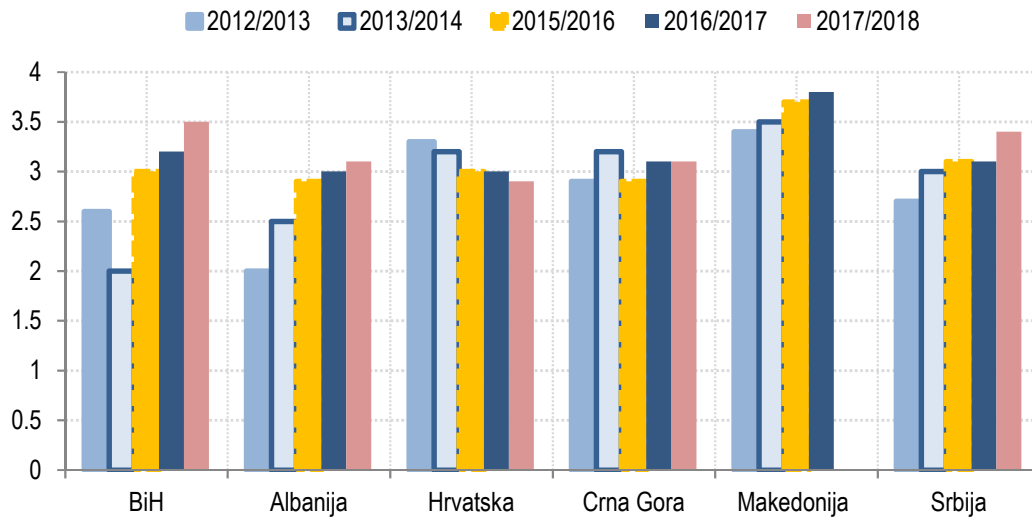

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti, 2015/2016, 2016/2017, 2017/2018

Mnoga preduzeća sama za sebe nisu u mogućnosti da izađu na velika tržišta i budu konkurentna na istim, njihovim uvezivanjem smanjuju se troškovi poslovanja, povećava se produktivnost s kojom će preduzeća biti konkurentnija, te imaju lakši pristup tržištu i veće mogućnosti za saradnju. Udruživanjem malih i srednjih preduzeća u klaster (koncentracija međusobno povezanih kompanija, specijaliziranih snabdjevača, pružaoca usluga, savjetodavnih, naučnih i drugih institucija u određenom sektoru) jača njihova konkurentnost. U BiH i dalje je nedostatak u razvoju klastera nedovoljna razvijenost i povezanost članova (tj. preduzeća) ali i slaba saradnja sa istraživačko – obrazovnim ustanovama. Zemlje EU polaze od toga da su klasteri u velikoj mjeri ključni za povezivanje i jačanje high-tech inovacija i transfera tehnologija a u isto vrijeme jačaju konkurentnost i ekonomski rast u zemlji. U BiH u zadnje dvije godine došlo je do razvoja klastera i osnivanja novih klastera.

Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma o ocjeni razvijenosti klastera, može se reći da je došlo do pomaka u razvoju klasterizacije u BiH gdje je vidljivo poboljšanje rang pozicije sa posljednjeg mjesta u 2013. godini do 92. mjesta od 137. zemalja u 2017. godini. Poticanje na klasterizaciju pomaže manjim preduzećima (firmama) da opstanu i budu konkurentniji kako na domaćem tako i na inostranom tržištu.

Grafikon 12. Ocjena razvijenosti klastera, BiH i komparatori

Izvor: Svjetski ekonomski forum, Globalni izvještaj o konkurentnosti 2017/2018

Mala i srednja preduzeća imaju vrlo važnu ekonomsku i socijalnu ulogu jer omogućavaju otvaranje novih radnih mjesta i jačaju ekonomiju. Bosna i Hercegovina nije ostvarila veliki napredak u kreiranju politika za mala i srednja preduzeća. BiH je potpisala europsku Povelju za MSPa za period 2000 – 2010. godinu i opredjelila se na implementaciju novog europskog programa „Small and Medium Enterprises Act“ za period 2010 – 2020²⁹. godina gdje postoji potreba da se donesu nove mjere, zakoni i strategija za MSPa u BiH. Ostvaren je određen napredak ka uspostavljanju cjelodržavne mreže za izvještavanje o provedbi Akta o malim preduzećima. Institucionalna struktura za razvoj malih i srednjih preduzeća i koordinacija politike MSP-a i dalje je slaba i fragmentirana što predstavlja veliko ograničenje za usklađivanje industrijske i politike malih i srednjih preduzeća.

Učešće u programu EU COSMO (Konkurentnost preduzeća i malih i srednjih preduzeća) 2014 – 2020 čiji sporazum je BiH potpisala u junu. 2016. godine daje mogućnost malim i srednjim preduzećima da pristupe međunarodnom tržištu i da postanu dio Europske mreže preduzeća za period 2015 – 2020. Malim i srednjim preduzećima omogućit će se pristup fondovima za razvoj i konsolidaciju ali i novim poduzetnicima koji pokreću posao naročito mladima i ženama koje se suočavaju s poteškoćama u uspostavljanju vlastitog posla.³⁰

II.2. Razvoj ljudskih resursa

Niska konkurentnost BiH ekonomije ima svoje korjene u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2017. svega 9,5% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 52,6%³¹. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje

²⁹ Komisija evropskih zajednica, „Think Small First“, „Zakon o malim preduzećima“ za Europu

³⁰ Sjedinica VMBiH, 2015

³¹ BHAS, Anketa o radnoj snazi

školoвање nakon stečenog srednjeg stručnog obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.

Tabela 4: Konkurentnost ljudskih resursa

Kategorija	Izvor	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Osnovna škola i manje	ARS	39,5	37,9	37,9
Srednja škola	ARS	51,1	52,1	52,6
Viša, visoka, magisterij, doktorat	ARS	9,5	10,0	9,5
Broj upisanih studenata, ukupno	BHAS	109.259	108.008	100.333
Broj upisanih studenata, muški	BHAS	45.957	42.224	42.826
Broj upisanih studenata, ženski	BHAS	56.486	53.335	53.599
Broj diplomiranih studenata	BHAS	16.351	19.861	15.266
Broj završenih magistara nauka	BHAS	2630	3364	3364
Broj završenih doktora nauka	BHAS	210	301	301

Evropska Unija je usvojila strategiju po kojoj bi do 2020. godine 40% stanovništva trebalo biti visokoobrazovano. U Bosni i Hercegovini taj procenat je 9,5%, u Hrvatskoj 15%, a u Sloveniji 22%. U Evropskoj Uniji prosjek visokoobrazovanih je preko 22%. Jedan od problema u Bosni i Hercegovini je i to što više od pola upisanih studenata ne završi školovanje. Prema *Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2017-2018*, kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskom nivou, tj. od 140 zemalja, Bosna i Hercegovina je rangirana na 131. mjestu. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na 105 sjednici održanoj 13. Juna 2017. godine, donijelo je **Odluku o usvajanju dokumenta "Okvir politike za razvoj upravljanja ljudskim potencijalima u strukturama javne uprave u Bosni i Hercegovini"**. Iako je ovo dokument koji je usko vezan samo za državnu upravu i ljudske potencijale u njoj, svakako predstavlja napredak u pogledu razvoja ljudskih resursa u BiH.

Tabela 5: Visoko obrazovanje i vještine, 2016

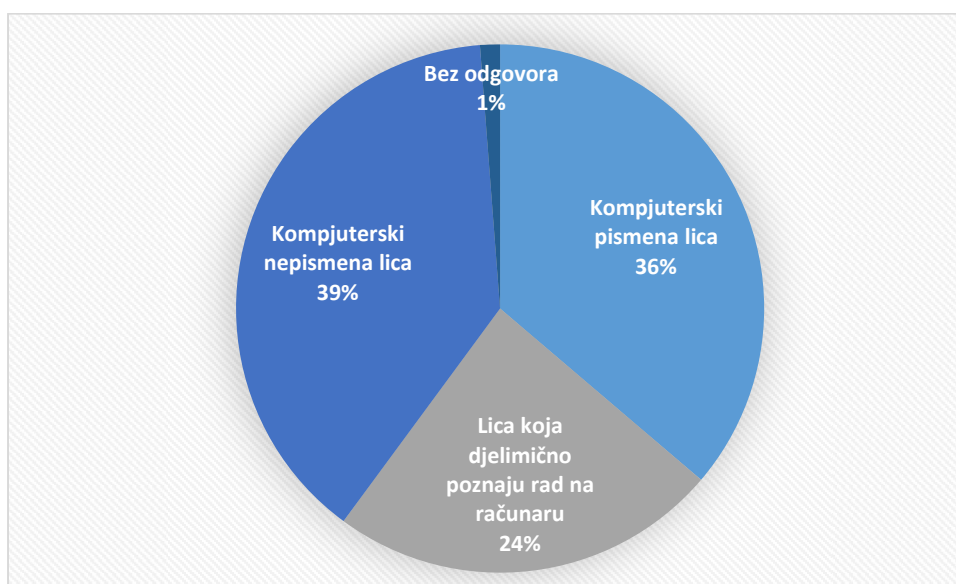
Indikator	Rang/91
Upis u srednje obrazovanje	78
Upis u tercijarno obrazovanje	60
Kvalitet obrazovnog sistema	131
Kvalitet obrazovanja iz matematike i prirodnih nauka	97
Kvalitet poslovnih škola	122
Pristup škola internetu	84
Dostupnost usluga istraživanja i obuke	122
Opseg obuke osoblja firmi	131

Izvor: Svjetski ekonomski forum (2017-2018), Globalni Izvještaj o konkurentnosti 2017-2018

Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u BiH sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje. **Osobe koje nisu zaposlene, niti uključene u obrazovanje i obuku** je indikator koji obuhvata mlade osobe dobi 15-24 godine koje nisu bile zaposlene, ali ni uključene u obrazovanje ili obuku u četiri sedmice prije provođenja Ankete o radnoj snazi. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi, 24,7% žena i 28% muškaraca nisu uključeni u obrazovanje i obuku, niti su zaposlene. Podatak je izražen kao procenat od ukupnog stanovništva iste starosne grupe i spola. Ovaj indikator ukazuje na mlado stanovništvo koje ima najveći rizik od marginalizacije na tržištu rada, kao i od neadekvatnog iskorištavanja njihovih potencijala.

Osobe sa visokom stručnom spremom ne posjeduju osnovne komunikacijske, rukovodilačke, informatičke vještine niti govore strane jezike. Prema Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, 39% stanovništva BiH preko 10 godina ne zna osnovne standardne računarske radnje. U poređenju, u skandinavskim zemljama ovaj postotak ne prelazi 10%, dok je u Poljskoj, Kipru i Grčkoj taj postotak do 40%, a Bugarskoj čak 59%. Potrebno je da sektor visokog obrazovanja fokus usmjeri na razvijanje ljudskih resursa i stvara veću svijest o potražnji za ljudskim potencijalima. Ovaj sektor treba da poradi na pospješivanju tehničkog znanja i vještina. Postoji potreba za daljim razvojem okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje.

Grafikon 13: Kompjuterski pismeno stanovništvo staro 10 i više godina

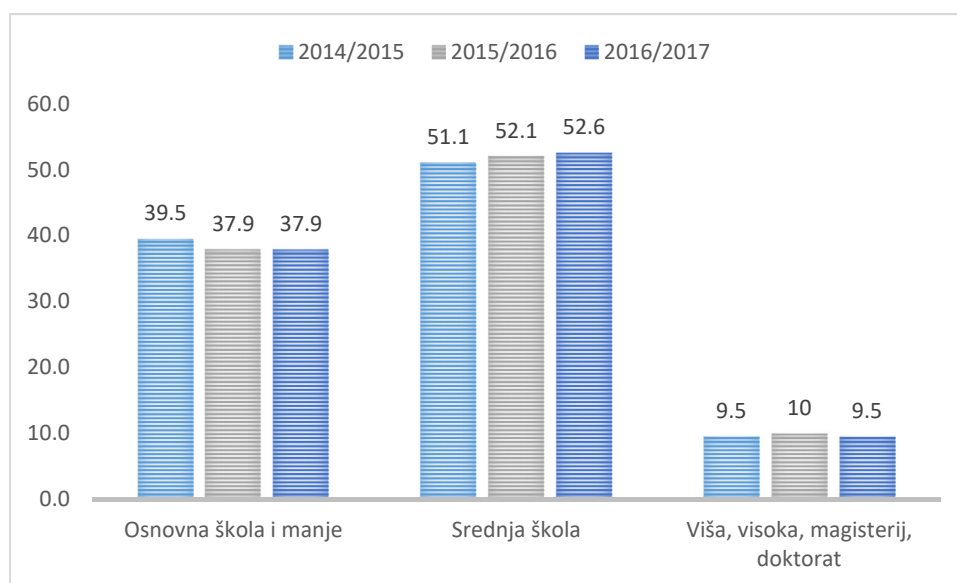
Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

BiH se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH. Prema Svjetskom ekonomskom forumu BiH je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz BiH u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Prilike za započinjanje biznisa u BiH su ocenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim

kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Od ukupnog broja srednjoškolaca, svaka treća učenica i svaki peti učenik su uključeni u opće srednje obrazovanje. Na ukupnom nivou, u 2016. godini je 75% srednjoškolaca pohađalo stručne srednje škole i taj trend je konstantan kroz godine. Jedan od značajnijih nedostataka za poslodavce i socijalne partnere je nemogućnost da uspostave adekvatnu vezu sa programom **srednjeg stručnog obrazovanja (VET)**, te u vezi s tim, na svim nivoima obrazovanja stiže se nedovoljno praktičnog znanja. Iako je ovo uglavnom problem srednjih stručnih škola, ovaj problem se odnosi i na univerzitetsko obrazovanje, gdje studenti ne dobivaju dovoljnu količinu praktičnog znanja kako bi bili konkurentni na tržištu rada. U srednjem stručnom obrazovanju ne postoji bodovni sistem. Uvođenjem jednog takvog sistema, olakšala bi se mobilnost i održivost za više nivoje obrazovanja. Akreditiranje i certificiranje programa i predmeta ne predstavlja problem samo za srednje stručne škole, već i za univerzitete. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Nadalje, postojeće mogućnosti za **cjeloživotno učenje** su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva.

Grafikon 14: Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi

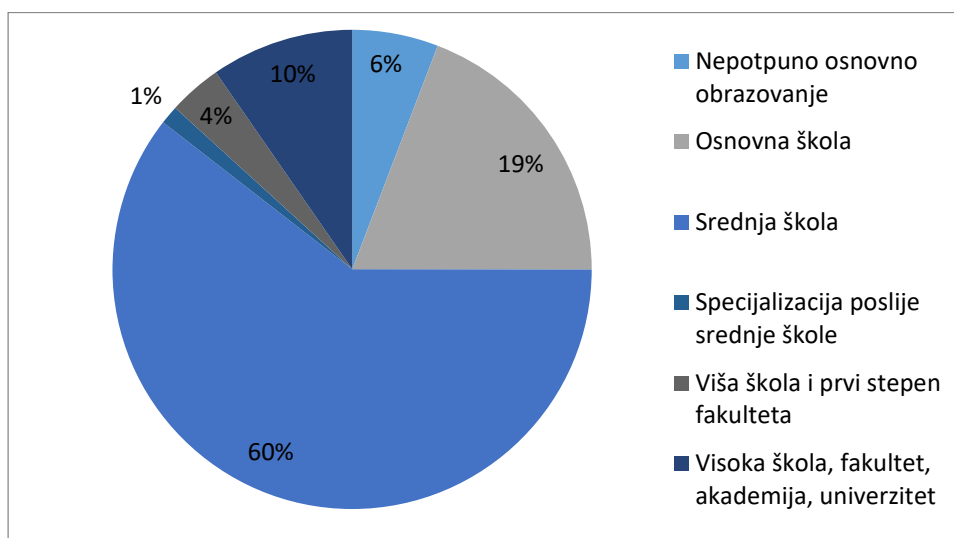

Izvor: ARS 2017

Uprkos ostvarenom napretku i provedenim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim problemima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema visokog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu okončavaju na vrijeme svoje studije. U 2014. godini diplomiralo je 16.351 studenta, što je za 11,2 % manje u odnosu na školsku 2013. godinu. Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke je 2,1%. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Postoji značajan broj učenika koji ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg obrazovanja. Prema podacima MICS 2011-2012 (UNICEF), stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Lica sa visokim nivoom obrazovanja su u najmanjem riziku od nezaposlenosti (u 2015. godini lica sa visokim obrazovanjem su predstavljala 10,4% stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne u dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada, a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Grafikon 15: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju. Vijeće ministara BiH je usvojilo načela i standarde visokog obrazovanja. Na nivou Federacije je registrovano pet akreditovanih visoko obrazovnih institucija. U kantonima nisu usklađeni dokumenti i postupci za akreditaciju. Agencija/zavodi za statistiku u BiH su uz primjenu klasifikacije ISCED 2011 započele praksu izvještavanja o statistici obrazovanja u skladu sa zahtjevima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) / Međunarodne organizacije rada (ILO) i Eurostata. Postoje planovi da se modernizuje i reformiše obrazovanje nastavnika u entitetima. Nije bilo napretka u izradi Državnog kvalifikacijskog okvira. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva u visokom obrazovanju uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene.

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj BiH univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unapređenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja. BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

II.3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore

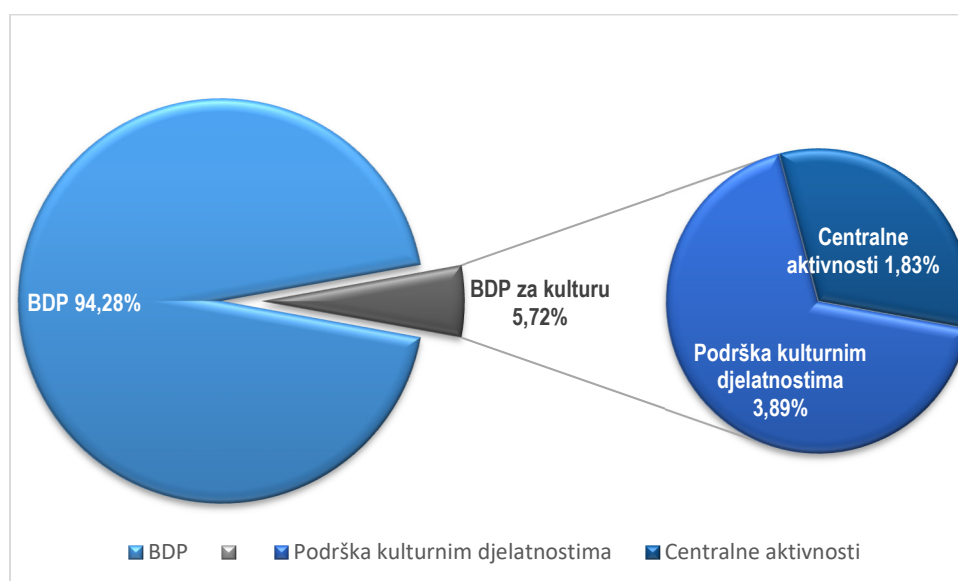
Četvrta ministarska konferencija Vijeća ministara kulture jugoistočne Evrope (CoMoCoSEE) održana je u aprilu 2018. godine u Sarajevu. Ministri su potvrdili Deklaraciju o unapređenju kulture za održivi razvoj koji se obavezala na nastavak daljeg jačanja saradnje članova CoMoCoSEE s ciljem razmjene znanja i najboljih praksi u kulturnom sektoru, a posebno iskustvo u povezivanju / uključivanju kulture u druge sektore i sektorske politike u cilju postizanja ciljeva Programa za održivi razvoj za 2030. godinu.

Ministri su prepoznali važnost zaštite, očuvanja i promocije opipljivih i nematerijalnih kulturnih dobara, usvajanja zajedničkih strategija za očuvanje i obnavljanje kulturnog nasleđa i primjenu novih tehnologija, digitalizacija i popis kulturnog nasleđa u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima . U tom kontekstu, Deklaracija je potvrdila obaveze za nastavak i jačanje saradnje u okviru Regionalnog centra za očuvanje nematerijalne kulturne baštine u jugoistočnoj Evropi pod pokroviteljstvom UNESCO-a osnovanom u Sofiji.

Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72%³² bruto domaćem proizvodu (BDP) u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. Iako već ukazuje na živahan sektor, doprinos kulture prema BDP-u je potcenjen indikator, jer uzima u obzir samo privatne i formalne kulturne aktivnosti, te isključuje indirektne i indukovane uticaje sektora kulture. Ipak, ovaj indikator nudi vrijedne nove informacije o profitu koje je ostvario sektor kulture. Iako najveći doprinos (64%) u BDP-u ostvaruju žičane i bežične telekomunikacione aktivnosti, koji spadaju u kategoriju opreme / prateće aktivnosti, 1.83% BDP-a se može pripisati samo na centralne kulturne aktivnosti. Centralne aktivnosti koje su najviše doprinele Bosni i Hercegovini BDP uključuju inženjering, televizijsko programiranje i emitovanje aktivnosti, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i objavljivanje novina. S obzirom na to, snaga utjecaja ovog sektora na BDP je izvanredan. 32% ovog doprinosa može se pripisati direktnim kulturnim aktivnostima i 68% se može pripisati podršci tim aktivnostima. Iako se smatra da je ovaj sektor pokretački, doprinos kulture u BDP-u je potcijenjen, za ovaj pokazatelj se samo u obzir uzimaju privatne i formalne kulturne aktivnosti, a isključuju se indirektni i inducirani uticaji sektora kulture.

³² Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Grafikon 16: Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u

Izvor: Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Gore navedeni indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji stvara sektor kulture. S obzirom na oslabljeno stanje ekonomije, utjecaj ovog sektora na BDP je zadovoljavajući.

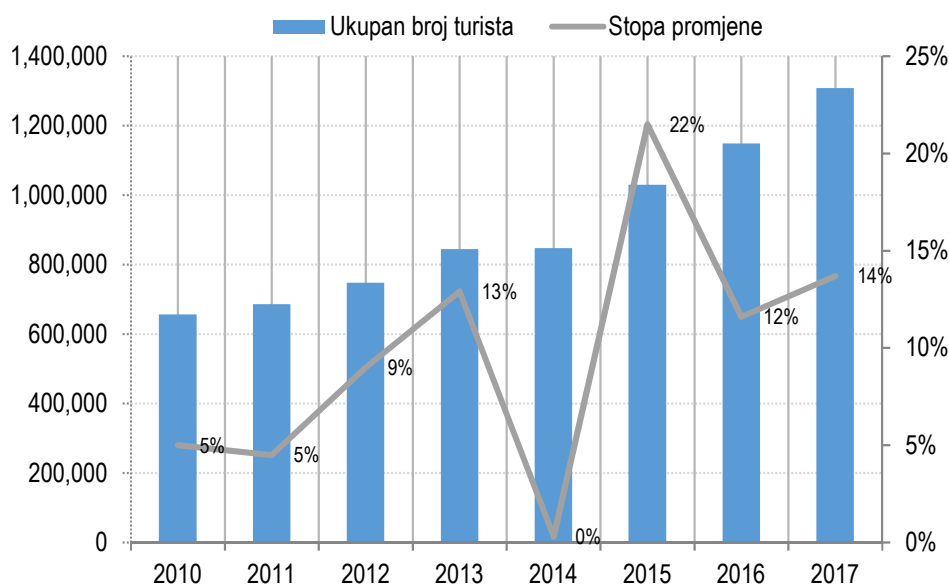
Da bi se to postiglo neophodna je aktivna kulturna politika, aktivna ekonomska politika, podrška politike urbanog razvoja, integriranje urbane i regionalne politike, kao i odgovarajući evropski kontekst. Ulaganje u kulturu može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za BiH. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija.

Svi nivoi vlasti, uključujući i lokalne zajednice, trebaju revidirati svoje razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj. Saradnja domaćih i međunarodnih institucija može doprinijeti razvoju kulturnih programa koji mogu značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa. Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih industrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru turizma.

Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Analiza Svjetskog vijeća za putovanja i turizam predviđa da bi zaradom od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% BiH izvoza do 2019. godine. Ukupan doprinos turizma BDP-u je 7% i prema svjetskim procjenama mogao bi narasti za 6,2% do 2022. godine. Ipak, činjenica da je prema izvještaju

Svjetskog ekonomskog foruma, BiH u oblasti turizma pogoršala svoj rang u 2017. godini za 23 mjesta u odnosu na 2013. godinu, odnosno, sa 90. mjesta prešla na 113. mjesto.

Grafikon 17: Ukupan broj turista u BiH

Izvor: Statistika turizma, Kumulativni podaci, januar – decembar 2017, Agencija za statistiku BiH

U periodu januar – decembar 2017 turisti su ostvarili 1.307.319 posjeta, što je više za 13,7% i 2.677.125 noćenja, što je više za 12,3% u odnosu na isti period 2016. godine. Broj noćenja domaćih turista viši je za 3,8%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 16,2% u odnosu na isti period 2016. godine. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 28,5% dok je 71,5% učešće stranih turista. Turizam u Bosni i Hercegovini pokazuje trend rasta i ima potencijal da uveća svoj razvojni faktor.

Ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u BiH. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u BiH zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđe dozvoljava razvoj na osnovu lokalnih specifičnosti i karakteristika regiona.

III. Održiv rast

Saobraćajna i energetska infrastruktura su nedovoljno razvijene. Potrebno je unapređenje obima i efikasnosti javnih ulaganja, posebno u infrastrukturu. Neophodna ulaganja se odlažu zbog odsustva koordinacije i saradnje između različitih nivoa vlasti, zbog finansijskih ograničenja koja su rezultat odlaganja u osiguranju dogovorenog vanjskog finansiranja, kao i zbog nepostojanja jedinstvenog ili usklađenog pravnog i regulatornog okvira.

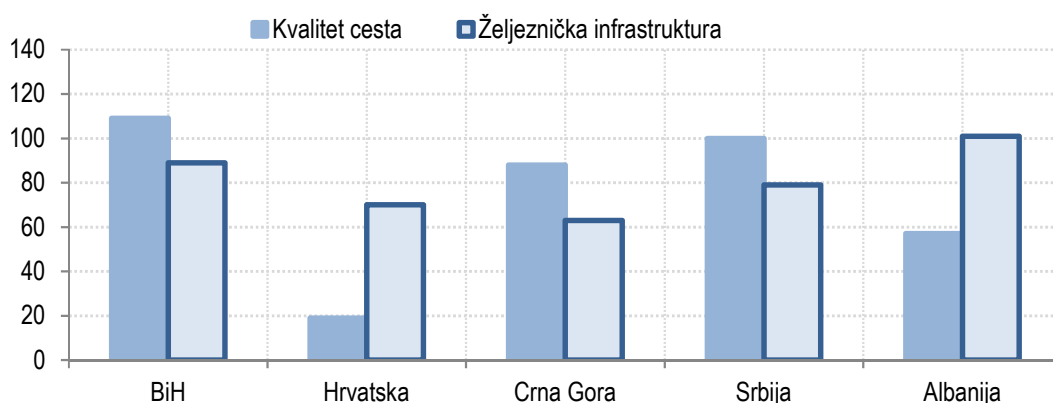
III.1. Ravnomjieran regionalni razvoj

Kvalitet infrastrukture u BiH zaostaje za zemljama u regionu jugoistočne Evrope, a u poređenju sa zemljama EU razlika je značajna. Pad učešća javnih investicija i slabo upravljanje utiču na kvalitet infrastrukture u BiH. Nedavno usvojene izmjene i dopune Zakona o akcizama trebale bi pomoći u mobilizaciji sredstava za investicije u infrastrukturu. Izgradnja auto-puta na koridoru 5C, značajno će unaprijediti saobraćajnu povezanost u zemlji i sa susjednim zemljama. Očekuje se da će značajan dio investicija finansirati Evropska banka za obnovu i razvoj i Evropska investicijska banka. Inoviranje fizičke infrastrukture, naročito u sferi saobraćaja bi otklonilo vjerovatno najveće ograničenje za ekonomski rast BiH.

Reforma tržišta transporta je sveobuhvatna mjera iz ovogodišnjeg Programa ekonomskih reformi za BiH koju bi trebalo implementirati kroz sinergiju aktivnosti svih institucija (na različitim nivoima vlasti) u čijoj nadležnosti je transport³³.

BiH su neophodne **investicije u infrastrukturu** a to je vidljivo i u *Izveštaju o globalnoj konkurentnosti*³⁴ koji objavljuje Svjetski ekonomski forum u Davosu. Na spisku rejtinga kvaliteta svjetskih puteva/cesta se nalazi 137 država, a Bosna i Hercegovina je tek na 109. mjestu³⁵. Hrvatska je najbolje rangirana zemlja regije na svjetskoj listi cestovnih infrastruktura. U prvoj polovini zemalja po kvalitetu puteva nalaze se i Slovenija (51. mjesto) i Albanija (57). Kvalitet željezničke infrastrukture u BiH je rangiran nešto bolje u odnosu na kvalitet cesta, jer se BiH tu nalazi na 89. mjestu.

Grafikon 18: Pokazatelji transportne infrastrukture po zemljama JIE (rang od 137 zemlje)

Izvor: Svjetski ekonomski forum, Izveštaj o globalnoj konkurentnosti

BiH je najlošije plasirana kad je riječ o kvalitetu luka i aerodroma gdje BiH zauzima tek 129. poziciju. Vazdušni saobraćaj je dosta nerazvijen, a uzimajući u obzir broj letova u toku jedne sedmice BiH zauzima tek 122. poziciju.

Prema podacima BH Agencije za statistiku³⁶ u 2017. godini registrovano je ukupno 981.609 cestovnih motornih vozila. U odnosu na prethodnu godinu broj vozila je povećan za više od 30 hiljada. Od ukupnog broja registrovanih cestovnih motornih vozila u 2017. godini 88% odnosi se na putnička vozila, 8% na teretna vozila, a 1% na sve ostale kategorije vozila. Podatak koji zabrinjava je da je oko 80% vozila starije

³³ DEP „Program ekonomskih reformi BiH 2018-2020“ dostupno na www.dep.gov.ba

³⁴ www.weforum.org

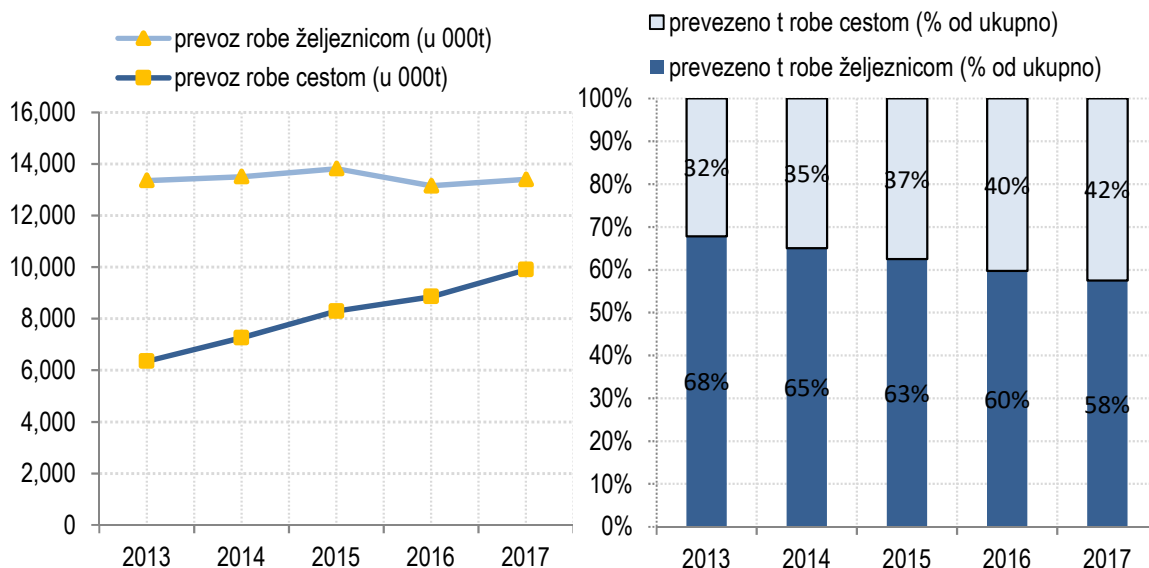
³⁵ Bolji rang je označen manjim brojem

³⁶ Saobraćaj, Registrovana cestovna motorna vozila za 2017. godinu

od 10 godina, što uz loš kvalitet cesta dovodi do zabrinutosti u vezi sa opštom sigurnosti u cestovnom saobraćaju.

Statistika prevezene robe³⁷ u proteklom periodu ukazuje na smanjenje značaja prevoza robe željeznicom u korist cestovnog prevoza. Ukupan obim prevezene robe se povećao u odnosu na 2016. godinu, dostižući najveću vrijednost za posmatrani period (2013-2017).

Grafikon 19: Prevoz robe u BiH putem željezničkog i cestovnog saobraćaja

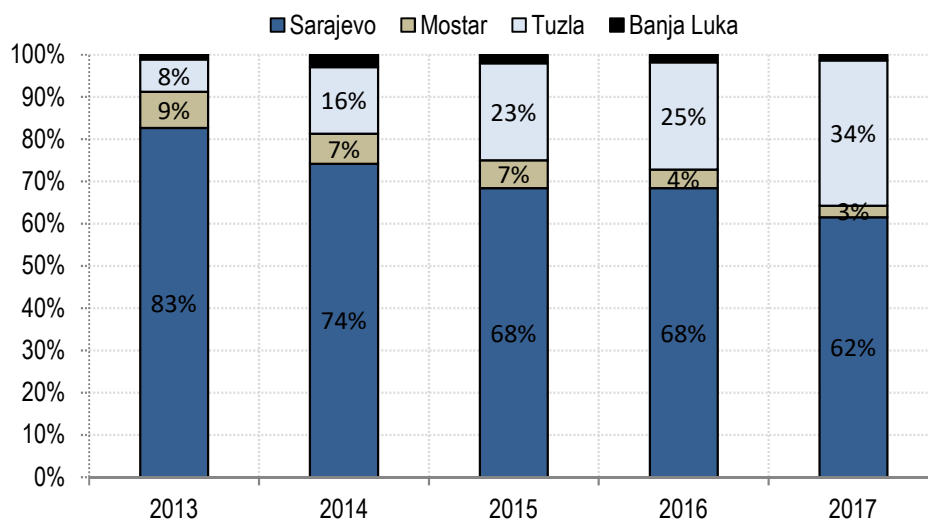
Izvor: Agencija za statistiku BiH

Statistika vazdušnog saobraćaja³⁸ je u 2017. godini zabilježila nastavak trenda visoke stope rasta prevezenih putnika (27% u odnosu na 2016. god) gdje je broj prevezenih putnika premašio 1,5 milion. Aerodrom Tuzla i dalje bilježi najznačajniji rast broja prevezenih putnika (ukupno: 535.596) uz povećano učešće u ukupnom broju putnika (34%), dok Aerodrom Sarajevo i dalje prednjači u ukupnom broju (957.969) ali sa smanjenim učešćem (62%).

³⁷ BH Agencija za statistiku: Cestovni, željeznički i vazdušni saobraćaj, IV. kvartal 2017, saopštenje broj 4.

³⁸ BH Agencija za statistiku, Saobraćaj, Vazdušni saobraćaj, broj 1.

Grafikon 20: Broj prevezenih putnika na aerodromima (učešće u %)

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Da bi se kvalitet transportne infrastrukture i usluga što više približio kvalitetu u zemljama u okruženju, potrebno je unaprijediti upravljanje transportnom infrastrukturom i uspostaviti održiv sistem finansiranja. Potrebno je zaustaviti silazni trend javnih investicija u auto-puteve i putnu infrastrukturu, između ostalog i putem blagovremene realizacije projekta na auto-putu 5C. Neophodno je unaprijediti bezbjednost saobraćaja. Preostaje usklađivanje propisa o željezničkom, cestovnom, pomorskom, saobraćaju unutrašnjim plovim putevima i intermodalnom saobraćaju sa *acquis-em* i implementacija legislative.

III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolišne infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

Vijeće ministara BiH je u 2017. godini usvojilo nekoliko važnih strateških dokumenata u sektoru okoliša. **Strategija aproksimacije propisa pravnoj stečevini Evropske unije u oblasti zaštite okoliša Bosne i Hercegovine** je usvojena na 103. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine.³⁹ Usvajanjem ove strategije za zaštitu okoliša Vijeće ministara BiH je ispunilo još jednu od obaveza u procesu pridruživanja Evropskoj uniji te stvarilo preduslove za dobijanje grant sredstava iz IPA II u ovoj oblasti. Osnovni cilj izrade ove strategije je strateško planiranje procesa aproksimacije, koje će stvoriti uvjete za unapređenje zaštite životne sredine i podržati održivi razvoj. Aproksimacija propisa u oblasti zaštite okoliša u BiH se sastoji od četiri strateško-planska dokumenta i to državnog primjenjivog na cijeloj teritoriji zemlje te entitetskih i Brčko Distrikta BiH, koji su rađeni zajedno i paralelno, kako bi se postigla njihova maksimalna usklađenost. Pravna stečevina EU u oblasti zaštite okoliša, sadržana u ovim strateškim dokumentima, sastoji se od osam grupa zakonodavnih instrumenata: horizontalni, voda, otpad, kvalitet zraka i klimatske promjene, industrijsko zagađenje, hemikalije, zaštita prirode, te buka u okolišu.

Na 102. sjednici od strane Vijeća ministara usvojena je **Strategija za zaštitu biološke raznolikosti Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015. – 2020. godine** i Akcioni plan⁴⁰ za njeno provođenje, koju je predložilo Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa kao ključni dokument u oblasti zaštite prirode u BiH.

³⁹ 103. sjednica Vijeća ministara od 30.05.2017. godine

⁴⁰ 102. sjednica Vijeća ministara od 23.05.2017. godine

Strategija i Akcijski plan daju odgovarajuće smjernice nadležnim institucijama za planiranje razvoja i donošenje odluka te uspostavljaju indikatore za monitoring progressa u procesu provođenja mjera i jačanja ekološke svijesti u BiH. Izrada Strategije i Akcionog plana predstavlja nastavak globalnog strateškog planiranja i izvještavanja prema Konvenciji o biološkoj raznolikosti.

Akциони program za borbu protiv degradacije zemljišta i ublažavanja posljedica suše u Bosni i Hercegovini,⁴¹ je usvojen na nivou države u istovjetnom tekstu s entitetima u cilju poboljšanja stanja zemljišta i životnih uvjeta stanovništva. Ovaj program predstavlja ključni instrument za implementaciju UN Konvencije o borbi protiv dezertifikacije u zemljama s izuzetnim sušama i/ili dezertifikacijom. Program sadrži strateške smjernice i konkretne mjere koje je potrebno poduzeti protiv degradacije zemljišta u BiH.

U pogledu **kvaliteta vode**, u državi još nije osiguran usklađen pristup upravljanju vodama.⁴² U 2017. godini **količina ukupno isporučene vode iz javnog vodovoda**⁴³ je za 12% veća u odnosu na prethodnu godinu. U strukturi potrošnje vode najveći su potrošači bila domaćinstva, koja su utrošila 76% ukupno isporučene vode iz javnog vodovoda. Optimizacija mreže je dovela do produženja glavnog dovoda za 3%, i produženja razvodne mreže za 6%. Broj vodovodnih priključaka je porastao za 1%.

Ukupna **količina otpadnih voda** u 2017. godini⁴⁴ je za 5,6% manja u odnosu na prethodnu godinu. Ukupna količina prečišćenih otpadnih voda u 2017. godini se smanjila za 13,3% u odnosu na prethodnu godinu. Ispuštanja otpadnih voda je najviše u vodotoke. Emisije GHG iz upravljanja otpadnim vodama u periodu od 2013.godine do 2016. godine ukazuju na povećanje emisije CH₄ u iznosu od 6,7 Gg CO₂ ekvivalenta, dok je količina N₂O smanjena za 7.5 Gg CO₂ ekvivalenta u pomenutom periodu.⁴⁵ Došlo je i do smanjenja količina zagađene vode od strane industrije koja je ispuštena u okoliš u odnosu na 2016. godinu u iznosu od 17,7%.⁴⁶

Procjenjena količina **proizvedenog komunalnog otpada** u 2017. godini⁴⁷ iznosi 1.235.449 tona, odnosno 353 kg po stanovniku godišnje, ili 0,97 kg po stanovniku na dan. Na nivou prosjeka zemalja EU taj broj je značajno veći (476 kg u 2015.g⁴⁸). Javnim odvozom je prikupljena skoro ista količina otpada kao i prethodne godine. U ukupnoj količini prikupljenog otpada, miješani komunalni otpad učestvuje 91%, odvojeno prikupljeni komunalni otpad 4%, otpad iz vrtova i parkova 3% i ambalažni otpad 2%.

Na sektor zgradarstva otpada najveći dio emisija plinova staklene bašte i to kroz direktnu i indirektnu potrošnju električne energije.⁴⁹ Ukupna **emisija stakleničkih plinova u iz poljoprivrede** u 2017. godini iznosi 3,994 gigagram CO₂-eq (ekvivalent CO₂ emisije) što predstavlja smanjenje emisije za 1,8% u odnosu na emisiju iz 2016. godinu.⁵⁰ Razlog tome su smanjenja emisija CH₄ i N₂O iz tri analizirane kategorije: stočarstva, upravljanja đubrivom kao i poljoprivrednog zemljišta. Potrošnja CO₂

⁴¹ 102.sjednica Vijeća ministara od 23.05.2017.godine

⁴² Izvor: Akcioni plan za zaštitu od poplava i upravljanje rijekama u BiH 2014-2017

⁴³ BHAS, Okoliš, Skupljanje i distribucija vode u 2017. godini, broj 1.

⁴⁴ BHAS, Okoliš, Sistem javne odvodnje, 2017., broj 1.

⁴⁵ BHAS, Okoliš, Sistem javne odvodnje, 2017. godine.

⁴⁶ BHAS, Okoliš, Korištenje, i zaštita voda od zagađivanja u industriji 2017., broj 1

⁴⁷ BHAS, Okoliš, Javni odvoz i odlaganje komunalnog otpada u 2017. Broj 1.

⁴⁸ BHAS; BH u brojkama, 2017.

⁴⁹ <http://zamisliz2030.ba/pristupacna-energija-iz-cistih-izvora/>

⁵⁰ BHAS Okoliš, Emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede, broj 1.

sagorijevanjem goriva u 2017. godini je iznosila 22,22 metričkih tona CO što je za 0,96 više emisije metričkih tona CO₂ u odnosu na 2016.godinu⁵¹. Provedba *acquis*-a u oblasti kvaliteta zraka je u ranoj fazi.

Pored slabe usklađenosti sa *acquisem*, ne postoji ni sistemsko praćenje životne sredine u BiH, niti sistem izvještavanja zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština. Poseban izazov predstavlja nedostatak velikog broja podataka i pokazatelja, ali i nedostatak kapaciteta za prikupljanje podataka kako bi se moglo sveobuhvatno sagledati stanje životne sredine u BiH. Potrebno je osigurati provođenje usvojenih strateških i akcionih planova u ovom sektoru.

III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Poljoprivredni sektor u BiH se ne razvija potrebnom brzinom obzirom na nedovoljna ulaganja i poticaje iz budžeta. U uslovima decentralizovanog sistema poljoprivredne podrške i uz odsustvo zajedničkog okvira za poljoprivrednu politiku, nije moguće napraviti značajan iskorak u razvoju poljoprivrede i njene konkurentnosti. Pomak u definisanju politika u ovom sektoru je načinjen početkom 2018. godine kada je Parlamentarna skupština BiH usvojila **Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018 – 2021.** kao okvirni dokument. Ovim je ispunjen uslov a time i omogućen pristup fondovima Evropske unije za dobijanje bespovratnih sredstava koja će biti iskorištena isključivo za ruralni razvoj. Osim toga, Strateški plan će omogućiti da se poljoprivreda i razvoj ruralnih područja u BiH postepeno usklade sa praksama i procedurama Evropske unije. Strateški plan ruralnog razvoja sadrži detaljnu analizu postojeće situacije, ali i predviđa načine modernizacije bh. poljoprivrede u uslovima sve veće konkurencije

Kod definisanja politike agrarnog sektora bitno je voditi računa da mjere budu u skladu sa obavezama koje će proizaći iz članstva BiH u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Obzirom na nedostatna sredstva iz domaćih budžeta potrebno je iskoristiti mogućnosti podrške koje se pružaju u okviru IPA sredstava. To je uslovljeno uspostavljanjem IPARD platne agencije i operativne strukture, kao i usvajanjem zajedničke strategije u ovom sektoru.

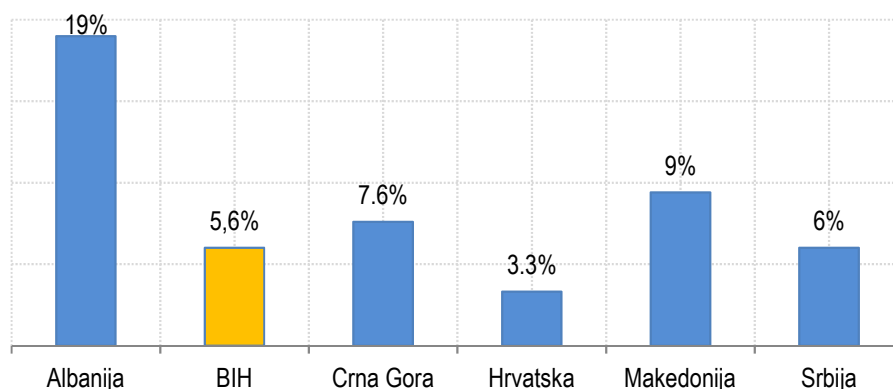
Jedna od mjera predloženih od strane Vijeća ministara BiH u Programu ekonomskih reformi BiH 2018-2020. je Izmjena i dopuna Zakona iz oblasti poljoprivrede na nivou Bosne i Hercegovine (Zakon o veterinarstvu, Zakon o hrani i Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju).

Poljoprivreda je značajna grana u BiH sa učešćem od 5,6% BDP-a u 2017. godini što predstavlja smanjenje u odnosu na 6,4% koliko je bilježila u 2016. godini⁵². U poređenju sa zemljama u regionu jugoistočne Evrope primjetno je da u Albaniji poljoprivreda prednjači, dok najmanje učestvuje u stvaranju BDP-a Hrvatske.

⁵¹ Izvor: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2017.pdf>

⁵² Izvor: BH Agencija za statistiku

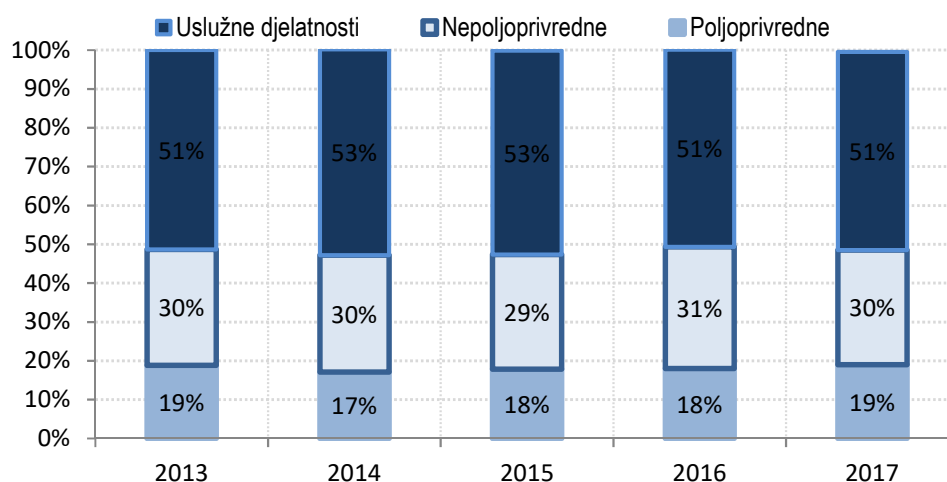
Grafikon 21: Učešće (%) poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u BDP-u (2017)

Izvor: Svjetska banka 2017, BH Agencija za statistiku (za BiH)

Učešće zaposlenih u sektoru poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u BiH se nije značajno promijenilo u posljednjih par godina, a u 2017. godini je iznosilo 19%⁵³. Sa registrovanih 154 hiljade zaposlenih u ovom sektoru u 2017. godini, može se primjetiti porast od 10 hiljada novozaposlenih u odnosu na prethodnu godinu. Zanimljivo je da se upravo taj porast odnosio na broj žena novozaposlenih u ovoj oblasti, pa se učešće žena sa dosadašnjih 35% u 2016. godini, povećalo na 40% u odnosu na broj muškaraca.

Grafikon 22: Struktura zaposlenih po području djelatnosti

Izvor: BH Agencija za statistiku, Anketa o radnoj snazi 2017

Poljoprivredna⁵⁴ i prehrambena industrija u Bosni i Hercegovini ima izvozni potencijal za voće i povrće, meso i mesne prerađevine, mlijeko i mliječne proizvode, ribu, med, ljekovito i aromatično bilje, šumske plodove, alkoholna i bezalkoholna pića. Međutim, trgovinski deficit u razmjeni poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda je i dalje vrlo visok i iznosi preko 1,6 milijardi KM⁵⁵. U izvozu dominiraju primarni proizvodi ili proizvodi nižeg stepena obrade i niže vrijednosti. Iako pokrivenost uvoza izvozom raste i dalje je nedovoljno da bi se govorilo o snažnijem napretku u proizvodnji i izvozu.

⁵³ Izvor: BH Agencija za statistiku, Anketa o radnoj snazi 2017.

⁵⁴ U analizu su uključeni i šumarstvo i ribolov

⁵⁵ BH Agencija za statistiku, saopštenje, Vanjska trgovina 2017, Proizvodni pristup po područjima i oblastima KD.

Proizvodnja prehrambenih proizvoda u ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH u 2017. godini je učestvovala sa 10,6% uz zabilježeno smanjenje od 2% u odnosu na prethodnu godinu⁵⁶. Deficit u trgovini prehrambenim proizvodima je iznosio više od jednu milijarde KM a pokrivenost uvoza izvozom je iznosila tek 44%.⁵⁷

Kada je u pitanju **fizički obim proizvodnje ribe** još uvijek je kod većine kultura ispod predratnog nivoa. Ukupna proizvodnja konzumne ribe u 2017. godini⁵⁸ je manja za 17,6% u odnosu na 2016. godinu. Proizvodnja šarana je manja za 41%, a proizvodnja pastrmke je manja za 11% u odnosu na 2016. godinu. U ukupnoj količini proizvedene konzumne ribe i dalje prednjači proizvodnja pastrmke sa učešćem od 81%, dok je učešće šarana iznosilo 12%.

Značajan resurs Bosne i Hercegovine je **šumsko zemljište**. Šume čine više od polovine ukupne površine BiH, čije pejzaže karakterišu prirodni šumski ekosistemi. Ukupna proizvodnja šumskih sortimenata u BiH u 2017. godini manja je za 4,8% u odnosu na 2016. godinu⁵⁹. Proizvodnja sortimenata četinarskih vrsta drveća manja je za skoro 10%

Poseban izazov u ovom sektoru predstavlja usvajanje i implementacija propisa EU *Acquis Communautaire* u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja, veterinarske, fitosanitarne politike i politike sigurnosti hrane. Ovo je prioritetni zadatak i od posebne važnosti za BH poljoprivredu, jer stvara mogućnosti za razvoj poljoprivrednog sektora i razvoj seoskih područja, kao i izvoz poljoprivrednih proizvoda na EU tržište ispunjavanjem bezbjednosnih standarda u trgovini hranom. Također, uspostava mehanizma za decentralizovano upravljanje IPA fondovima i stvaranje operativne strukture za korištenje predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj, jednako je važan prioritet.

III. 4. Razvoj energetskih potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

Energetski sektor je jedan od najsnažnijih privrednih sektora BiH sa dugom tradicijom i značajnim potencijalima kao i mogućnostima za daljnji razvoj i ulaganje. BiH ima komparativnu prednost u sektoru energetike, a naročito u oblasti hidroenergije, kao i veliki dugoročni razvojni potencijal. Održivi razvoj energetskog sektora imperativna je zadaća djelovanja kreatora politika i regulatora. Provođenje energetske politike prati preuzimanje odgovarajuće legislative EU i domaće zakonodavstvo. BiH je kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici preuzela obavezu da izvrši liberalizaciju energetskog tržišta i usvoji set zakonskih propisa o gasu, nafti i električnoj energiji koji će omogućiti stvaranje konkurentnog, integriranog energetskog tržišta, i veća ulaganja u energiju kako bi se obezbijedilo sigurno i održivo snabdijevanje energijom. Tržišta električne energije i gasa su i dalje podijeljena i na njima dominiraju ključna preduzeća. Sektor prirodnog gasa regulisan je na nivou entiteta, što onemogućava izradu adekvatnih propisa i uspostavu zajedničkog tržišta.

Vijeće ministara BiH usvojilo je u 2017. godini **Nacionalni akcijski plan Mediteranskog područja Bosne i Hercegovine**. Donošenjem tog strateškog planskog dokumenta, Vijeće ministara ispunjava

⁵⁶ BH Agencija za statistiku, Saopštenje Indeks obima industrijske proizvodnje u Bosni i Hercegovini za decembar 2017

⁵⁷ BH Agencija za statistiku, saopštenje, Vanjska trgovina 2017, Proizvodni pristup po područjima i oblastima KD.

⁵⁸ BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Godišnji izvještaj o akvakulturi 2017.

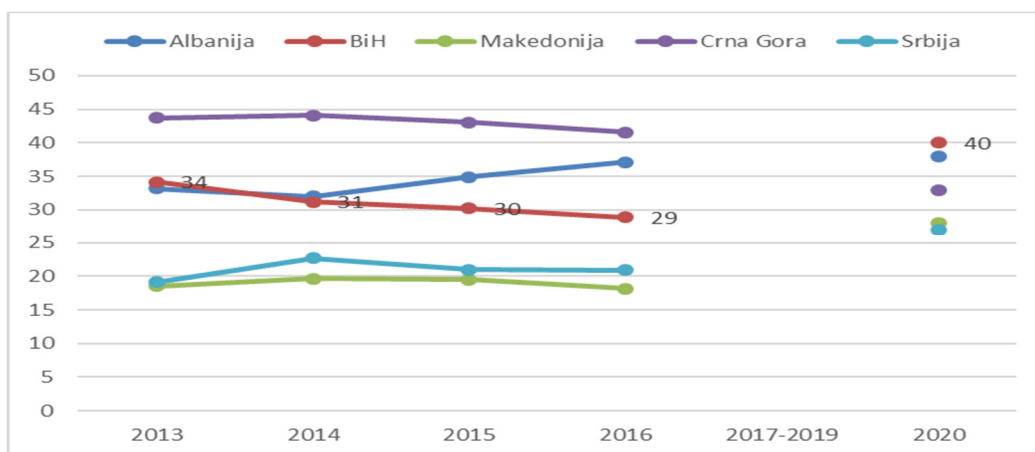
⁵⁹ BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Proizvodnja, prodaja i zalihe šumskih sortimenata u BiH prema asortimanu u 2017.

međunarodne obaveze koje proizlaze iz članstva BiH u Mediteranskom akcijskom planu i stvara uvjete za finansijsku podršku za buduće projekte u ovoj oblasti. Nacionalni akcijski plan sadrži 12 prioriteta investicijskih projekata za mediteransko područje BiH, koji će biti provedeni u cilju smanjenja zagađenja Jadranskog mora i obuhvata slivno područje Jadranskog mora (slivove rijeka Neretve i Trebišnjice) i priobalno područje Neuma. Usvojen je i **Akcioni plan za energetske efikasnosti u Bosni i Hercegovini za period 2016. – 2018.** Akcioni plan pripremljen je u skladu s obavezama Bosne i Hercegovine koje proističu iz Ugovora o uspostavi Energetske zajednice i njezinim odlukama o transpoziciji direktiva energetske efikasnosti u zakonodavstvo zemalja potpisnica ovog ugovora. U Akcioni plan su uključene nove mjere za povećanje energetske efikasnosti u oblastima proizvodnje električne i energije za grijanje i hlađenje, uključujući daljinsko grijanje, kao i nove mjere u oblasti prijenosa i distribucije električne energije i plina. Provođenje mjera i programa energetske efikasnosti stvorit će uslove za nove investicije u ovoj oblasti, što će pomoći da se Bosna i Hercegovina bolje pozicionira na energetske karti Evrope. Usvajanje strategije za sektor energetike na nivou BiH jedan je od uslova za provođenje reformi u ovom sektoru, kao obaveza iz Ugovora o osnivanju Energetske zajednice, te pristup fondovima EU i privlačenje investitora. Urađena je i Okvirna energetska strategija Bosne i Hercegovine do 2035. godine koja je prošla proces javnih konsultacija i pribavila potrebna mišljenja čime su se stekli uslovi da se krene u proceduru usvajanja na Vijeću ministara BiH.⁶⁰

Najveći potencijal za uštedu energije nalazi se u sektoru građevinarstva i transporta. Kako bi se taj potencijal koristio efikasno, neophodno je **više promovisati energetske efikasnosti**, kako bi ova industrija postala što konkurentnija, pri čemu, treba obratiti pažnju i na ekodizajn. Investicije u energetski sektor moraju biti praćene provedbom **standarda zaštite životne sredine**.

U okviru Strategije Jugoistočna Evropa 2020 koja je urađena pod pokroviteljstvom Vijeća za regionalnu saradnju postavljen je cilj vezan za učešće energije iz obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energije za svaku zemlju u regiji posebno. Crna Gora i Albanija imaju najviše parametre do sada, dok je BiH je postavila za sebe najviši cilj (40% učešća energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije. U posljednje četiri godine BiH bilježi negativan trend tako da će cilj biti teško dostići.

Grafikon 23: Učešće energije iz obnovljivih izvora energije u ukupnoj finalnoj potrošnji energ.(%)

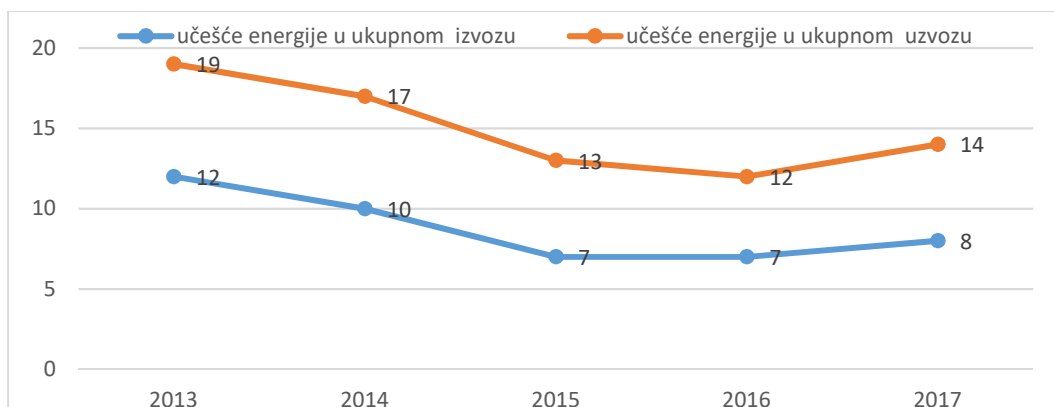
Izvor: Regionalno Vijeće za saradnju, Strategija jugoistočna Evropa 2020

⁶⁰ Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, www.mvteo.gov.ba

U BiH postoji veliki interes investitora za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora, u prvom redu iz vjetroelektrana. Ukupan tehnički potencijal za korištenje energije vjetra Bosne i Hercegovine procjenjuje se na cca. 2.000 MW⁶¹, pri čemu treba istaći da je spomenuti iznos proizašao iz sagledavanja raspoloživosti prikladnih prostora za vjetroelektrane na prostoru BiH ne uzimajući u obzir eventualna ograničenja (priključak na mrežu, okoliša i dr.)

Zaustavljen je trend smanjenja značajna energije⁶² u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Učešće energije u uvozu i izvozu BiH je blago poraslo u 2017. godini. I dok su zabilježene visoke stope rasta (44%) izvoza i (36%) uvoza u protekloj godini, deficit je dostigao iznos od 1,6 milijardi KM. Pokrivenost uvoza izvozom je iznosila tek 36%.

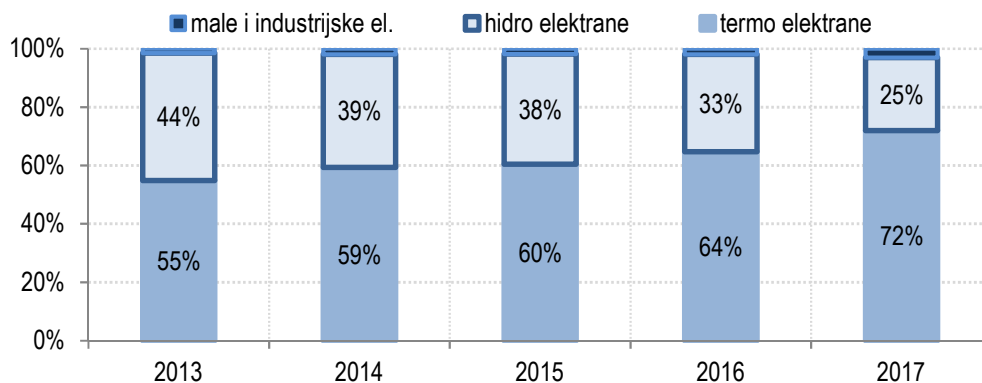
Grafikon 24: Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu BiH (2013-2017)

Izvor: BH Agencija za statistiku

Nakon što je 2016. godine ostvarena rekordna proizvodnja električne energije, tokom 2017. godine ukupno je proizvedeno 15.151 gigavatsati (GWh) električne energije, što je za 8% manje u odnosu na prethodnu godinu⁶³. Ključni razlog ovog smanjenja je bio pad proizvodnje u hidroelektranama (-30%) zbog loše hidrološke situacije. Rast proizvodnje u termoelektranama od 3% je doprinjeo dominaciji u ukupnoj proizvodnji električne energije sa učešćem termoelektrana od 72% u 2017. godini.

Grafikon 25: Struktura proizvodnje električne energije

Izvor: Državna regulatorna komisija za električnu energiju

⁶¹ Izvor: www.mvteo.gov.ba

⁶² Klasifikacija uvoza i izvoza po glavnim industrijskim grupacijama prema ekonomskoj namjeni, BHAS

⁶³ DERK, Izvještaj o radu za 2017. godinu

Tokom 2017. godine došlo je i do blagog povećanja ukupne potrošnje električne energije u BiH. Kada je u pitanju vanjskotrgovinska razmjena električne energije, u 2017. godini došlo je do smanjenja izvoza od preko 20% (posmatrano u GWh), dok je uvoz uvećan za 8,5%.⁶⁴ Statistika spoljnotrgovinske razmjene za 2017. godinu ukazuje na suficit u razmjeni električnom energijom, gdje je došlo do rasta izvoza električne energije za 44%, dok se uvoz povećao skoro 3 puta.

Cijena električne energije u KM/kWh za industriju prema metodologiji Eurostata je u prvoj polovini 2017. godine bila skoro najniža u Evropi⁶⁵. Za domaćinstva, niže cijene su bile u pet evropskih zemalja među kojima su četiri iz regije JIE.

Izazov u ovom sektoru je nastavak reformi u skladu sa preporukama iz izvještaja Energetska zajednica za budućnost, dosljedna primjena *acquis-a*, odnosno pravnog okvira Energetske zajednice, uz koncentrisanost na implementaciju „Trećeg energetskog paketa“, sigurnost snabdijevanja i transparentnost tržišta električne energije. U fokusu djelovanja treba biti zaštita životne sredine i razvoj veleprodajnog tržišta. Na donosiocima odluka preostaje donošenje konkretne i sveobuhvatne cjelodržavne energetske strategije što bi osiguralo buduću sigurnost snabdijevanja zemlje i njen ekonomski razvoj, kao i pristup fondovima EU.

⁶⁴ Agencija za statistiku BiH, Saopštenje, „Kratkoročni pokazatelji energetske statistike za 2017. godinu“, februar 2018. godine.

⁶⁵ Makedonija je imala najnižu cijenu.

IV. Inkluzivni rast

IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje za zapošljavanje

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti

Bosansko-hercegovačko tržište radne snage u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Sveobuhvatno unaprijeđenje sistema zapošljavanja u BiH bi trebalo da prati globalne trendove tržišta rada gdje se fokus sa nivoa obrazovanja pomjera na posjedovanje vještina. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

Regionalna komparacija osnovnih indikatora tržišta rada pokazuje da u BiH treba posebnu pažnju posvetiti povećavanju stope zaposlenosti i smanjenju stope nezaposlenosti kroz multidisciplinarni pristup, budući da se radi o strukturnoj nezaposlenosti.

Regionalno posmatrano najveću stopu zaposlenosti za 2017 godinu, imala je Albanija 57%, dok je najmanju imalo Kosovo* 29,8%, a za njim je odmah Bosna i Hercegovina sa 33,9%.⁶⁶

Prema Anketi o radnoj snazi za 2017 godinu, Agencije za statistiku BiH, u BiH je bilo 816 000 zaposlenih osoba i povećan je za 15 000 u odnosu na prethodnu godinu.⁶⁷

Stopa zaposlenosti mladih (15-24 godine) za 2017 godinu iznosila je 17,6%, dok je u 2016 godini iznosila 13,8%, a u 2015 godini 12,1%. Ako posmatramo starosni interval od 25-49 godine stopa zaposlenosti ove kategorije iznosi 58,1% za 2017 godinu, dok je za 2016 godinu iznosila 54,1%, a za 2015 godinu je iznosila 53,9%. Od ukupnog broja zaposlenih 66,2% osoba je zaposleno sa srednjim stručnim obrazovanjem, a 16,8% sa nekim od oblika visokog stručnog obrazovanja (fakultet, magistarski, doktorat), dok je sa osnovnom školom i manje zaposleno 17,0%. Posmatrajući strukturu zaposlenih u BiH prema područjima djelatnosti u 2017 godini 18,9% ih je zaposleno u sektoru poljoprivrede, 29,5% u nepoljoprivrednom, odnosno industrijskom sektoru i najveći procenat je u uslužnim djelatnostima i iznosi 51,6%.⁶⁸

Broj nezaposlenih osoba u BiH iznosio je 211 000, stopa nezaposlenosti na nivou BiH za 2017. godinu iznosila je 20,5%, dok je u 2016 godini iznosila 25,4%. Prema spolu, nezaposlenost je više zastupljena kod žena i iznosi 23,1% i smanjena za 6,9 % u odnosu na 2016 godinu. Nezaposlenost kod muškaraca u 2017 godini iznosi 18,9 % i takođe je smanjena u odnosu na 2016 godinu, kada je iznosila 22,5%.

U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u BiH je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. Najveću stopu nezaposlenih imaju osobe koje imaju završenu srednju školu 73,4 %.

⁶⁶ <https://www.rcc.int/seeds/results/1/see2020-progress-tracker>

⁶⁷ Anketa o radnoj snazi 2017, Aгенија за статистику БиХ

⁶⁸ Anketa o radnoj snazi 2017, Aгенија за статистику БиХ

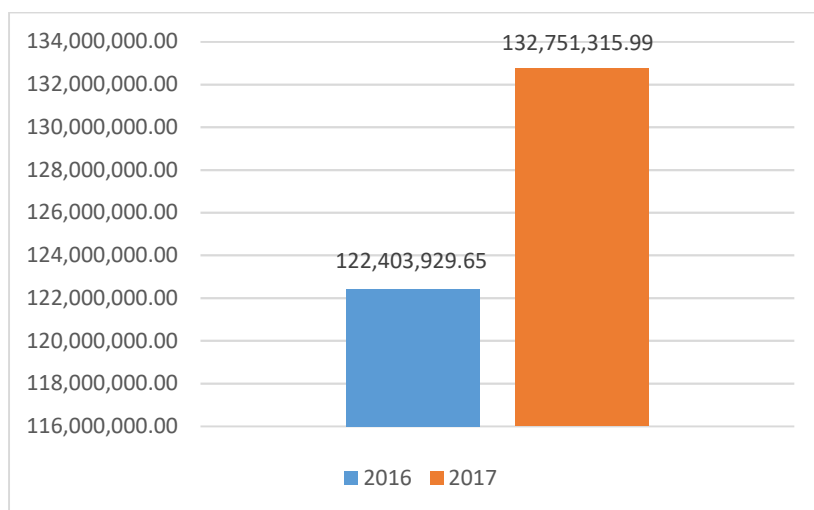
Posmatrajući prethodne dvije godine nastavlja se trend smanjenja broja osoba registrovanih na biroima za zapošljavanje jer je taj broj u 2017 godini iznosio 510 022 osoba, dok je u 2016 iznosio 537 568 osoba.⁶⁹

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih osoba koje su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije ali i dodatno otežava vođenje **aktivnih politika zapošljavanja**.

Akcioni plan za realizaciju za realizaciju prioriteta BiH za pristupanje EU predviđa mjeru „Hitno provesti aktivne mjere zapošljavanja za rješavanje visoke stope nezaposlenosti, posebno nezaposlenosti mladih, i pružiti efikasnu podršku onima koji traže posao“.

Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u BiH nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje.

Grafikon 26: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u BiH

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH za aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u BiH utrošeno je 132.751.315,99 KM uz 2017 godini, dok je taj iznos u 2016 godini bio 122.403.929,65 KM. Na podršku zapošljavanju i rehabilitaciji kao jednoj od aktivnih politika zapošljavanja, izdavajalo se najviše novca u 2017 godini i to: u Federaciji BiH oko 36 miliona KM (oko 30 miliona u 2016.), u Republici Srpskoj 5 miliona KM (oko 7,5 miliona u 2016) i Brčko Distriktu 880 hiljada KM (u 2016 godini oko 700 hiljada). Ova mjera zapošljavanja fokusirana je najviše na sufinansiranje za prvi posao.

Slijedeća „najpopularnija“ mjera zapošljavanja je mjera za start-up preduzetništvo i to: u Federaciji BiH oko 15 miliona KM (oko 10 miliona u 2016.), u Republici Srpskoj 3,6 miliona KM (oko 3,5 miliona u 2016) i Brčko Distriktu oko 500 hiljada KM za 2016 godinu.

U 2017.godini 15.341 nezaposlenih osoba je bilo obuhvaćeno aktivnim politikama zapošljavanja, dok je taj broj u 2016 godini iznosio 13.569 osobe.

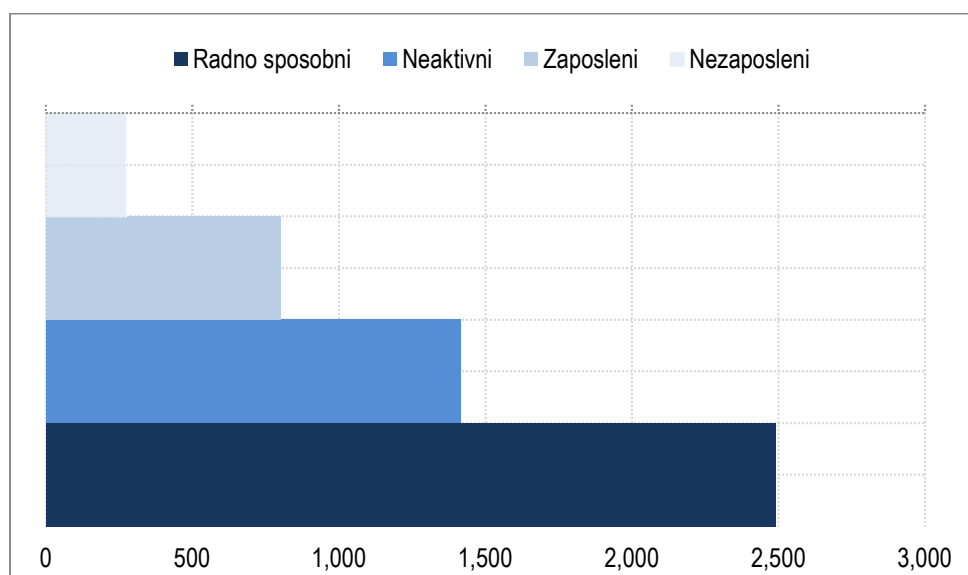
U BiH je i dalje sve popularniji **trend zapošljavanja u inostranstvu**. Jedinstvena statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje BiH.

⁶⁹ Podaci Agencije za rad i zapošljavanje BiH

Trenutno su na snazi dva ugovora koje BiH putem Ministarstva civilnih poslova BiH i Agencije za rad i zapošljavanje BiH ima zaključene sa Slovenijom i Njemačkom, te se očekuje implementacija ugovora sa državom Katar. Od 2013. godine do kraja 2016. godine u Sloveniji je zaposleno 10.831 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina), dok je prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH, taj broj u 2017. godini iznosio 9.923 radnika. Najviše se traže vozači, ali i ostali radnici sa srednjom stručnom spremom. U Njemačkoj u istom periodu zaposleno je 3.108 njegovatelja preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U Saveznoj Republici Njemačkoj u 2017. godini ukupno je zaposlen 851 radnik. Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje minimum 30 dana, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji.

Takođe, za BiH je i dalje karakterističan visok udio **neaktivnog stanovništva**. U 2017 godini broj neaktivnih je i dalje visok i iznosio je oko 1.381.000. Ovaj broj ima trend smanjenja jer je 2016 godine iznosio oko 1.415.000, a 2015 godine 1.443.000 neaktivnih. Od 1.381.000 neaktivnih osoba, 550.000 su muškarci, a 831.000 čine žene. Prema obrazovnoj strukturi, najviše neaktivnih je sa osnovnom školom i manje i taj broj iznosi 743.000, sa srednjom školom je 573.000 neaktivnih, a sa višom školom, visokom, magisterijem ili doktoratom je 65.000 neaktivnih.⁷⁰

Grafikon 27: Zaposleni, nezaposleni i neaktivni u BiH, 2017.godina

Izvor: Anketa o radnoj snazi 2017

Prema godišnjem izvještaju o implementaciji Strategije Jugoistočne Evrope 2020, stopa aktivnosti zemalja Jugoistočne Evrope za 2017 godinu je najveća u Albaniji gdje iznosi 66,80 %, dok su najmanje u Bosni i Hercegovini i Kosovu sa skoro istim procentima, koji iznose 42,60 %, odnosno 42,80 %.⁷¹

⁷⁰ Anketa o radnoj snazi 2017, Agencija za statistiku BiH

⁷¹ <https://www.rcc.int/seeds/results/1/see2020-progress-tracker>

Tabela 6: Stopa aktivnosti zemalja Jugoistočne Evrope za 2017 godinu

Godina	2015	2016	2017
Albanija	64,20	66,20	66,80
Bosna i Hercegovina	44,10	43,10	42,60
Kosovo*	37,60	38,70	42,80
Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija	57,00	56,50	56,80
Crna Gora	53,70	54,50	54,70
Srbija	51,60	53,30	54,00

Izvor: RCC – SEE 2020 Praćenje napretka

Tržište rada u BiH i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećala bi se zaposlenost. Takođe, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta.

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminisane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Zapošljavanje i obuke

Prema anketnim rezultatima Balkan barometra Jugoistočne Evrope 2018 procenat obuka koje su poslodavci finansirali ili organizovali za svoje osoblje, uključujući bilo kakvu neformalnu obuku na poslu (osim obuke propisane zakonom), najniži je do sada i to 37% u 2017. godini, dok je pružena mogućnost za obuke u 2016 godini kao i u 2015 godini iznosila 42%. 56% anketiranih kompanija u Bosni i Hercegovini će najvjerovatnije pružiti mogućnosti obuke za svoje zaposlene.

Važnost koja se stalno postavlja, je da učenje ima tendenciju rasta sa veličinom preduzeća. Medjunarodno aktivne firme mnogo su više zainteresovane za poboljšanje njihovog učinka kroz ulaganje u inovacije, odnosno i kroz obuku osoblja i razvoj. Ovo važi i za preduzeća sa stranim kapitalom, kao i za obrazovne, umjetničke i naučne institucije. Takođe, anketirani menadžeri doveli su u pitanje spremnost njihovog osoblja da steknu nove vještine i kvalifikacije. Taj procenat spremnosti u 2017 godini je iznosio 59% , dok je taj procenat sprenosti u 2016 godini iznosio 67%. To se u velikoj mjeri može pripisati velikim fluktuacijama unutar pojedine ekonomije.⁷²

⁷² Balkan Barometar 2018

IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju

Inkluzivno obrazovanje

Obrazovanje ima značajnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju. Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Novi podaci iz UNESCO Instituta za statistiku (UIS) pokazuju da još uvijek ima oko 262 miliona - ili jedan od svake pet - djeca, adolescenti i mladi između 6 i 17 godina van škole. Ova brojka se povećava na jedan od troje dece van škole u zemljama sa niskim i nižim srednjim prihodima. Najnoviji podaci su dio godišnjeg objavljivanja UIS podataka o napretku prema SDG 4, koji obuhvata 32 globalna i tematska indikatora. UIS je upravo obnovio svoju globalnu bazu obrazovanja za školsku godinu koja se završava 2017. godine, koja uključuje istorijske vremenske serije, regionalne prosjeke i indikatore o nizu ključnih pitanja politike koja se odnose na pristup školama, učešće i završetak prema nivou obrazovanja, ishodima učenja, jednakosti, nastavnike i finansiranje obrazovanja.

Prema zadnjim podacima o **ranom napuštanju obrazovanja**, u BiH 2017. godine 5,1% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 ta stopa iznosi 10,6%⁷³. Cilj strategije EU 2020 je da prosjek bude 10%. **U periodu od 2010. do 2016. godine, stopa ranog napuštanja škole je bila veća kod žena.** Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 87,4%⁷⁴. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁷⁵. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne

⁷³ *Early school leavers*, EUROSTAT.

⁷⁴ SEE 2020.

⁷⁵ *Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.*

škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

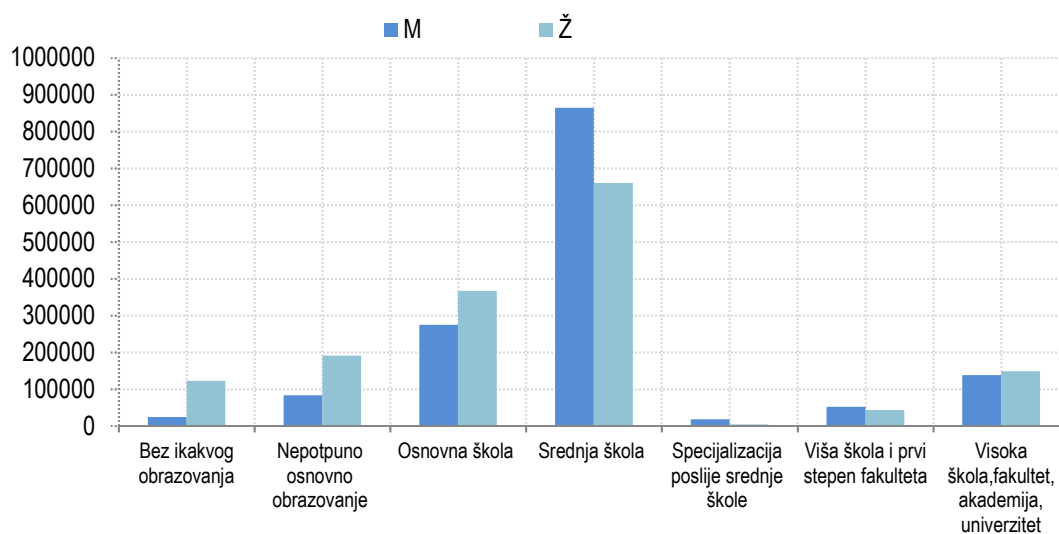
Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁷⁶. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁷⁷.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%. Više od 50% stanovništva starijeg od 15 godina u BiH ima završenu srednju školu. Veći udio ženske populacije je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, kao i sa završenom osnovnom školom, dok je udio muškaraca sa završenom srednjom školom, ali i sa završenim višim stepenima obrazovanja nešto veći u odnosu na žene.

⁷⁶ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁷⁷ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

Grafikon 28: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013.

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁷⁸ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim “nesiromašnim” vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁷⁹. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Zadnje procjene o procentu uključenosti djece u **predškolski odgoj i obrazovanje** date su u Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012 gdje se navodi da 16,3% djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole tokom prethodne godine pohađala predškolsko obrazovanje u BiH. U školskoj 2016/2017. godini u BiH ukupno je bilo 332 predškolskih ustanova, što je porast u odnosu na prethodnu godinu kada je bilo 317 predškolskih ustanova tj. za 4,7%. Broj djece koja pohađaju predškolske ustanove se također povećao za 8,8% na 24.918 djece⁸⁰. Međutim, povećao se i broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova u drastičnoj mjeri. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno je dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja.

Procijenjena **stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6%** za Bosnu i Hercegovinu. U školskoj 2016/2017. godini u BiH u 1.842 osnovne škole upisano je 287.729 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3.613 učenika, ili 1,2 %. U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu,

⁷⁸ Svjetska banka 2004. godine.

⁷⁹ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

⁸⁰ Agencija za Statistiku BiH, *Statistika obrazovanja 2016/2017. godina*

školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda. **Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje.**

IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za BiH je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorišćavanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u BiH najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u realivnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH⁸¹, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38.5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11.6% .

Tabela 7: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16.5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEPU

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, a ruralnog 20,5%.⁸²

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo znači da se cjelokupno stanovništvo manje troši. To može značiti da su najsiromašniji poboljšali

⁸¹ Podaci nisu objavljeni već su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

⁸² Ibid

položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo. Prosječna veličina domaćinstva je smanjena sa 3,1 na 2,9 članova, što dodatno ukazuje na razloge smanjene potrošnje.

Tabela 8: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti BiH, 2011 i 2015

	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

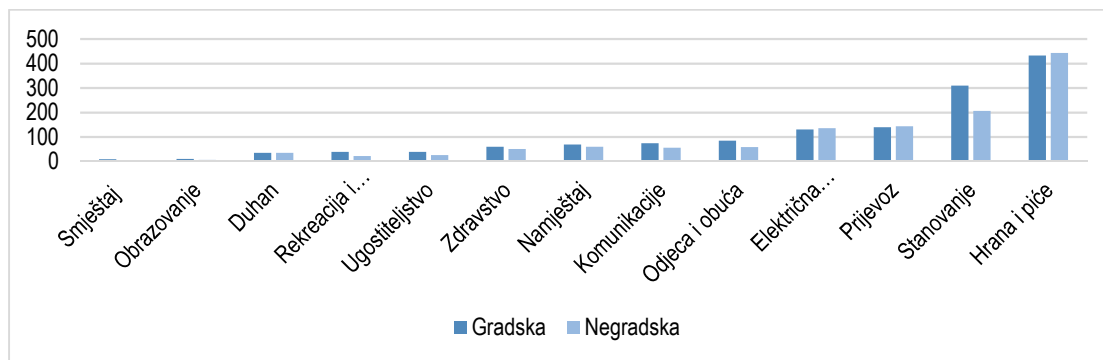
Izvor: Agencija za statistiku BiH

*Relativna linija siromaštva nije korigovana za inflaciju

Prema podacima EUROSTAT⁸³ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. U BiH prema APD 2015 domaćinstva su skoro trećinu svog budžeta trošila na hranu i piće (29,5%).

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična a razlike su vidljive u potrošnji za stanovanje, rekreaciju i kulturu, ugostiteljstvo te odjeću i obuću.

Grafikon 29: Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava 2015, Agencija za statistiku BiH

Prema istraživanju koje je provelo Regionalno Vijeće za saradnju, *Balkan Barometar* za 2016. godinu, 41% domaćinstava u BiH smatra da ima poteškoća sa finansijskom situacijom, a 16% osoba se smatra socijalno isključeno. U istom istraživanju navodi se da je samo 12% domaćinstava primalo doznake iz inostranstva.

Podaci APD govore o značajnom porastu broja domaćinstava koja štede, u 2011 godini zabilježeno je da 14,2% domaćinstava štedi dok 2015 godine 18,2% domaćinstava štedi. U slučaju štednje primjetna je razlika između FBiH, RS i BD. U FBiH 21,5% domaćinstava štedi, što je slično kao i u BD (21%), dok u RS 12% domaćinstava ostvaruje štednju. I podaci CB govore o porastu štednje domaćinstava u KM. Tako je u decembru 2011 štednja iznosila 1.917,2 miliona KM a u 2015.g. 2.841,6 miliona KM, što predstavlja

⁸³ Podatak se odnosi na 2008 godinu

povećanje skoro za milijardu. Iako je došlo do porasta kredita stanovništva kod komercijalnih banaka, u 2015.g. u odnosu na 2011.g. od 1,1% radi porasta indeksa potrošačkih cijena, realno iznos kredita za stanovništva se smanjio.

Najnoviji podaci Balkan barometra ukazuju na to da se bosanskohercegovačko stanovništvo najmanje suočava sa problemima plaćanja računa, rata za kredite, održavanja doma toplim, kupovine hrane i odjece te ne mogućnošću korištenja godišnjeg odmora od jedne sedmice. Usporedba je rađena sa regionom a to su: Albanijom, Srbijom, Makedonijom, Kosovom i Crnom gorom. I pored najpovoljnijeg položaja, BiH stanovnici su najnezadovoljniji sa finansijskom situacijom u poređenju sa regijom (48%).

Sistem socijalne zaštite u BiH

Nadležnost u oblasti socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini je na entitetskom, kantonalnom nivou i Brčko distriktu. Zbog finansijskih ograničenja na svim nivoima vlasti, prava socijalne zaštite propisana zakonima iz ove oblasti nisu u potpunosti provedena u praksi, tako da se neke beneficije ne isplaćuju ili se iznosi smanjuju.

Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške. Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, posljedično, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i usložnjavanjem problema socijalne isključenosti.

Sistem socijalne zaštite sastoji se od komponente socijalnog osiguranja i socijalne pomoći. Ovo za rezultat ima teritorijalne razlike i nejednakost kod pružanja naknada i usluga. Prema podacima Agencije za statistiku u BiH u 2016. godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 561.284 korisnika (bez značajnih polnih razlika), od čega je 143.552 maloljetna korisnika i 417.732 punoljetna korisnika. Broj centara za socijalni rad u BiH, je 106.⁸⁴, što je najmanje u poslednjih 6 godina. Međutim, treba uzeti u obzir da se u Federaciji BiH u 2015. godini podaci prikupljaju po novoj metodologiji, pri čemu se prikazuju odvojeno podaci o broju centara za socijalni rad i službi socijalne zaštite.

U posmatranoj godini zabilježeno je smanjenja broja korisnika u odnosu na 2015. godinu za 18.548 korisnika. Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH od 143.552 maloljetna korisnika, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti, kojih je u 2016 godini bilo 41.519, dok je u 2015 godini taj broj iznosio 46.146, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina, kojih je u 2016 godini bilo 28.695, dok ih je 2015 godini bilo 29.075.⁸⁵

Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije *ugroženih porodičnom situacijom*, njih 62.788, dok ih je u 2015 godini bilo 67.853 i ta kategorija bilježi kontinuirano blago smanjenje u odnosu na prethodne godine. Broj punoljetnih korisnika se takođe smanjio u odnosu na 2015 godinu godinu za 8.500 korisnika. Najbrojniju skupinu čine osobe starosti 46-59 godina, od čega skoro polovinu čine žene, dok je najmanji broj korisnika starosti 18-21 godine. Od punoljetnih korisnika, gledano

⁸⁴ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011-2016.godine

⁸⁵ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011-2016.godine

po kategorijama, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za uzdržavanje, njih 184.885 i taj broj je povećan u odnosu na 2015. godinu kada je iznosio 178.893 korisnika.

Realizacija ključnih mjera koje se provode u okviru implementacije Akcionog plana Reformske agende u 2015-2018. u oblasti socijalne zaštite trebala bi doprinijeti smanjenju broja siromašnih osoba, održivom mirovinskom sistemu, te unaprjeđenju sistema socijalne i dječje zaštite. Imajući u vidu da su sadašnji sistemi socijalne zaštite neefikasni i nepravedni u Federaciji BiH je započela reforma okvirnog sistema socijalne zaštite kroz izmjenu postojećeg zakonodavstva i to: Zakona o osnovama socijalne zaštite, zakona o zaštiti obitelji s djecom, zakona o udometeljstvu, zakona o djelatnosti socijalnog rada i zakona o socijalnim uslugama. Ovim aktivnostima uređuje se oblast socijalne zaštite u smislu uklanjanja nejednakosti u stupnju pokrivenosti i razini pomoći koja se osigurava korisnicima sistema. Najznačajnija novina koja za rezultate ima efikasniji način isplate novčanih davanja i kontrolu korisnika naknada te značajne uštede budžetskih sredstva i bolje ciljane novčane pomoći je uspostava *Jedinstvenog registra korisnika naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi*. Takođe, jedna od reformskih mjera je i *uvezivanje staža za radnike* putem Zakona o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za zaposlene u poduzećima s većinskim državnim kapitalom. Na taj način omogućit će se penzionisanje i rješavanje socijalne situacije velikog broja radnika koji su ostali bez posla i nemaju nikakva primanja niti zdravstveno osiguranje.

Republika Srpska takođe, s ciljem poboljšanja socijalne zaštite, provodi obaveze iz Reformske agende te je u procesu izrade šema za dobrovoljno penzionisanje kao i provedbi osnivanja prvog dobrovoljnog penzijskog fonda.⁸⁶

Značajno smanjenje doprinosa socijalne zaštite (posebno za one s manjim primanjima) bi smanjilo troškove rada, pomoglo da se privuku investitori i dovelo bi više zaposlenih u formalni sektor (i smanjilo dominantnost zaposlenja u neformalnom sektoru), ali je isto nemoguće sprovesti bez osiguranja dodatnih sredstava za vanbudžetske fondove⁸⁷

Bosna i Hercegovina na svom tranzicijskom putu, kao i putu ka pridruživanju Evropskoj uniji, suočena je sa velikim izazovima prilagođavanja svoga zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije. Nemali broj strateških dokumenata je kreiran u posljednjih desetak godina kako bi se napravili značajni pomaci ka boljem standardu u oblasti sistema socijalne zaštite stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Kad je u pitanju socijalna zaštita BiH se i u 2016. godini suočavala s brojnim ozbiljnim i urgentnim socijalnim izazovima, koji se moraju rješavati kroz poboljšanje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, izmjenu zakonodavstva, izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada i izjednačavanje prava iste vrste, različitih kategorija osoba s invaliditetom kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera.

Ljudska prava

U posljednjem Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu, za 2018 godinu, navedeno je da je postignut određeni napredak u pitanjima ljudskih prava i manjina. Međutim, potrebna su suštinska unaprjeđenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštivanje ljudskih prava. To

⁸⁶ Direkcija za ekonomsko planiranje, Program ekonomskih reformi BiH 2016-2018.

⁸⁷ Reformska agenda 2015-2018

uključuje slobodu izražavanja gdje se nastavlja politički pritisak i zastrašivanje novinara, uključujući fizičke i verbalne napade. Nedostatak učinkovite provedbe zakonodavstva za sprječavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji roma kako bi se potakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom EU se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje migracijama, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.⁸⁸

U narednom periodu Bosna i Hercegovina treba i dalje da bude fokusirana na usvajanje cjelodržavne strategiju u oblasti ljudskih prava i borbe protiv diskriminacije, te uspostavljanju harmonizovanom djelotvornom i besplatnom sistemu pravne pomoći u cijeloj državi i osigurati nediskriminirani pristup pravdi. Takođe je potrebno revidirati Akcioni plan za Rome koji se odnosi na zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu u skladu sa operativnim zaključcima donesenim sa seminara o Romima, kao i budžet potreban za realizaciju dogovorenih aktivnosti. Dva osnovna instrumenta Vijeća Europe s kojima se štiti čitav niz ljudskih prava su Europska konvencija o ljudskim pravima i Europska socijalna povelja. Bosna i Hercegovina je ratifikovala sve glavne evropske i međunarodne instrumente za ljudska prava.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Djeca su među najviše izloženim riziku pada standarda ispod linije siromaštva. Posebno su ugrožena djeca do pet godina starosti. Načini na koji se siromaštvo ispoljava su brojni: izrazito niska dostupnost predškolskog obrazovanja, slabiji pristup siromašne djece srednjoškolskom obrazovanju, značajno lošija obuhvaćenost zdravstvenim osiguranjem, pogotovo u ruralnim područjima.

Nedostatak zdravstvene zaštite najviše pogađa mlađu djecu oba spola, jer su djeca podložnija nezgodama i bolestima i manje su otporna od odraslih. Još više od djece u siromašnim porodicama ugrožena su djeca bez roditelja, kao i druga djeca koja su povjerena na staranje sistemima socijalne pomoći, jer su ovi sistemi materijalno preslabi da im osiguraju prikladnu brigu.

Savjet ministara je usvojio Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018. godine. Opšti cilj Akcionog plana je realizacija specifičnih ciljeva i datih mjera radi sprovođenja Konvencije o pravima djeteta, uz poštovanje preporuka Odbora za prava djeteta i ostalih međunarodnih propisa koji se odnose na zaštitu prava djeteta, kao i neprovedenih mjera iz prethodnog Akcionog plana. Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2016 godinu, u pogledu prava djeteta, nije izdvojen poseban budžet za realizaciju Akcionog plana.

Od 133.504 maloljetna korisnika socijalne zaštite u 2016 godini, ispod 7 godina starosti bilo je 28.695 maloljetna korisnika, u kategoriji ugroženih porodičnom situacijom od 62.788 maloljetnih, ispod sedam godina starosti bilo je ugroženo 15.816 djece. Djece bez oba roditelja ukupno je bilo 701 maloljetni korisnik, od čega djece ispod 7 godina starosti 101 djeteta. Djece napušteno od roditelja bilo je 661 maloljetni korisnik, od čega djece ispod 7 godina starosti 177, s neznatnim razlikama u pogledu pola djeteta. Broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama u 2016 godini je iznosio 8.437, od čega djece ispod 7 godina 2.484 djece. Broj maloljetne djece sa smetnjama u psihičkom

⁸⁸ Ključni nalazi Izvještaja za BiH, 2018 godina, <http://europa.ba/?p=56271>

i fizičkom razvoju iznosio je 15.818 maloljetnih, od čega djece ispod 7 godina 3.199 djeteta, dok je najveći broj djece u kategoriji između 7-14 godina i iznosi 6.026. djeteta.⁸⁹

Osiguranje uslova za poboljšanje položaja djeteta i kroz sprovođenje usvojenih akcionih planova koji se odnose na zaštitu prava djeteta ostaje izazov za naredni period.

Djeca sa invaliditetom predstavljaju 70% od ukupnog broja djece koja se nalaze u institucionalnom smještaju, što je zabrinjavajuće. Potrebno je dodatno unaprijediti praksu udomiteljske skrbi i korištenja alternativnih rješenja. Iskorištavanje djece i prosjačenje djece je i dalje razlog za zabrinutost, a nasilje nad djecom je i dalje široko rasprostranjeno.

Broj prijava nasilja nad djecom je i dalje nizak, pa je rezultat toga da je mali broj predmeta pokrenut pred sudovima. Nisu sva djeca u Bosni i Hercegovini pokrivena obaveznim zdravstvenim osiguranjem, te su umanjivanja ovih prava i isključivanja marginalizovanih grupa, poput romske djece i drugih društvenih kategorija, i dalje razlozi za zabrinutost.

Žene

Prema općim odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova („Službeni glasnik BiH“, br. 32/10), uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost spolova i garantuje jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te spriječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema spolu. Puna ravnopravnost spolova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu spola i spolne orijentacije je zabranjena.

Najugroženija skupina žena su samohrane majke ili žene koje su hranitelji domaćinstva. Na lošiji položaj žena utiče i nivo obrazovanja. Prema podacima popisa iz 2013. godine, bez ikakvog obrazovanja je 146.078 osoba u dobi 15+, od tog broja, 84% čine žene.⁹⁰ Stopa nezaposleni žena u 2017 godini iznosila je 23,1% i smanjila se za skoro 7% u odnosu na 2016 godinu. Od 816.000 zaposlenih 37,6% čine žene, odnosno 307.000, dok od 1.381.000 neaktivnih, 60,2% čine žene.⁹¹

Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2016 godinu, nedostatak djelotvorne provedbe propisa o sprječavanju i zaštiti od rodno zasnovanog nasilja, naročito nasilja u porodici je i dalje razlog za zabrinutost. Relevantno zakonodavstvo još uvijek nije usklađeno sa Istanbulskom Konvencijom o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Statistički podaci još uvijek nisu dovoljno kvalitetni da pruže dovoljno uvida o tome kako se zakon provodi. Još uvijek nije uspostavljen usklađen sistem za praćenje i prikupljanje podataka o slučajevima nasilja nad ženama. Entitetski zakoni o nasilju u porodici još nisu usklađeni. U relevantnim institucijama kao i u policiji i javnom sektoru ne postoje odjeli specijalizovani za slučajeve rodno zasnovanog nasilja. Pristup besplatnoj pravnoj pomoći i zastupanju pred sudom je veoma ograničen. Broj donesenih zaštitnih mjera je i dalje nizak, a opšti sistem za pružanje odgovora i podrške žrtvama treba poboljšati. Postojeće sigurne kuće se i dalje u većini slučajeva nedovoljno finansiraju, što je u suprotnosti sa postojećim propisima i što je razlog zbog kojeg su neke od njih morale biti zatvorene.

⁸⁹ Socijalna zaštita 2011-2016 godine, Agencija za statistiku BiH

⁹⁰ Žene i muškarci 2017, tematski bilten Agencije za statistiku BiH

⁹¹ Anketa o radnoj snazi za 2017 godinu, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Zakonske odredbe koje omogućavaju ravnopravnost između žena i muškaraca u velikoj mjeri postoje, ali se i dalje ne primjenjuju na efikasan način. Procjene utjecaja prilikom izrade propisa i politika se ne provode iako su predviđene u zakonodavstvu.

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. U poređenju sa 186 zemalja svijeta, a prema podacima iz januara 2017. godine, BiH zauzima 67. mjesto u udjelu žena na ministarskim pozicijama (22%), odnosno 78. mjesto u udjelu žena u Parlamentu (23,8%)⁹²

Žene su češće izložene diskriminaciji prilikom zapošljavanja, češće podliježu otpuštanju u vremenu restrukturiranja i reformi, i teže pronalaze novi posao. Domaćinstvo na čijem se čelu nalazi žena izloženo je znatno većem riziku da dođe u kategoriju siromašnih. Naročite teškoće imaju: samohrane majke, stare žene, izbjeglice, Romkinje, žene-žrtve nasilja, neobrazovane i nezaposlene, te žene u ruralnim područjima i povratničkim domaćinstvima. U skladu s ovim podjelama, mora se voditi računa o različitim izazovima prilikom pripreme programa pomoći. Od velike je važnosti sprovoditi istraživanja iz oblasti ravnopravnosti polova, kako bi se dobila jasnija slika stanja na terenu, što je znatno unaprijeđeno posljednjih godina. Takođe usvajanjem i sprovođenjem gender akcionih planova (GAP BiH) doprinosi se boljoj ravnopravnosti polova u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje.

Poboljšanje mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i samozapošljavanje žena je najbolji put za smanjene njihovog siromaštva i sprječavanje socijalne isključenosti.

Mladi

Prema popisu iz 2013. godine, **mladi u dobi od 15-24 godine čine 13,3% populacije BiH**. Anketna stopa nezaposlenosti mladih iako malo smanjena u odnosu na prethodnu godinu, još uvijek je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine.

Mladi u BiH se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u BiH, dvije trećine mladih napustilo BiH zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjivanja u drugoj zemlji.⁹³

Nezaposlenost je vjerovatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, jednako u urbanim i ruralnim dijelovima BiH. U kombinaciji sa stambenim problemima i stalnom ekonomskom krizom, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, i planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost da sebi osiguraju dostojniju budućnost. Jako veliki broj mladih ljudi napustilo je BiH i taj trend se i dalje nastavlja, što je pogubno za dugoročnu mogućnost pokretanja i održanja ekonomskog razvoja BiH.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2017 godinu stopa nezaposlenosti bila je najviša među mladim osobama dobi od 15 do 24 godine i iznosila je 45,8 posto, i to: 43,1 posto za muškarce i 51,4 posto za žene.⁹⁴

⁹² Žene i muškarci 2017, tematski bilten Agencije za statistiku

⁹³ www.undp.ba

⁹⁴ Anketa o radnoj snazi 2017

Tabela 9: Stopa nezaposlenosti mladih osoba 15-24 u zemljama Jugoistočne Evrope za 2017.

Godina	2015	2016	2017
Albanija	39,80	36,50	31,90
Bosna i Hercegovina	62,30	54,30	45,80
Kosovo*	57,70	52,40	52,70
Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija	47,30	48,20	46,70
Crna Gora	37,60	35,90	31,70
Srbija	43,20	34,90	31,90

Izvor: RCC – SEE 2020 Praćenje napredka

Izazov za naredni period je svakako strateški i programski pristup institucija u rješavanju položaja mladih kao i veća izdvajanja za rješavanje problema s kojima se suočava ova populacija.

Starije osobe (penzioni sistem)

Penzioni sistem je dio sistema sigurnosti, odnosno, dio socio-ekonomskih politika koji služi za osiguravanje socijalne zaštite za sprječavanje rizika od siromaštva u slučaju starosti i invalidnosti rada. Na ovaj sistem, osim ekonomskih, bitno utječu demografske promjene. Starije osobe čine 14,2%⁹⁵ populacije BiH i njihov udio se konstantno povećava. Trend bržeg starenja populacije predstavlja teret za sisteme socijalne zaštite i uvjetovao je reforme sistema penzionih osiguranja. Nedovoljno izdvajanje sredstava za ovu kategoriju stanovništva izlaže starije, često siromašne ljude, riziku da postanu nova ugrožena grupa. Nedostatak društvene pažnje u odnosu na prava starijih ljudi je evidentan, jer oni često nemaju utjecaja na politički i društveni život što je i jedan od mogućih razloga njihove dosta prisutne zanemarenosti i uskraćenosti za ljudska prava. Univerzalnost, nedjeljivost i međusobna isprepletenost ljudskih prava obavezuju državu i entitete da garantiraju njihovo potpuno uživanje bez diskriminacije.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu. **U Federaciji Bosne i Hercegovine, u decembru 2017. godine broj penzionera je bio 412. 539 penzionera** (za 3.204 više nego u 2016. godini) , dok je prosječna penzija iznosila 371,59 KM (2016 godine iznosila je 368,93 KM). Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 221.390 penzionera, zatim porodične 118.422 korisnika i invalidske 72.727 korisnika.⁹⁶

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzije je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju sa 31.12.2017 godine **u Republici Srpskoj je bio 260.580 korisnika** (2.971 više nego u 2016.), dok je broj osiguranika 300.202 osiguranika (za 7.391 više nego u 2016. godini). Od ukupnog broja penzionera 145.374 su korisnici starosne penzije, 76.163 su korisnici porodične, 38.761 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 282 korisnika.⁹⁷

Specifične potrebe ove kategorije građana i njihova ovisnost o pomoći drugih stavljaju ih u posebno težak položaj. Žene penzioneri su općenito u težem položaju od muškaraca, jer su u pravilu radile na slabije

⁹⁵ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013.-Rezultati popisa

⁹⁶ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2016 godine

⁹⁷ Fond PIO RS, Statistički bilten, decembar 2017 godine

plaćenim poslovima i samim tim ostvarile niže penzije. Veliki dio ukupne javne potrošnje ide na penzije gdje najveći problem predstavljaju mogućnosti privilegiranog i prijevremenog penzionisanja

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni i preuzela obavezu implementacije ove Konvencije i redovnog izvještavanja o njenoj implementaciji.

Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti. Komitet za prava osoba sa invaliditetom je prezentovao Izvještaj od strane delegacije Bosne i Hercegovine u martu 2017. godine, a 12. aprila iste godine Komitet je objavio zaključna razmatranja i preporuke za Bosnu i Hercegovinu.⁹⁸

Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke s kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Gotovo dvije trećine ukupnog broja odraslih osoba s invaliditetom živi blizu ili ispod zvanične linije siromaštva.

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom uglavnom se bazira na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama. Prema statističkim podacima Agencije za statistiku za 2016 godinu, 45.361 punoljetnih invalida su bili korisnici socijalne zaštite, dok je taj broj u 2015. godini iznosio 40.919 korisnika. Najveći broj spada u kategoriju fizički invalidnih osoba, kojih je bilo 16.723 osobe i taj broj je takođe povećan za 1.568 u odnosu na u 2015. godinu.⁹⁹

Kod maloljetnih osoba, prema zadnjim statističkim podacima za 2016 godinu, 2.748 je fizički invalidnih osoba, najviše u kategoriji uzrasta od 7-14 godina, njih 975, sa približno istom polnom zastupljenošću.¹⁰⁰ Najveći broj u okviru ove kategorije su osobe s kombinovanim smetnjama njih 4.933 i taj je broj blago povećan u odnosu na 2015 godinu kada ih je bilo 4.795, zatim mentalno nedovoljno razvijene osobe njih 4.458 i taj je broj je takođe blago povećan u odnosu na 2015 godinu kada ih je bilo 4.390, te fizički invalidne osobe 2.748 i taj je broj je isto tako blago povećan u odnosu na 2015 godinu kada ih je bilo 2.521.¹⁰¹

Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2016 godini zaposleno je 202 invalidnih osoba, što je značajno smanjenje u odnosu na 2015 godinu, kada je bilo zaposleno 275 invalidnih osoba čega 191 rade u zaštitnoj radionici, a 11 rade kod kuće.

⁹⁸http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_sa_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf

⁹⁹ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011-2016. godine

¹⁰⁰ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011-2016. godine

¹⁰¹ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011-2016. godine

Tabela 10: Zaposleni invalidi, BiH 2011-2016. godine

	2014.	2015.	2016.
Zaposleni invalidi (Ukupno):	149	275	202
Zaposleni invalidi (zaštitna radionica)	142	266	191
Zaposleni invalidi (rade od kuće)	7	9	11

Izvor: Agencija za statistiku BH, Socijalna zaštita 2011 - 2016. godine

Pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u BiH postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Unicef Bosna i Hercegovina je novembru mjesecu 2017 godine uradio sveobuhvatnu situacionu analizu o položaju djece sa poteskocama u BiH ¹⁰². Prema izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu, za 2016 godinu, djeca sa invaliditetom predstavljaju 70% od ukupnog broja djece koja se nalaze u institucionalnom smještaju, što je zabrinjavajuće. Potrebno je dodatno unaprijediti praksu udomiteljske skrbi i korištenja alternativnih rješenja.

Izjednačavanje prava osoba s invaliditetom, društveno uključanje i osnaživanje ovih osoba kao i veća informiranost i poboljšani pristup svim segmentima društva osobito obrazovanju, zapošljavanju i zdravstvenoj zaštiti ostaje izazov za naredni period.

Izbjeglice i raseljene osobe

U periodu od 1992. do 1995. godine svoje domove u BiH napustilo je približno 2,2 miliona ljudi, što čini više od polovine prijeratnog domicilnog stanovništva.¹⁰³ Među njima, 1,2 miliona ljudi zatražilo je izbjegličku zaštitu u više od 100 zemalja širom svijeta, a zemlje regiona prihvatile su oko 40% od ukupnog broja izbjeglica iz BiH. Istovremeno, gotovo milion osoba bilo je interno raseljeno u BiH.

Prema Izvještaju o realizaciji revidirane strategije BiH za provođenje Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma za 2016 godinu, objavljenog u septembru 2017. godine, a prema posljednjem statističkom podatku UNHCR –a, van BiH se nalazi 18.748 izbjeglica iz BiH. **U BiH u statusu raseljenih se nalazi 32.611 porodica, odnosno 98.574 osobe**, od kojih je 38.345 raseljene osobe ili 40,6% u Federaciji BiH, dok je 59.834 ili 58,8% na području Republike Srpske i 395 ili 0,5% na području Brčko Distrikta. Do sada je evidentirano 1.060.000 povratka u BiH, od čega 610.000 ili 58% povratka raseljenih osoba, a 450.000 ili 42% na povratak izbjeglih osoba.¹⁰⁴ Približno isti podaci bili su i u prethodnoj godini i nije došlo do značajnijeg napretka u implementaciji Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma

Najveći broj izbjeglih i raseljenih osoba i dalje se ne može vratiti zato što njihova prijeratna imovina još uvijek nije obnovljena ili zato što u njihovim mjestima povratka teren nije očišćen od mina, nema osnovne

¹⁰² https://issuu.com/unicefbih/docs/unicef_situaciona_analiza_final_bh_1edd5669825433

¹⁰³ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Izvještaj o realiziranju Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provedbu Aneksa VII DMS (2015.)

¹⁰⁴ http://static.parlament.ba/doc/103477_01.02.03-37-2251_17%20-%20Izvj%C4%B9%CB%87taj%20o%20realizaciji%20Revidirane%20strategije%20Bosne%20i%20Hercegovine%20za%20sprovo%C3%84%E2%80%98enje%20Aneksa%20VII%20Dejtonskog%20mirovnog%20sporazuma%20za%202016%20g..pdf

infrastrukture, oskudne su mogućnosti zapošljavanja i sl. Istovremeno, mnogobrojni povratnici koji su se do sada vratili suočavaju se s teškom socijalnom situacijom koja ugrožava mogućnost njihovog opstanka u mjestima povratka. Ekonomske prilike su i dalje vrlo oskudne, često nedostaje infrastruktura, uključujući električnu energiju, a njihov pristup pravima i uslugama, kao što su: zdravstvena zaštita, obrazovanje, socijalna zaštita i penzije, ograničen je zbog različitih ustavnih, pravnih, financijskih i drugih razloga. **Stoga, konačno rješavanje pitanja prava raseljenih osoba i izbjeglica ostaje izazov za naredni period.**

IV.4.Unaprijediti zdravstvenu zaštitu

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) u vezi s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 koja je potpisana od svih članica UNa, pa samim tim i BiH. Tako jedan od 17 ciljeva, Cilj 3: Dobro zdravlje, direktno se odnosi za zdravlje.

Zdravstveni sektor u BiH je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Pristup zdravstvenim uslugama su otežani jer su kapaciteti medicinskog kadra znatno manji od EU28 prosjeka što otežava adekvatan i pravovremen pristup pacijentu. BiH karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

Očekivani životni vijek pri rođenju¹⁰⁵ se povećava za oba spola. Očekivani životni vijek za žene je dostigao 78,78 godina, a za muškarce 74,06 godina. Razlika između očekivanog životnog vijeka za žene i muškarce iznosi 4,72 godina po rođenju. BiH ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti¹⁰⁶ u BiH smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 5,9 promila u 2016 godini.¹⁰⁷

Prema podacima dobivenim od entitetskih fondova zdravlja i Fonda zdravlja Brčko Distrikta, blizu 3 miliona stanovnika u BiH je pokriveno zdravstvenim osiguranjem u 2016 godini (FBiH: 1.999.102, RS: 910.055; BD: 73.388). Uzimajući u obzir podatke o zdravstveno osiguranim osobama od fondova u BiH, pokrivenost zdravstvenim osiguranjem iznosi u BiH oko 85%.

S druge strane, Anketa o potrošnji domaćinstva za 2011. godinu, ukazuje na to da je 95% bila pokrivenost javnim a 1% privatnim osiguranjem u BiH. Značajne razlike između entiteta nema.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti

¹⁰⁵ Očekivani životni vijek je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

¹⁰⁶ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnos između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

¹⁰⁷ Demografija 2016, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za BiH trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2015. godini¹⁰⁸ prosječna dužina boravka u bolnicama je 7,2 dana i smanjena je u odnosu na 2009. godinu, kada je iznosila 8,3 dana. U zemljama članicama Evropske unije, prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,3 dana u 2014. godini, a u Hrvatskoj 8,98 dana (2014 godina).¹⁰⁹

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u BiH za 2014 godinu.¹¹⁰ Standardizirana stopa smrtnosti, za razliku od opće stope mortaliteta uporediva je sa drugim državama. Bosna i Hercegovina ima veću standardiziranu stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (753smrti na 100.000 versus 549/100.000). U poređenju sa zemljama iz okruženja, u povoljnijem položaju smo od Srbije i Crne gore, ali ne i od Hrvatske i Albanije.

Opća stopa mortaliteta u 2015.g. iznosi 10,4 promila. Tokom 2016. godine u BiH umrle su 36.571 osoba¹¹¹, što za 1.579 osoba manje nego prethodne godine. Inače prethodna godina je rekordna po broju smrtnosti, posmatrajući period od 1996-2016. Prema spolu, u 2016. godini umrlo je 18.542 muškaraca i 18.029 žena. Uzroci trendu povećanja smrtnosti može biti starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Također, jedan od činilaca mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u BiH konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo.

I dalje najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnih oboljenja (51,8%). Što je 757 manje umrlih u 2016.g. u odnosu na prethodnu godinu). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzroci smrtnosti su maligne neoplazme i endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani.

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prema podacima SZO, godišnja koncentracije PM_{2,5} u urbanim područjima u BiH je najveća u Evropi (56µg/m³).

Jedan od velikih problema u BiH je znatno visoka stopa smrtnosti na 100.000 stanovnika uzrokovana zbog saobraćajne nesreće.¹¹² Izvještaju „Monitoring Health for SDGs.“ Svjetske zdravstvene organizacije, navodi da su zabilježena smanjenja smrtnosti u slučajevima kada država poduzme određene mjere u regulaciji saobraćaja.

Finansiranje sektora zdravstvo u BiH

BiH karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da je u 2016 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 2 milijarde 759 miliona KM.¹¹³ Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

¹⁰⁸ Zadnje dostupan podatak, HFA baza podataka

¹⁰⁹ SZO Baza podataka

¹¹⁰ Radi se o posebnom obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa

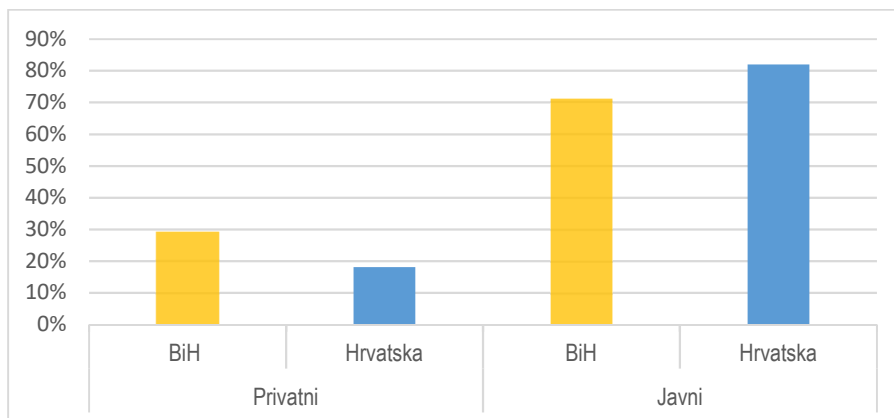
¹¹¹ Agencija za statistiku BiH, Demografija 2015

¹¹² HFA (Health for all) baza podataka

¹¹³ http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/SOC_01_2016_Y1_0_BS.pdf

Odnos između privatnih i javnih izdataka ostaje isti tako da su u 2016. godini 71% činili javni izdaci a 29% privatni izdaci. U Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, dok u BiH 28,8% ukupnih izdataka su privatni.¹¹⁴

Grafikon 30: Privatni i javni izdaci za zdravstvo, uporedni pregled BiH i Hrvatske

Izvor: SZO Nacionalni zdravstveni računi za 2016 godinu

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako BiH ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u BiH ono iziskuje značajne izdatke.

U BiH najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje i za medicinska sredstva za vanbolničke pacijente. Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 3.7%, što predstavlja povećanje na prethodnu godinu kada je udio iznosio 3%, a ukupni izdatci su bil manji. BiH treba iznaći način smanjenja troškova u bolničkom liječenju, a jedan od načina je i preventivna zdravstvena zaštita na koju sada trenutno „odlazi“ samo 1.8% od ukupnih izdataka na zdravstvo.

Izazovi u zdravstvenom sektoru u BiH su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti budući da oko 15% stanovnika nije pokriveno socijalnim zdravstvenim osiguranjem. Pored finansijskog pristupa zdravstvenoj zaštiti postoji i fizički koji je posebno otežan za osobe sa invaliditetom. Izazov u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.

¹¹⁴ SZO Nacionalni racuni

V. Upravljanje u funkciji rasta

V. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Javna uprava koja potiče produktivne aktivnosti, inovacije i investicije za dobrobit svojih građana je preduvjet akumulacije faktora ekonomskog rasta. Specifičnost tranzicijskih zemalja, pa tako i Bosne i Hercegovine je ta što su u kratkom vremenu prošle kroz velike institucionalne promjene. Ovo se posebno odnosi na zemlje koje su već uključene u europske integracije, a tranzicijski proces za njih je završio ulaskom u EU. Iskustva ovih zemalja pokazuju da se institucije vrlo sporo mijenjaju osim ako se ne pojavi neki vanjski faktor koji će ubrzati proces. Na temelju ovih iskustava proizlazi da do institucionalne promjene lakše dolazi kad su oni koji imaju korist od postojećih institucija prisiljeni prihvatiti nove institucije, što je primjer s ulaskom u Europsku uniju. Jačanje institucionalnog i pravnog okruženja, postizanje održivosti institucija, demokratizacija, poštivanje ljudskih prava i slobode pojedinaca zajednički su ciljevi EU i BiH.

Bosna i Hercegovina je započela proces provedbe Reformske agende koji se uspješno provodio dok su entitetski i državni nivoi koordinirano surađivali na provedbi. U proteklom periodu usvojeno je više strateških dokumenata za BiH npr. Strategija aproksimacije propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite okoliša/životne sredine, Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke raznolikosti 2015-2020., Strategija reforme upravljanja javnim financijama 2017-2020., Program ekonomskih reformi 2018-2020. i sl. Mehanizam koordinacije po pitanjima vezanim za EU počeo je funkcionirati u junu 2017. godine uporedo sa pripremama odgovora na Upitnik Europske komisije.

Novi Strateški okvir za reformu javne uprave 2017-2022 kao i Državni program za približavanje zakonodavstvu BiH pravnoj stečevini EU tek se trebaju usvojiti. Osim ovoga, Bosna i Hercegovina je preuzela obvezu izrade Mape puta i Akcionog plana za dostizanje Globalnih ciljeva održivog razvoja do 2030.

Brzina integriranja BiH u EU u velikoj mjeri ovisi o tome koliko će brzo biti uspostavljena profesionalna i učinkovita javna uprava. Da bi se to ostvarilo, javna uprava u BiH mora poboljšati međusobnu koordinaciju, planiranje, razvoj politika te njihovu implementaciju, monitoring i evaluaciju.

Javna uprava obuhvata centralne dimenzije javne administracije a to su: državne službe i upravljanje ljudskim resursima, odgovornost i pružanje usluga, javno (finansijsko) upravljanje i javne nabavke, razvoj i koordinacija politika, pravosuđe i vladavina prava kao i borba protiv korupcije.

Reforma javne uprave (RJU)

Bosna i Hercegovina je izrazila predanost RJU u skladu s Principima javne uprave, koje je razvila OECD/SIGMA u uskoj suradnji s Europskom komisijom i koji definiraju temeljne dimenzije RJU. U Principima, RJU se sastoji od šest temeljnih dimenzija koje su usko povezane: profesionalna i depolitizirana državna služba; dobar sistem planiranja politike s jasnim postupcima i procesima politika i zakonodavnog razvoja; dobro definirane odgovornosti između institucija i između uprave i građana; učinkovito pružanje usluga (administrativni postupci, e-vlada) građanima i tvrtkama; jasan sistem javnog finansijskog upravljanja; i sveobuhvatan strateški okvir koji se bavi svim ostalim temeljnim dimenzijama.

RJU je jedno od rijetkih područja u kojima je odobrena i provedena strategija širom zemlje na svim razinama uprave Bosne i Hercegovine. Dosadašnja implementacija kao i istek rokova RAP1, postavili su pitanje nastavka RJU u BiH. Vijeće ministara BiH, entitetske vlade i Vlada BD BiH¹¹⁵ izrazili su predanost

¹¹⁵ SIGMA;A Baseline measurement 2017.

nastavku ispunjavanja reformskih ciljeva utvrđenih Strategijom i RAP1 kroz provedbu projekata i drugih aktivnih aktivnosti sve do usvajanja novog strateškog okvira. Zaključci su također podržali provedbene strukture u kontinuiranim reformskim naporima. Provedba Strategije RJU i RAP1 još uvijek traje i na osnovu Izvještaja o napretku Ureda koordinatora (PARCO)¹¹⁶, ukupno 69% ciljeva iz RAP1 ispunjeno je do jula 2017. godine.

Prema Izvještaju EK za 2017. godinu, Bosna i Hercegovina je **u ranoj fazi reforme** javne uprave i **tijekom prošle godine nije postignut nijedan napredak**.

Odluke o strateškom planiranju koje su u primjeni na državnoj razini i entitetima poboljšale su sustav planiranja u BiH, ali neujednačenost sustava planiranja još uvijek ostaje jedan od izazova.

Napredak je postignut u izradi sektorskih strategija, ali broj takvih dokumenata i dalje je nizak. Strategije postoje za većinu sektora uglavnom na razini entiteta i kantona, a u manjoj mjeri na državnoj razini. Uspostavljen je mehanizam za koordinaciju procesa europskih integracija, ali prema navodima SIGMA-e, planiranje i redovito praćenje procesa EI-a nije potpuno osigurano na svim nivoima te da nedovoljna suradnja između državne razine, Entiteta i BD-a u ovom području, posebno u pogledu jedinstvenog pristupa usklađivanju s pravnom stečevinom predstavlja ozbiljnu prijetnju integracijskom procesu. Također ističu da, praćenje provedbe i evaluacije u praksi se ne prepoznaju kao korektivni mehanizmi, a izvještavanje se često smanjuje na formalnu obvezu dok ista izvješća nisu prilagođena javnosti ili nisu uvijek dostupna.

Na državnoj razini i u entitetskim tijelima doneseni su propisi koji sadrže odredbe o procjeni utjecaja propisa prilikom izrade pravnih akata (uključujući razloge za uvođenje propisa i objašnjenja odabrane politike, usklađenosti sa zakonodavstvom EU itd.), i odredbe o javnim i internim konzultacijama i procjeni utjecaja. Razina i opseg primjene ovih odredbi je u začetku i za izazov imaju dodatno poboljšanje kvaliteta politika i prijedloga zakona, unaprijeđenje procesa konsultacija sa ciljem da se dobiju najbolji prijedlozi te procjena troškova provedbe i određivanje finansijskih utjecaja. Kao preduvjet za ovo potrebno je osigurati razvoj analitičkih sposobnosti državnih službenika koji provode ove propise.

Koncept dobre uprave predmet je praćenja i procjena međunarodnih organizacija kao što je Svjetska banka i EU za zemlje kandidate i potencijalne kandidate. Indeks učinkovitosti Vlade, (WB) je kompozitni i obuhvaća percepciju kvaliteta javnih službi, kvalitet državne službe i stupanj neovisnosti od političkih pritisaka, kvalitet formuliranja i provedbe politika te vjerodostojnost vladine predanosti takvim politikama, kontrolu korupcije i kao takav ukazuje na mjesta gdje su potrebna poboljšanja.

Cilj Strategije Jugoistočne Europe 2020 za stub Upravljanje u funkciji rasta je „Unaprijediti prosječan regionalni Indeks učinkovitosti vlada“ sa 2,2 koliko je bio bazne 2010. godine na 2,7 u 2020. godini.

Tabela 11: Indeks učinkovitosti Vlada, JIE6

EKONOMIJA	2010 BASELINE	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2020. TARGET
ALBANIJA	2.2	2.3	2.2	2.2	2.4	2.5	2.5	2.7
BIH	1.8	1.7	2.0	2.0	2.0	2.0	2.1	2.2
KOSOVO	1.9	2.0	2.1	2.1	2.2	2.1	2.1	2.3
CRNA GORA	2.6	2.6	2.6	2.7	2.8	2.7	2.6	3.1
SRBIJA	2.4	2.4	2.4	2.4	2.6	2.6	2.6	2.9
MAKEDOBIJA	2.3	2.4	2.4	2.4	2.7	2.6	2.6	2.8
SEE6	2.2	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.7

Izvor: Worldwide Governance Indicators (<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>)

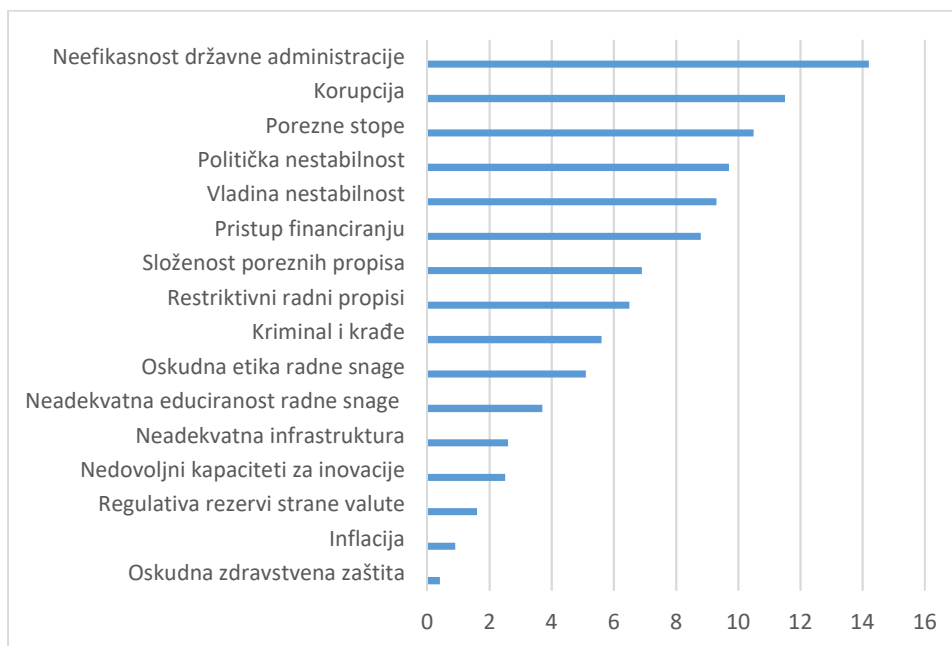
¹¹⁶ Polugodišnji izvještaj o napretku, PARCO juli, 2017.

Sveukupno posmatrano, cilj i njegovi kompoziti ukazuju na nedostatak napretka u regiji. Jedini indikator koji pokazuje naredak je Indikator regulatornog kvaliteta. Poboljšanja regulatornog kvaliteta su primjetna u svim ekonomijama, sa izuzetkom Srbije, koja još uvijek ima bolji rezultat od Kosova i BiH. Indeks kontrole korupcije pokazuje mješovit progres, odnosno Albanija i Kosovo su zabilježili progres u ovom području u odnosu na prethodnu godinu, dok su BiH, Srbija i Makedonija nazadovali u borbi protiv korupcije.

Ostali indikator kao npr. Glas i odgovornost, Politička stabilnost i odsustvo nasilja/terorizma kao i Učinkovitost vlade bilježe pad u svim zemljama zapadnog Balkana. U odnosu na prethodnu godinu, nalazi ukazuju na povratak regije na prethodno stanje sa izuzetkom Crne Gore čiji indikator iako u opadanju pokazuju kretanje prema ciljanoj vrijednosti za 2020. godinu. Ukupno gledajući, regionalni napredak prema ciljanju 2020. godine ispod 50%.

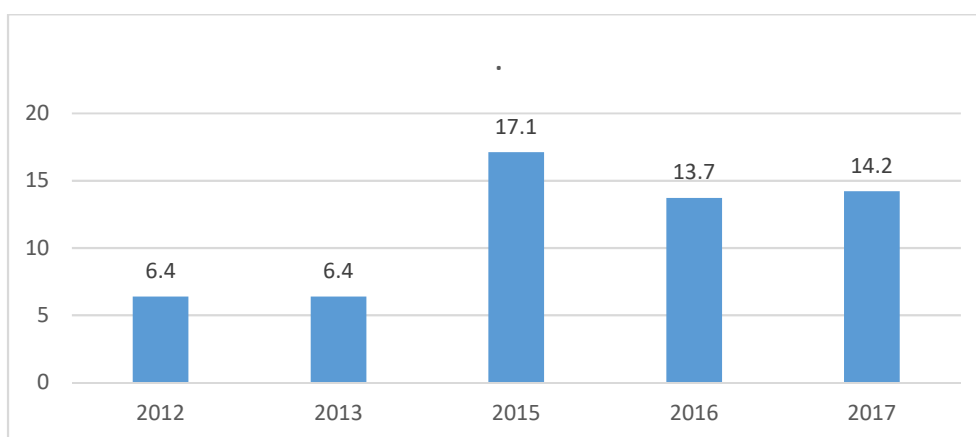
Izveštaj Svjetskog ekonomskog foruma za 2017. godinu također, potvrđuje da institucionalno uređenje u BiH i dalje pokazuje znakove slabosti, a neefikasnost državne administracije i korupcija su još uvijek ključni u strukturi faktori koji ometaju poslovanje u BiH.

Grafikon 31: Faktori koji najviše ometaju poslovanje u BiH, 2017.

Izvor: Globalno izvješće o konkurentnosti za 2017/2018

Grafikon 32: Neefikasnost državne administracije u BiH, 2012-2017

Izvor: Globalno izvješće o konkurentnosti za 2012/2013;2013/2014;2015/2016;2017/2018

U izvještaju je naglašeno da BiH i još neke zemlje bez odgađanja, moraju provesti strukturne reforme, kako bi se dostigao viši nivo konkurentnosti kao preduvjet za ekonomski rast i toliko željeni rast zaposlenosti. Najveće poteškoće (negativan uticaj na konkurentnost) u Bosni i Hercegovini i dalje predstavljaju neučinkovita administracija, korupcija, visoke porezne stope, politička nestabilnost, kao i vladina nestabilnost.

Vladavina prava

Vladavina prava je sistem u kome su svi građani jednaki pred zakonom i u kojem se svako kršenje zakona sankcionira. Sudstvo je neovisno i pravila se primjenjuju bez izuzetaka. Uloga sudstva je zaštita prava i sloboda građana kao i nadgledanje zakonodavne i izvršne vlasti. Učinkovito sudstvo također, štiti vlasnička prava i osigurava provedbu ugovora i ukoliko ne riješava sporove blagovremeno smanjuje se motiviranost za ulaganja, inovacije i proizvodne djelatnosti. Također, korumpiranost sudstva dovodi do nejednakosti građana pred zakonom i slabi djelovanje reformi. Ovdje je važno je naglasiti bitnost stvarne, a ne zakonske neovisnosti sudstva. Stvarno neovisno sudstvo može pomoći poboljšati javno zdravlje, obrazovanje, ublažiti siromaštvo i zaštititi ljude od nepravde. Stoga, jačanje vladavine prava mora biti cilj vlade, donatora, poduzetnika, civilnog društva kao i međunarodnih organizacija.

Posljednja strategija proširenja naglašava da vladavina prava u zemljama Zapadnog Balkana mora biti značajno ojačana, pa su "održive reforme u području vladavine prava, temeljnih prava i dobre vladavine i dalje najozbiljnije pitanje za Zapadni Balkan"¹¹⁷. To su ključna mjerila prema kojima će EU ocjenjivati perspektivu tih ekonomija. Mora se osigurati neovisnost, kvaliteta i učinkovitost pravosudnog sustava, a neovisnost sudaca je neophodna kako bi se osigurala pravednost i odgovornost izvršne i zakonodavne vlasti. Ovo je najvažniji preduvjet za gospodarski razvoj.

Bosna i Hercegovina ima određeni nivo spremnosti u pogledu pravosudnog sistema (EK: Izvještaj o napretku BiH, 2017.). Postignut je određeni napredak u pravosuđu, ali reforme napreduju sporim tempom. Bilo koja izmjena zakona o krivičnom postupku treba biti u skladu s međunarodnim standardima i ne bi trebala ugroziti sposobnost institucija da rješavaju slučajeve teškog organiziranog kriminala, korupcije i drugih izazove za vladavinu prava.

¹¹⁷ ec.europa.eu: [six-flagship-initiatives-support-transformation-western-balkans_en.pdf](#)

Bosna i Hercegovina ima određeni nivo spremnosti za borbu protiv organiziranog kriminala (EK, Izvještaj o napretku BiH, 2017.). Određeni napredak je postignut, naročito usvajanjem nove strategije za borbu protiv organiziranog kriminala i njegovo suzbijanje te ispunjavanjem akcionog plana za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma, što je rezultiralo time da Bosna i Hercegovina više neće biti predmet Radne grupe za finansijske mjere u borbi protiv pranja novca. Međutim, potrebni su značajni napor u vezi sa finansijskim istragama i unapređenjem kapaciteta za borbu protiv terorizma kao i poboljšanje saradnje sa susjednim zemljama po pitanjima upravljanja granicom.

Da bi bio učinkovit, razvoj pravne države zahtjeva jasnoću o temeljnim obilježjima vladavine prava, kao i odgovarajući osnov za ocjenu i mjerenje. Metodi temeljem kojih se može mjeriti učinak pravosuđa su različiti. Najčešće korišten pristup je mjerenje produktivnosti, efikasnosti i statističkih metoda koje se odnose na broj procesuiranih slučajeva, trajanje postupka i sl.

Indeks vladavine prava¹¹⁸ procjenjuje stanje vladavine prava na temelju 44 indikatora u 8 kategorija, od kojih je svaka rangirana a globalnoj i regionalnoj razini te prema visini prihoda zemalja. To su: ograničenja državne vlasti, nepostojanje korupcije, otvorena vlada, temeljna prava, red i sigurnost, provođenje zakona, građansko pravosuđe te kazneno pravosuđe.

I ovaj indeks pokazuje da BiH u 2017. godini nije napravila značajnije pomake kad je pitanju vladavina prava. Štaviše, u odnosu na prethodnu godinu, pala je za šest mjesta na globalnom rang u i zauzima 56. poziciju od 113 zemalja.

Prema ovom istraživanju, BiH je smještena u grupu zemalja višeg srednjeg dohotka. Jedna od rijetkih stvari koja je ocijenjena pozitivnom je red i sigurnost. Na toj skali BiH se popela za 19 mjesta u svjetskom rangiranju, a zauzima deveto mjesto u regiji. Prema tom parametru ima i najbolji rejting - 44. mjesto. U vezi sa ograničenjem samovolje vlasti, BiH je najgore rangirana i nalazi se na 83. mjestu.

Nazadovanje je primjetno i u vezi sa otvorenosti institucija vlasti. U obrazloženju je navedeno da je smanjena dostupnost zakona i podataka vlasti, a da je oslabljeno i učešće civilnog sektora u procesu donošenja odluka. Lošije stanje u odnosu na prethodni izvještaj zabilježeno je i u zaštiti osnovnih prava. BiH loše stoji na polju slobode govora i prava na privatnost, dok su indeks slobode vjeroispovijesti i okupljanja i pitanja diskriminacije i radničkih prava nešto iznad prosjeka.

Od zemalja zapadnog Balkana najlošije je rangirana Srbija koja je na 76. poziciji, dok su najbolje ocijenjene Slovenija (26) i Hrvatska (35). Generalno gledano, većina od 113 posmatranih zemalja doživjela je pad na polju ljudskih prava, ograničenja samovolje vlasti i pravosuđa.

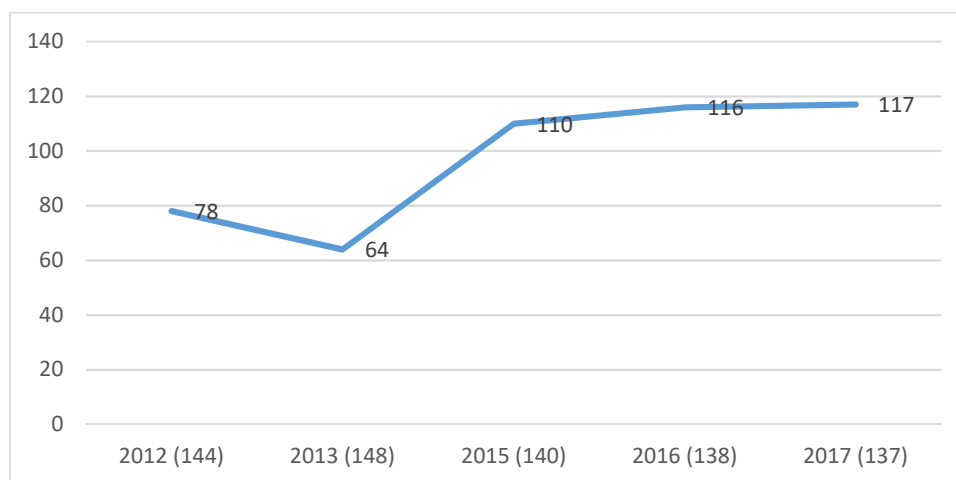
Nepoštivanje vladavine prava uzrokuje i rast nepovjerenja što ograničava obujam transakcija među sudionicima na tržištu; poduzeća posluju s manjim brojem partnera koji su s njima često povezani obiteljskim vezama (EBRD, 2003). Istovremeno pada i povjerenje u pravosuđe, a ono korelira s razinom investicija.

Globalni izvještaj o konkurentnosti 2017-2018. također, ukazuje na to da se posljednjih godina rang BiH pogoršao što znači da postoji veliki utjecaj na neovisnost pravosudnog sistema. Ključne

¹¹⁸ Ovaj Indeks računa Svjetski projekt pravde (WJP), i oslanja se na 100,000 kućanstava i 2,400 stručnih anketa kako bi se izmjerilo kako se vladavina prava doživljava u praktičnim, svakodnevnim situacijama od strane običnih ljudi diljem svijeta.

institucije odgovorne koje reguliraju rad pravosuđa u BiH su: Ministarstvo pravde i Visoko sudsko i tužilačko vijeće.

Grafikon 33: Neovisnost pravosuđa u BiH, rang u odnosu na posmatrani broj zemalja

Izvor: Konkurentnost BiH 2017-2018

Borba protiv korupcije

Korupcija je pojava karakteristična za javnu upravu iako postoje brojni oblici nadzora nad radom uprave. Sve je više dokaza koji upućuju na negativan utjecaj korupcije na ekonomski rast zemlje. Mogući kanali kroz koje korupcija smanjuje ekonomski rast su: niže domaće investicije; niže strane izravne investicije, usmjeravanje državne potrošnje u manje efikasne projekte koji omogućuju veće primanje mita, odnosno smanjena produktivnost javnih investicija i sl.

Za mjerenje korupcije koriste se različiti indeksi koji pokazuju percepcije o korupciji. Kompozitni indeks organizacije Transparency International (Corruption Perceptions Index -CPI) rangira 180 zemalja po stupnju predodžbe o rasprostranjenosti korupcije među državnim službenicima i dužnosnicima. Korupcija se pritom definira kao iskorištavanje državnog položaja za privatnu korist i kreće se od 0 do 100 pri čemu 100 označava nepostojanje korupcije.

Tablica pokazuje CPI za 2016. i 2017. godinu. Četiri od šest zemalja zapadnog Balkana prema najnovijem indeksu korupcije pala su za više mjesta dok je Makedonija sa najvišom negativnom razlikom najlošija po pitanju borbe protiv korupcije. Bosna i Hercegovina je pala za 8 mjesta prema ovom Indexu, a Kosovo je jedina država regije koja je poboljšala poziciju sa 95. mjesta u 2016. godini na 85. u 2017. Korupcija, zajedno s drugim pitanjima kao što su siromaštvo i nezaposlenost su i dalje, ključni problemi kako regije tako i Bosne i Hercegovine.

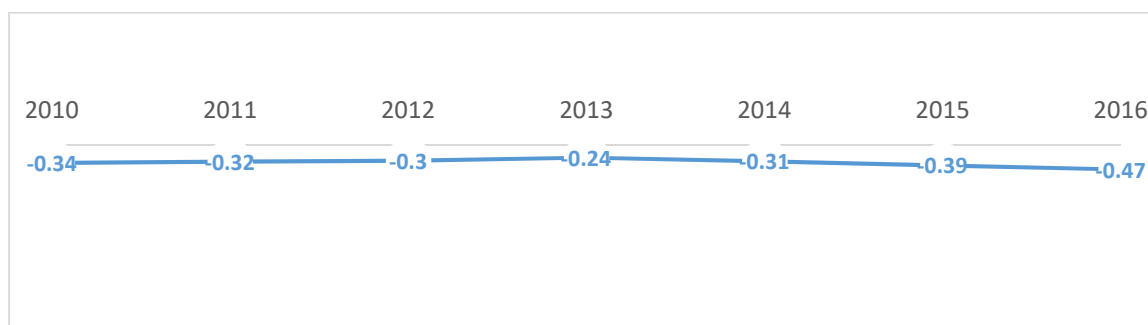
Tabela 12: CPI- Indeks percepcije korupcije BiH i zemalja komparatora

DRŽAVA	CPI 2017.	CPI 2016.	RAZLIKA U RANGU	POZICIJA 2017.	POZICIJA 2016.	RAZLIKA U POZICIJI
CRNA GORA	46	45	1	64	64	0
SRBIJA	41	42	-1	77	72	-5
ALBANIJA	38	39	-1	91	83	-8
BIH	38	39	-1	91	83	-8
MAKEDONIJA	35	37	-2	107	90	-17
KOSOVO	39	36	10	85	95	10

Izvor: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017

Među agregatnim pokazateljima Svjetske banke nalazi se i pokazatelj kontrole korupcije čiji je raspon između -2,5 i 2,5, gdje je 2,5 predstavlja najviši nivo kontrole korupcije, -2,5 najniži. Bosna i Hercegovina je u 2016. godini na nivou od -0,47 i ovo predstavlja najgori rezultat kontrole korupcije od 2010. godine.

Grafikon 34: Kontrola korupcije u BiH, Svjetska banka (2016)

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

Sličan stav pokazuju i građani BiH koji su učestvovali u istraživanju Balkan Barometra za 2017. godinu. Njih 58% se ne slaže sa konstatacijom da se vlada uspješno bori sa korupcijom. Ovo je u skladu sa zadnjim Izvješćem Europske komisije o proširenju za Zapadni Balkan i Tursku gdje se navodi da BiH, ali i zemlje regije uglavnom imaju „određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije“ ili su u „ranoj fazi borbe protiv korupcije“.

Europska komisija u svom Izvještaju o napretku BiH za 2017. godinu izražava zabrinutost po pitanju korupcije i navodi da u BiH postoji određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije. Prema ovome, postojeće prakse borbe protiv korupcije ne daju očekivane rezultate i preporuka je da BiH i još neke zemlje razmotre mogućnost revizije zakonskog okvira koji tretira pitanja korupcije. Inicijativa za početak razmjene podataka između nadzornih tijela o sukobu interesa i otkrivanja nelegalno stečene imovine dogovorena je na tehničkoj razini s potrebom unapređenja na političkoj razini. Prakse zaštite zviždača trebaju se dodatno pojačati kao rezultat usvojenih zakona i loših javnih stavova u tom smislu.¹¹⁹

Može se zaključiti kako postoje tri kritične točke kad je u pitanju korupcija u BiH: primjena zakona, nedostatak prave političke volje za djelovanje i nedovoljan angažman građana odnosno civilnog društva. Javnost je svjesna korupcije i osuđuje ju, ali je evidentan izostanak bilo kakve akcije po tom pitanju. BiH i dalje treba raditi na poboljšanju koordinacije između tijela zaduženih za prevenciju i borbu protiv korupcije što je u skladu sa politikama EU o korupciji, kako bi zaštitila ljudska prava i zadovoljila kriterije za pristupanje EU.

Javna uprava u Bosni i Hercegovini i dalje je pred izazovima kako bi se pripremila za proces prilagođavanja evropskim integracijama, te da bi se osiguralo efikasnije, djelotvornije i pouzdanije pružanje usluga građanima što uključuje i potrebu za daljnjom reformom upravljanja javnim finansijama i državnih statističkih sistema. Razvoj kapaciteta na državnom nivou za planiranje i kreiranje politika je važan radi što bolje koordinacije, razvoja strategija i sveukupnih politika. Nedosljedne politike dovode do povećanog rizika od dupliranja, neefikasne potrošnje, niže razine usluga, poteškoća u ostvarivanju

¹¹⁹ Zakon o zaštiti osoba koje prijavljuju korupciju u institucijama Bosne i Hercegovine (zviždači) stupio je na snagu 2014. godine. Na temelju ovog Zakona, podnešeno je ukupno 16 zahtjeva od kojih su tri osobe dobile status zviždača, dok je trinaest zahtjeva odbijeno (APIK, 2016.). Ovaj zakon odnosi se i primjenjuje samo na javni sektor na državnom nivou. Ovako mali broj osoba u statusu „zviždača“ nije u skladu sa percepcijom korupcije u BiH i ukazuje na nepovjerenje potencijalnih zviždača u postojeći okvir i institucije koje ga implementiraju.

strateških ciljeva, te na kraju ismanjenja upravljačkih kapaciteta. U okviru ovoga, borba protiv korupcije jedan je od ključnih izazova vladavine prava u većini država iz procesa proširenja Evropske unije, u koje se ubraja i BiH, i povezana je sa poštivanjem pitanja temeljnih ljudskih prava, radom pravosudnih organa i institucija, pravdom i unutrašnjim poslovima. Budući da se borbi protiv korupcije posvećuje pažnja već u ranoj fazi procesa pristupanja Evropskoj uniji, a da se otvaranje odgovarajućih poglavlja temelji na uvjerljivim rezultatima, BiH treba pokazati odlučnost u preduzimanju konkretnih, sveobuhvatnih i održivih aktivnosti na suprotstavljanju korupcijskim praksama. Da bi se potpomoglo rješavanju problema korupcije BiH treba da ima jako pravosuđe koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno i odgovorno, ali i da agencije za provođenje zakona imaju kapacitete, potrebna finansijska sredstva i svaki vid potpore za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala.

Izazovi u ovoj oblasti su:

- Usvajanje i potpora provedbi novog cjelodržavnog strateškog okvira za RJU
- Neovisnost pravosudnog sistema i potpora provedbi strateških dokumenata iz ove oblasti;
- Provedba mjera Reformske Agende, Programa ekonomskih reformi i sl.;
- Osigurati finansijsku i svaku drugu potporu provedbi strategije borbe protiv korupcije;